

MALE OBJAVE št. 3

urednici:

Marjetka Bedrač, Mirjana Koren

avtorji besedil:

MALI SIMPOZIJ 2008

Ana Breg, Janja Horvat, Mitja Sraka, Larisa Kokol, Rebeka Dobaja, Teja Sraka,
Katja Bratuša, Tamara Slekovec, Sara Kocbek, Alenka Senekovič, Pia Juršnik, *OŠ Benedikt*

Veronika Rogina, Nika Vraničar, Tara Turk, Polonca Borko, Petra Prah, Sara Goričan, Eneja Urnaut,
Žan Pungartnik, Žan Roj, Anja Goričan, Nuša Viher, Katja Cigula, Nuša Cmager, *OŠ borcev za severno mejo Maribor*

Jaka Zupanič, *OŠ Draga Kobala Maribor*

Hojka Sukič, *OŠ Franca Rozmana – Staneta Maribor*

Eva Žunec, Sanja Šmitran, Maruša Vindiš, *OŠ Franceta Prešerna Maribor*

Teja Marhold, Lucija Mukenauer, Neža Jarc, *OŠ Kungota*

Petra Aleksić, Tjaša Hrastnik, Klara Fluher, *OŠ Malečnik*

Neža Kovačič, Tamara Pešič, Ursulla Krautberger Balažič, Saška Crnobrnja, *OŠ Prežihovega Voranca Maribor*

Timotej Finžgar, Nives Ivačić, Veronika Selinšek, Adrijana Skaza, Mihec Žunkovič, *OŠ Starše*

Domen Horvat, Ina Pivljakovič, Špela Ekselenski, Karin Petko,
Rebeka Šnofl, Špela Peserl, Saška Kurnik, Nataša Brunčič, *OŠ Voličina*

MALI SIMPOZIJ 2007

Tjaša Majcenič, Matej Toplak, *OŠ Benedikt*

Jure Zagoranski, Polonca Borko, Petra Prah, Veronika Rogina,
Miha Mihaljčič, Lucija Snežič, *OŠ borcev za severno mejo Maribor*

Sandra Lovrec, Martina Breznik, *OŠ Cerkevjenjak – Sv. Andraž*

Jaka Hedžet, Saša Brdnik, Anja Hrastnik, Taja Kaluža, Katarina Kurnik,
Rebeka Borovnik, *OŠ Draga Kobala Maribor*

Adrijana Krčmar, Karmen Vele, *OŠ Duplek*

Urban Štiberč, Jan Alatič, *OŠ Franceta Prešerna Maribor*

Svetlana Pahernik, Špela Radmilovič, *OŠ Kungota*

Gaja Karo, Ines Bolčina, Valentina Fajfar, Špela Kebrič, *OŠ Malečnik*

Neža Kovačič, Tamara Pešič, *OŠ Prežihovega Voranca Maribor*

Lucija Kacjan, Eva Radolič, Veronika Selinšek, *OŠ Starše*

avtorja fotografij:

Marjetka Bedrač, Ivan Vinovrški

izdal:

Pokrajinski muzej Maribor, Grajska ulica 2, 2000 Maribor

zanj:

Mirjana Koren, direktorica

naklada:

150 tiskanih izvodov / 4 CD

tisk:

Štrakl d.o.o., oktober 2008

KAZALO

♦
Marjetka Bedrač: **Spremna beseda** 4
♦

MALI SIMPOZIJ 2008

- Timotej Finžgar, Nives Ivačič, Veronika Selinšek, Adrijana Skaza, Mihec Žunkovič: **Oblačilni materiali** 6
Veronika Rogina, Nika Vraničar, Tara Turk, Polonca Borko, Petra Prah: **Oblačila starih Grkov in Rimljanov** 7
Ana Breg, Janja Horvat, Mitja Sraka: **Oblačila v srednjem in novem veku** 10
Sara Goričan, Eneja Urnaut, Žan Pungartnik, Žan Roj: **Oblačila v 19. in 20. stoletju** 12
Hojka Sukič: **Slovenska narodna noša** 14
Domen Horvat, Ina Pivljakovič, Špela Ekselenski, Karin Petko, Rebeka Šnofl, Špela Peserl, Saška Kurnik, Nataša Brunčič: **Narodne noše – alpska in panonska** 16
Neža Kovačič, Tamara Pešič: **Oblačila meniških redov** 20
Petra Aleksić: **Civilne uniforme** 22
Ursulla Krautberger Balažič, Saška Crnobrnja: **Uniforme slovenske vojske** 27
Tjaša Hrastnik, Klara Fluher: **Pokrivala** 30
Teja Marhold, Lucija Mukenauer, Neža Jarc: **Obuvala** 32
Eva Žunec, Sanja Šmitran, Maruša Vindiš: **Modni dodatki** 35
Anja Goričan, Nuša Viher, Katja Cigula, Nuša Cmager: **Nakit** 38
Jaka Zupanič: **Idrijska čipka** 41
Larisa Kokol, Rebeka Dobaja, Teja Sraka, Katja Bratuša, Tamara Slekovec, Sara Kocbek, Alenka Senekovič, Pia Juršnik: **Obrazi higiene in čistoče skozi zgodovino** 43

MALI SIMPOZIJ 2007

- Jure Zagoranski: **Nastanek in podoba mesta pod gradom na Piramidi** 48
Sandra Lovrec, Martina Breznik: **Promet in trgovina v Mariboru** 49
Jaka Hedžet, Saša Brdnik, Anja Hrastnik, Taja Kaluža, Katarina Kurnik: **Prebivalstvo Maribora** 51
Gaja Karo: **Mestna uprava in mariborski mestni sodniki** 54
Polonca Borko, Petra Prah, Veronika Rogina: **Obrt v Mariboru do polovice 18. stoletja** 60
Lucija Kacjan, Eva Radolič, Veronika Selinšek: **Mariborska stolnica** 62
Rebeka Borovnik: **Judje v Mariboru od 13. do 15. stoletja** 64
Ines Bolčina, Valentina Fajfar, Špela Kebrič: **Maribor v reformacijski dobi** 66
Adrijana Krčmar, Karmen Vele: **Čarovniški procesi v Mariboru** 68
Svetlana Pahernik, Špela Radmilovič: **Zakaj je Maribor tolikokrat pogorel** 70
Miha Mihaljčič, Lucija Snežič: **Kuga ali črna smrt** 73
Neža Kovačič, Tamara Pešič: **Črna smrt v Mariboru leta 1680/1681 – Ali kako je kuga zaobšla hišo pekarice Murmann** 75
Urban Štiberč, Jan Alatič: **Turški vpadi** 77
Tjaša Majcenič, Matej Toplak: **Mestno obzidje in orožje** 80

♦
UTRINKI Z MALIH SIMPOZIJEV 2007 IN 2006 83

SPREMNA BESEDA

Marjetka BEDRAČ*

»Velik dogodek za male predavatelje« je slogan, ki spremlja projekt Mali simpozij takorekoč od začetkov naprej. Z gotovostjo lahko zatrdimo, da simpozij po šestih letih ni več zgolj vsakoletna pedagoška prireditev Pokrajinskega muzeja Maribor, temveč dogodek, ki postaja tradicionalen tudi za številne mariborske in okoliške osnovne šole. Vključno z letošnjim je do sedaj na simpozijih pod mentorstvom sedemintridesetih učiteljev sodelovalo več kot stoštirideset učencev iz sedemnajstih osnovnih šol.

Projekt Mali simpozij je bil zasnovan z namenom, da bi zlasti pri učencih druge in tretje triade osnovnih šol širše mariborske regije spodbudili zanimanje za našo kulturno-zgodovinsko dediščino. Vsako leto zato razpišemo vodilno temo simpozija, ki se običajno veže na osrednjo občasno muzejsko razstavo, in predlagamo naslove referatov, ki jih s pomočjo mentorjev pripravijo v projekt vključeni učenci. Dosedanje izkušnje potrjujejo, da naši nadebudneži radi raziskujejo našo dediščino, ob tem pa svoja raziskovalna spoznanja iz leta v leto predstavljajo na zanimivih in ustvarjalnih simpozijских predstavitvah. In tudi zato je Mali simpozij resnično velik dogodek.

Referati, predstavljeni na posameznih simpozijih, so v celoti objavljeni v bienalnem zborniku. Tokrat je pred nami že tretja številka Malih objav z zbirom referatov iz let 2007 in 2008. Referati so objavljeni v originalnih zapisih, pri čemer je bilo opravljenih le nekaj manjših korektur, medtem ko se v vsebino besedil ni posegalo. Zaradi tehničnih težav žal v zborniku ni objavljen referat z naslovom *Legenda o pogumnem krojačku*, ki je bil kot zadnji predstavljen na Malem simpoziju 2007.

Mali simpozij 2007 se je tematsko navezoval na Maribor in njegovo zgodovinsko podobo od nastanka mesta pa vse do sredine 18. stoletja. Mesto se je pričelo razvijati pod gradom na Piramidi in postopoma dobivalo svojo današnjo podobo. Za njegov razvoj sta bila pomembna zlasti promet in trgovina, medtem ko se je prebivalstvo priseljevalo in odseljevalo odvisno od ekonomskih, religioznih, lastninskih in drugih razlogov. Mesto je imelo svojo mestno upravo in sodnike, poklicna struktura prebivalstva (obrtni) pa se ni razlikovala od drugih sosednjih mest. Cerkev sv. Janeza Krstnika, nekdanja sinagoga in dvorec Betnava so bili tesno povezani z religioznim življenjem katolikov, judov in protestantov v mestu. Ta čas zaznamujejo tudi bolj temačni dogodki: čarovniški procesi, številni požari, kuga in turški vpadi, okoli katerih so se spletle številne legende, med njimi o pekarici Murmannovi in pogumnem krojačku, ki je Maribor rešil pred Turki. Pred slednjimi je mesto varovalo tudi obzidje in oboroženi meščani.

Skozi prispevke o oblačilnih materialih in oblačilih starih Grkov in Rimljanov, srednjeveških in novoveških ter oblačilih 19. in 20. stoletja, slovenski narodni noši, oblačilih meniških redov ter razlikah med civilnimi uniformami oziroma uniformo slovenske vojske, nadalje o pokrivalih, obuvalih in drugih modnih dodatkih, med katerimi je posebej izpostavljen nakit, ter idrijski čipki se podajamo po zanimivih sledih razvoja oblačilne kulture skozi stoletja. Mali simpozij 2008 zaokrožuje prispevek o higieni in čistoči skozi zgodovino.

Zahvaljujemo se Ministrstvu za kulturo RS, Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije in Vzajemni d.v.z. za podporo projektu, predvsem pa se zahvaljujemo vsem učiteljicam in učiteljem ter učenkam in učencem, ki so se odzvali našemu povabilu k sodelovanju.

Maribor, oktober 2008

* Marjetka Bedrač, *kustodinja Pokrajinskega muzeja Maribor*

MALI SIMPOZIJ 2008

Pokrajinski muzej Maribor – viteška dvorana

21. oktober 2008

OBLAČILNI MATERIALI

Timotej FINŽGAR, Nives IVAČIČ, Veronika SELINŠEK, Adrijana SKAZA, Mihec ŽUNKOVIČ*

Oblačilni materiali so se skozi čas spreminjali. Ljudje so si, da bi se zavarovali pred mrazom in dežjem, prva oblačila izdelali iz živalskih kož. Prve tkanine so začeli izdelovati, ko so udomačili divje živali. Rastlinska vlakna, kot sta bombaž in lan, so se pojavila kasneje. Umetna ali sintetična vlakna pa so na voljo šele od iznajdbe najlona v začetku 20. stoletja.

Naravna vlakna so rastlinska ali živalska. Rastlinska vlakna najpogosteje pridobivajo iz bombaževca, grma, ki raste v toplih, vlažnih krajih Amerike in Azije. Ko se zreli plodovi odprejo, se pokažejo skupki semenskih vlaken umazano bele barve. Lanena vlakna pridobivajo iz rastline z istim imenom. Stebla morajo najprej namakati in tretji, da izluščijo vlakna, ki so svetlo rjave barve. V Sloveniji so gojili lan in izdelovali lanene tkanine v Beli krajini, kjer prikazujejo to staro obrt le še kot turistično zanimivost.

Volna in svila sta živalski vlakni. Volno pridobivajo s striženjem ovac, svilo pa iz zapredkov gosenic sviloprejke. Gosenice se zapredejo v kokon in pri tem izločajo 3000 do 4000 m dolgo svileno nit. Če želijo svileno nit odvit, morajo kokone segrevati v vroči vodi in zmehčati lepljivo snov med nitmi. Sviloprejke, ki se hranijo z murvinimi listi, že več tisoč let gojijo na Kitajskem in Japonskem. Tam pridelajo tudi največ svile.

Umetna vlakna so narejena iz kemikalij, ki jih večinoma pridobivajo iz nafte. Iztisnejo jih skozi posebne šobe, da dobijo zelo dolge niti.

Naravna vlakna so sprijeta, zato jih je potrebno najprej ločiti. S predenjem vlakna vijejo, tako da se tesno prepletejo in oblikujejo prejo. Sprva so predli tako, da so vlakna vili med prsti z ročnim vretenom, preslico. S pomočjo kolovrata, ki se v Evropi prvič omenja v 13. stoletju, je bilo delo lažje in hitreje. V začetku so jih poganjali ročno. V 16. stoletju je to obliko pogona zamenjal nožni pogon s posebno stopalko na kolovratu. Z industrijsko revolucijo v 18. stoletju je predilne stroje, ki so predli več niti hkrati, začela poganjati para, ki jo je kasneje zamenjala elektrika.

Iz preje lahko izdelajo tkanine in pletenine. Tkanine izdelujejo na tkalskih strojih, imenovanih statve. Te povezujejo navpične osnovne niti z vodoravnimi, ki se imenujejo votek. Včasih so pri tkanju votek vnašali v osnovo ročno, danes pa to počnejo stroji sami. Različno zaporedje vnašanja votka tvori različne vezave: platneno, keprovo ali atlasovo vezavo.

Pletenine nastanejo s pletenjem, pri katerem se oblikujejo majhne zanke niti, ki se prepletajo. Za ročno pletenje potrebujemo samo par pletilk in prejo. Pletilni stroj splete pletenino veliko hitreje, ker je na enem stroju veliko niti in igel.

Blago, ki je stkano ali spleteno, je potrebno še pobarvati, da je primerno za izdelavo različnih oblačil.

VIRI:

1. Goran Torkar, *Gospodinjstvo 5. Učbenik za 5. razred devetletne osnovne šole*, Rokus, Ljubljana 2007
2. <http://sl.wikipedia.org> [ključne besede: svila, volna ...]

* Timotej Finžgar, Nives Ivačič, Veronika Selinšek, Adrijana Skaza in Mihec Žunkovič, *učenci OŠ Starše*, mentorica: Leonida Babič

OBLAČILA STARIH GRKOV IN RIMLJANOV

Veronika ROGINA, Nika VRANIČAR, Tara TURK, Polonca BORKO, Petra PRAH*

UVOD

Razvoj oblačil se je začel v davni preteklosti, v času prazgodovine. Najpomembnejši razlog, ki je pripeljal do tako imenovanega izuma oblačil, je bila potreba najstarejših prednikov, da se zavarujejo pred mrzlim, vročim, vlažnim ali suhim podnebjem. Tako so jamski ljudje v ledeni dobi nosili živalske kože, da bi jim bilo topleje.

OBLAČILA STARIH GRKOV

Grška oblačila so bila preprosta. Vsi so nosili tunike, ki so bile pravzaprav kvadratni kosi platna. Za tkanje so največ uporabljali lan in volno.

MOŠKA OBLAČILA V STARI GRČIJI

Moški so nosili tuniko, imenovano **hiton**.

Hiton je imel obliko valja in je sestavljal lepo, na pogled komplicirano grško drapirano oblačilo, ki je segalo do kolen. Oblačilo so drapirali s sponkami, iglami in prevozovanjem. Če so šli od doma, so nosili oblačilo, ki se je imenovalo **himation**. To je padajoč plašč, katerega so na različne načine ovijali okoli telesa.

Svobodni moške so kot spodnje oblačilo nosili **kiton**, ki je lahko bil dolg ali kratek, spet z zaponkami na obeh ramenih ali samo na levem. Čezenj so si ogrnili himation, pravokotno volneno ogrinjalo brez zaponk. Včasih je imel kiton rokave, še večkrat pa je bil to samo pravokoten kos blaga, ki je naguban padel ob telesu. Atenci so uporabljali kratek plašč iz tesalske noše, ki se je zapenjal na ramenu in bil posebej priročen za na konja, zato je bil zelo priljubljen med mladeniči in konjeniki.

OBLAČILA GRKINJ

Ženska tunika se je imenovala **peplos**.

Peplos je bil podoben hitonu. Bil je volnen, kasneje bombažen ali svilen, neukrojen, pravokoten kos blaga, na ramenih naguban in spet z majhnimi zaponkami. Peplos je bil daljši kot hiton in pogosto podpasan.

Obstajalo je veliko različic, odvisno od količine uporabljenega blaga. Špartanske mladenke so nosile najpreprostejšo: precej kratek in nič šivan peplos, ki je razkrival telo ob najmanjšem gibu. Bolj ohlapne peplose so lahko za vratom nagubali v nekakšno kapuco za pokrivanje glave. Čez peplos so si Grkinje pogosto ogrnile velik naguban plašč (himation).

KULTURA OBLAČENJA OTROK V STARI GRČIJI

Ker je bilo v Atenah toplo, so se otroci lahko igrali pomanjkljivo oblečeni, tudi nagi.

OBLAČILA SUŽNJEV

Sužnji so nosili zelo preproste tunike: kratke v pasu, spete z zaponko ali zvezane v voz, na bedrih zašite ali odprte, ena rama puščena prosto.

SPREMEMBE NA GOSPODARSKEM PODROČJU VPLIVAJO NA KULTURO OBLAČENJA

Izboljšanje življenjskih razmer v Atenah v 5. stoletju pr.n.št. je omogočilo prevoz lana, ki je hitro prišel v splošno rabo. Ženske so tako zamenjale tradicionalni volneni peplos za tako imenovani jonski kiton, tuniko, ki je bila ob straneh zašita za razliko od peplosa, ki je bil na desni strani odprt, in na kateri ni bilo treba uporabljati sponk ali zaponk. Na skulpturah jo je lahko prepoznati po številnih simetričnih gubah in gubicah, ki padajo ob telesu. Pozimi so se ogrnile z ogrinjalom ali volnenim šalom. Cena take tunike je bila odvisna od kvalitete lana in vezenin. V Grčiji je obstajalo nekaj pokrajin, ki so bile specializirane v vezenju.

Stari Grki so lahko kupili oblačila v agori oz. trgovini, vendar so jih lahko kupili le premožnejši. Večino oblačil so izdelale sužnje.

Doma so bili Grki kar bosí, sicer pa so nosili sandale, copate ali škornje.

KULTURA OBLAČENJA V ČASU STARIH RIMLJANOV

Rimski imperij je obstajal skoraj 700 let in v teh sedmih stoletjih se je moda seveda precej spreminjala.

Rimljani so v znanosti in umetnosti posnemali Grke. Rimska umetnost in kultura je nadaljevanje grške. Tudi oblačila so Rimljani povzeli od Grkov. Nosili so hiton in tuniko, ki je bila prva krojena obleka.

Bogatejši so si privoščili svilo iz Kitajske ali bombaž iz Indije. Tako ženskam kot tudi moškim je videz veliko pomenil. V splošnem so imeli raje oblačila svetlih barv. Škrlatna barva, ki še danes velja za kraljevsko, je že v Rimu predstavljala moč in dostojanstvo. Bila je tudi najdražja od vseh barv za barvanje tkanin. Uradniki so nosili toge s škrlatnimi trakovi, le kralj pa si je smel privoščiti popolnoma škrlatno opravo.

MOŠKA OBLAČILA STARIH RIMLJANOV

Rimljani so imeli preprost slog oblačenja. Njihovo osnovno oblačilo je bila **tunika**. To je bila nekakšna v pasu oprijeta srajca brez rokavov, ki je segala do meč ali do kolen in je bila okrašena s škrlatno rdečim trakom. Ta je bil na senatorskih tunikah širok, na viteških pa ozek. Prek tunike so si nadeli **togo**, široko belo volneno ogrinjalno, iz katerega je prosto gledala desna roka. Od grškega hitona se je razlikovala po tem, da je bila ovalne ali pol ovalne oblike.

Toga je bila ponavadi bele barve, obrobljena pa je bila z rdečim ali belim trakom. Bogata nagubanost je dala oblačilu svečan značaj. Kadar so žalovali so nosili običajno rjavo togo, kadar pa so bili v veliki žalosti, pa so si s togo pokrili glavo.

Ker je bilo podnebje večinoma toplo, so bila oblačila zračna in lahkotna. Temu primerni so bili tudi materiali, iz katerih so bile izdelane obleke.

OBLAČILA RIMLJANK

Ženske so čez tuniko nosile **stolo**. To je bila s pasom prepasana dolga obleka s kratkimi rokavi in elegantno nabranimi gubami. Zunaj so nosile plašč, s katerim so si po potrebi lahko pokrile glavo.

Rimljanke so nosile spodnjo ali povrhnjo volneno ali laneno tuniko, včasih pa plašč. Bogatinke so se oblačile v hladne uvožene tkanine, kot sta kitajska svila ali indijski bombaž.

Na nogah so Rimljanke nosile sandale s trakovi, ki so bili prav tako kot pri Grkih oviti do kolen.

OBLAČILA OTROK V STAREM RIMU

Otroške mode niso poznali. Otroci so nosili obleke, ki so bile pomanjšane kopije oblačil odraslih ljudi. Dečki so do 16. leta starosti nosili togo s škrlatno rdečim trakom. Šele ko so dosegli polnoletnost, so jim s posebnim obredom dovolili nositi belo togo.

ZAKLJUČEK

Obleka je bila in še vedno je »najboljše« sredstvo za razkazovanje bogastva in položajev v družbi, seveda tudi za zavračanje statusnih simbolov, skratka za izražanje mnogih sporočil.

Naši predniki so imeli zaradi predpisanega oblačenja precejšnje težave. Danes pa oblačenje ni več poseben problem. Posameznik si glede na svoja načela in finančno sposobnost lahko obleče, kar želi (izjema so seveda kodeksi oblačenja za poslovneže, vero ...).

Izdelava oblačil se je razvila v tekstilno in modno industrijo, zaradi česar so oblačila ljudem dostopnejša. Oblačila dajejo okolju barvitost in pestrost ter vplivajo na oblikovanje naših čustev. So začetek in konec govornice imenovane moda.

VIRI:

1. John Guy, *Rimljani*, Grlica, Ljubljana 2006
2. Peter Connolly, *Zgodovina rimske vojske: od makedonske vojne in vojn za Galijo do zatona Rimskega cesarstva*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990
3. Anne Millard, *Ljudje nekoč*, Domus in Mladinska knjiga, Ljubljana 1989
4. Pierre Miquel, *V rimskih časih: od galskih vojn do vrhunca rimskega cesarstva*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989
5. Simon James, *Stari Rim*, Pomurska založba, Murska Sobota 1994
6. Eva Kocuvan, *Rimljan sem – Romanus sum*, DZS, Ljubljana 1994
7. L. Rowland-Warne, *Oblačila*, Pomurska založba, Murska Sobota 1995
8. Raquel Lopez Merelo, *Kako so živeli Grki*, Založba EWO, Ljubljana 1994
9. J. Espinos, P. Masia, D. Sanchez, M. Vilar, *Kako so živeli Rimljani*, Založba Karantanija, Ljubljana 2000
10. <http://www.ssc.ce.edus.si/tomi/Seminarske2007/VisokaModa/VISOKA%20MODA.html>

* Veronika Rogina, Nika Vraničar, Tara Turk, Polonca Borko in Petra Prah, *učenke OŠ borcev za severno mejo Maribor, mentorica: Valerija Bračko*

OBLAČILA V SREDNJEM IN NOVEM VEKU

Ana BREG, Janja HORVAT, Mitja SRAKA *

VITEZI V SREDNJEM VEKU

Prvi vitezi so bili zaščiteni z dolgim, pletenim oklepom. Nad njim so nosili širok plašč, ki je preprečeval, da bi se na soncu ne segreli preveč. Dolg, pleten oklep je bil narejen kot verižna srajca iz majhnih železnih, med seboj prepletenih obročkov. Po letu 1300 so pleteni oklepi postali krajši. Dodajati so jim začeli trdne oklepne plošče za zaščito prsi, kolen, stegen in rok. Po letu 1420 je bilo celo telo prekrito z oklepom. Celoten oklep je bil težak od 20 do 25 kg. Četudi se zdi gibanje v njem težavno, je bil dokaj gibljiv in vitez se je med bojem lahko prav dobro premikal. Oklep iz plošč je pred vrezi in udarci meča ali kija nudil mnogo več zaščite kot verižna srajca. Vendar pa kljub vsemu ni mogel zagotoviti varnosti pred smrtonosnim učinkom kovinskih konic puščic samostrela ali dobro merjenim strelom z lokom. Vitez je lahko potreboval do ene ure, da se je oblekel za boj. Najprej si je oblekel podloženo oblačilo, medtem pa je njegov oproda pripravil oklep. Nožni oklep mu je nataknil ali obesil na pas. Sledila sta prsni in hrbtni ščit, za njim pa sta prišla na vrsto naramnika in podlahtnika. Na koncu si je vitez nataknil še rokavico in čelado.

17. STOLETJE

Ženske so nosile svetlejše obleke z opaznejšim vratnim izrezom in širša krila. Moški preprostega sloja so nosili podkolenske suknje in platnene hlače, platnene srajce z okroglimi ovratniki in nizke čevlje, na Gorenjskem pa poleti tudi cokle. Nogavice so bile barvaste. Na glavi so nosili črne klobuke, ki so imeli višja oglavja. V zimskem času pa so se pokrili s kosmato čepico z dvema rogljema. Nošo je dopolnil širši pas. Poleti so se oblačili v bele platnene obleke, predvsem v Slovenskih goricah, v Beli krajini in tudi v Beneški Sloveniji. Kraševci so nosili široke hlače iz grobega sukna, kratke jopiče in klobučevinaste kape. Kmetje so nosili »čakane« – palice z železnimi kljukami ali vsaj gorjače iz drenovega lesa. Ženske so nosile belo platneno pokrivalo. Večinoma, razen Istrank, pa tudi krilo, ki je bilo krojeno na modrc. Pod modrcem so oblekle kratko bluzo iz belega platna.

18. STOLETJE

V tem obdobju so postajale razlike med nošami, predvsem ženskimi, vse večje. Oblikovali so se alpski, primorski in panonski tip.

Alpski tip: razširjen je bil na Dolenjskem, Gorenjskem, Koroškem, Notranjskem in Štajerskem. Zaradi geografske lege in prometnih povezav je bil to najrazvitejši tip noše v Sloveniji. Moški so se oblačili v oprijete dokolenske hlače iz sukna ali platna, platneno srajco brez ovratnika, suknen ali žametni telovnik – lajbič s kovinskimi gumbi –, slamnat klobuk, nogavice in nizke čevlje ali škornje z zavihki. Pozimi so nosili kožuhe, plašče, kučme ali polhovke. Ženske so nosile dolga krila z modrci, pod njimi so nosile bele platnene rokavce brez ovratnika. Okoli pasu so obešale kovinski pas – sklepanec. Pasovi so imeli na koncu verižice obešen nož.

Primorski tip: razširjen je bil v delu Primorske. Moška noša je bila podobna kot v alpskem tipu, le da so bile dokolenske hlače široke. Ženske so nosile dolge bele srajce s širokimi rokavi in koničastim izrezom, povrh so oblekle še dve brezrokavni zgornji oblačili. Spodnji kažimot je bil iz belega platna, zgornji pa iz rjavega ali črnega.

Panonski tip: v Beli krajini, Prekmurju in na Štajerskem je bila razširjena bela noša. Moški so nosili platneno srajco in široke platnene hlače. Čez srajco so nosili širok usnjen pas – čemer. Delovno obuvalo so bile opanke ali cokle, praznje pa škornji ali nizki čevlji. V praznične namene so nosili temen telovnik. Pozimi so nosili suknene jopiče, suknje in plašče. Ženska noša je bila sestavljena iz platnenih rokavcev in platnenega krila na pas. Predpasnik je bil sprva platnen, kasneje bombažen. Pas je bil iz volne. Nizki čevlji so predstavljali praznje obu-

valo. Ženske so nosile tudi škornje ali volnene čarape z okrepljenim podplatom. Pozimi so nosile dolge brezrokavne suknene kožuhe.

KLETKA SVOBODE

Pred prihodom krinoline leta 1856 so ženske nosile pod krilom celo do šest spodnjih kril; z njimi so dosegle potrebno zaobljenost. Eno od spodnjih kril je po navadi segalo do kolen in je bilo utrjeno z žimo. Ko so leta 1856 izumili »kletkasto krinolino«, se je ženskam odvalil kamen od srca, saj so se znebile odvečne teže. Navsezadnje so podobne obroče že nosile: obročasto krilo v 16. stoletju in košaro v 18. stoletju. Nova krinolina je bila precej sprejemljivejša; ogrodje je bilo po navadi narejeno iz prožnih jeklenih obročev in ne več iz trsta in ribje kosti kakor prej. Ena ženska pa nove krinoline vendarle ni hotela obleči: Florence Nightingale, slavna angleška bolniška negovalka, je še naprej nosila spodnja krila.

PRIPRAVNI KLOBUKI

Klobuk so nosili tako moški kot ženske v vseh časih in na vseh koncih sveta. V začetku so se z njimi po navadi branili pred vremenom in dokazovali svoj položaj, pozneje so postali pomemben in samostojen modni dodatek. V Evropi so moški nosili klobuk od antike naprej, za ženske pa so bili do konca 16. stoletja pravzaprav redki. Ker je bilo zaradi velikih lasulj sredi 18. stoletja nošenje klobuka za moške nerodno, so si ga dostikrat stisnili pod pazduho. Ženske so si ga, nasprotno, vendarle nekako posadile na vrh neverjetno visoke lasulje. Proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja so bili klobuki pogosto zelo umetelni in spodobnih moških in žensk nisi nikoli videl golih glav. Menda so s cilindrom na glavi celo brkljali po vrtu!

ČRNI KRIŽ PRI HRASTOVCU

V Črnem lesu pri Lenartu še dandanes stoji znamenje, imenovano Črni križ, kot spomin na nesrečno ljubezen med plemkinjo Agato s Štraleka in grofom Ivanom Friderikom Herbersteinom, edinim dedičem velikega hrastovskega gospostva. Zgodba je znana iz ustnega izročila in morda bi že utonila v pozabo, če je ne bi uporabil kot snov za svojo zgodovinsko povest Ožbalt Ilaunig, za njim pa še Januš Golec ter dramaturg Petančič in Ješovnikova.

Zgodba govori o mladem hrastovškem grofu Frideriku Herbersteinu, ki se na skrivaj poroči s plemkinjo Agato s Štraleka, saj je njuni zvezi nasprotovala njegova mati, grofica Margareta Herberstein. Medtem ko je Friderik v vojni, je Margareta izvedela za poroko in se odločila, da se bo maščevala noseči Agati tako, da jo je obtožila čarovništva.

VIRI:

1. L. Rowland-Warne, *Oblačila*, Pomurska založba, Murska Sobota 1995
2. Ožbalt Ilaunig, *Črni križ pri Hrastovcu: zgodovinska povest*, Turistična agencija Klopotec in Agrokombinat, Lenart 1988

* Ana Breg, Janja Horvat in Mitja Sraka, *učenci Oš Benedikt, mentorica: Viktorija Kukovec Potrč*

OBLAČILA V 19. IN 20. STOLETJU

Sara GORIČAN, Eneja URNAUT, Žan PUNGARTNIK, Žan ROJ*

NEKAJ POMEMBNIH SLOGOV OBLAČENJA SKOZI ZGODOVINO

Zgodovina oblačenja nas uči, da se je človek že od nekdaj strastno odzival na zunanji videz, lasten in tuj. Krojaško orodje spada med najstarejša pomagala v človeški evoluciji, oblačenje pa je tisto področje življenja, ki doživlja največ sprememb, resničnih in navideznih.

Podobe prvih oblečenih ljudi so odkrili že na jamskih slikah iz kamene dobe. Na njih je vidno, da so bile ženske oblečene od pasu navzdol in da je bila njihova obutev zadaj dvignjena. Obleka in obutev sta bili izdelani iz živalske kože in delov dreves (skorja, prožne veje, listi). Obstajajo tudi dokazi, da je že prazgodovinski človek izdeloval oblačila iz volne (preslice in statve na kamnite uteži). Posamezne oblike prazgodovinskih oblačil – rute za pokrivanje stegen iz listja, usnja ali platna, platnene ali usnjene pasove z resami, leseno obutev – še danes uporabljajo mnoga primitivna ljudstva.

Bilo je več poskusov preoblikovanja oblačil zaradi uporabnosti in višjega higienskega standarda. Nekaj malih popravkov pri ženskih telovadnih oblačilih in kopalkah so bile vse uvedene spremembe.

Obdobje funkcionalizma od leta 1910 do leta 1920 je za ženske prinesel nov izziv. Izpod dolgih, nabranih oblek so pokazale stopala in gležnje (vendar ne prvič v zgodovini). Postopno so opuščale korzet in spodnje krilo ter se odločale za »običajnejše« obleke.

Po prvi svetovni vojni je sledilo obdobje sodobnosti. Za to obdobje je značilno, da se je telo osvobodilo izpod terorja obleke. Razkošno obleko zamenja preprosto srajčno oblačilo. Pas se je prilagodil anatomskemu, linije vseh oblačil so manj stroge. Obleke in krila so se še vedno krajšala. Poenostavljenje oblačenja je pripeljalo do tega, da so se ženske od glave do pet odevale v moška oblačila. Moške hlače so kasneje ostale sestavni del ženske garderobe. V tem obdobju so bili izpopolnjeni delovni kombinezoni in športna oblačila (dresi). Dvajseta leta 20. stoletja so prinesla spremembe v oblačenju predvsem zaradi razmaha industrijske izdelave obleke in dobičarskega pogleda na svet.

Torej: čim preprostejša obleka – nizki stroški izdelave – večji zaslužek. Pred morebitno zasičenostjo prebivalstva s preprostimi oblačili so se industrialci zavarovali z modo. Enake ali podobne kroje oblačil vsako leto ali pol leta zamenjajo in najavijo pod drugim imenom – kot novo modo. Vsako novo modno muho ljudje doživljajo kot korak s svetom naprej, da sledijo razvoju in posnemajo znane ljudi. Čeprav v 20. stoletju ni bilo izumljeno niti eno novo oblačilo, bi ob listanju modnih časopisov lahko ugotovili, da se iz leta v leto v oblačenju dogajajo revolucionarne spremembe.

TIPI NOŠ

Na današnjem slovenskem ozemlju ločimo tri glavne tipe ljudskih noš: alpskega, panonskega in primorskega oz. mediteranskega.

Panonski tip ljudske noše so nosili v Beli krajini, na jugovzhodnem Dolenjskem, na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju. Tako v moški kot tudi ženski noši se od drugih dveh oblačilnih tipov bistveno razlikuje. Zaradi barve platna imenujemo ta tip »bela noša«. V materialu in kroju je najbližja oblačilom sosednjih narodov, zlasti Madžarov in Zagorskih Hrvatov, a tudi Čehov, Slovakov in južnih Poljakov. Panonski tip nima veliko notranjih različic.

Primorski ali mediteranski tip je bil prisoten v Slovenski Istri, Brkinih in v okolici Trsta. Posebnosti so vidne predvsem v ženski noši, ki jo označuje netajlirano srajčno oblačilo.

Alpski tip ljudske noše je bil razširjen na Gorenjskem, Koroškem, Notranjskem, Dolenjskem, Štajerskem, Primorskem. Oblikovno je bila noša alpskega tipa najbližja srednjeevropskim kmečkim nošam. Zaradi lege, gospodarske ravni in prometnih povezav je bil to najbolj razvit tip, ki so ga najhitreje zajeli meščanski vplivi in modne spremembe.

19. STOLETJE

V tem stoletju je prišlo do sprememb, saj so kmetje pričeli opuščati svojo nošo, meščani pa so začeli nositi tradicionalne noše. Na tak način so dokazovali pripadnost slovenskemu narodu in narodni ideji.

Narodna noša tako postane uniforma – preobleka za določene priložnosti. Na začetku je imela predvsem narodno-obrambni značaj in je bila razširjena na narodno ogroženih območjih (Primorska, tržaški Kras ...). Na teh območjih je narodna noša predstavljala narodno pripadnost in zavest. Tako se je razmahnilo slovensko narodno gibanje z veliko čitalnicami in tabori, ki so se jih Slovenci udeleževali v narodnih nošah ter tako nazven izkazovali narodno pripadnost. Za razliko od teh področij se je na Gorenjskem razširila zaradi bahaštva.

20. STOLETJE

Kljub enotnejšemu načinu oblačenja še vedno ločujemo značilnosti, po katerih so se kmetje razlikovali od mestnega prebivalstva. Tako so starejši moški oblačili suknje iz doma pridelanega blaga, ženske pa so se pokrivalo z rutami. Sredi tridesetih let 20. stoletja, so kmetice pričele nositi krajše krojena vrhna krila, h katerim so oblačile bolj ali manj krojene bluže. Vse pogosteje so nosile tudi scela krojene obleke. Moški so nosili dolge, temnejše in iz blaga krojene hlače, delovne in praznjne srajce so bile enotnejšega kroja v beli ali drugi svetli barvi. Pred drugo svetovno vojno pa so uporabljali tudi pisane tovarniške srajce.

Predpasnik je veljal za delovno nošo. Na Gorenjskem, Štajerskem in v Prekmurju so bili obarvani modro in iz domačega platna. Dopolnilo k praznji moški noši so bile žepne ure z verižico.

Predpasnik je veljal tudi za osnovno oblačilo starih Egipčanov. To je bil neukrojen kos lanenega ali bombažnega platna, ki so ga ženske ovile okrog spodnjega dela telesa. Segal jim je do pazduhe, kjer so ga pripenjale z naramnicami. Dolžina le-tega se je skozi čas spreminjala, tako da so včasih nosili tudi več predpasnikov skupaj, enega čez drugega. V dobi novega cesarstva so ga obogatili z ukrojeno, nabrano obleko – razlika je bila le v kakovosti tkanine.

VIRI:

1. Sandra Divjak, *Oblačila skozi čas: interdisciplinarno področje – tekstilstvo, računalništvo, raziskovalna naloga*, Srednja šola za oblikovanje Maribor, Maribor 2007
2. L. Rowland-Warne, *Oblačila*, Pomurska založba, Murska Sobota 1995
3. <http://www.s-sc.ce.edus.si/tomi/seminarske2007/VisokaModa/oblačenje%20in%20moda%20skozi%20zgodovino.html>

* Sara Goričan, Eneja Urnaut, Žan Pungartnik in Žan Roj, *učenci OŠ borcev za severno mejo Maribor*, mentorica: Danica Kladošek

SLOVENSKA NARODNA NOŠA

Hojka SUKIČ *

UVOD

Ena od sestavin naše dediščine so noše. Noša je oblačilo, oprava določene družbene skupnosti. Ljudska noša obsega nošo različnih stanov (obrtnikov, delavcev, kmetov), ki se glede na družbeni in gospodarski položaj med seboj razlikujejo tudi po oblačenju. Po vzorcih, vezenju in barvi so se ljudske noše razlikovale celo po vaseh. V nasprotju z modo, je za ljudsko nošo značilen počasnejši razvoj. Narodna noša, v nasprotju z ljudsko nošo, ni rezultat nepretrganega razvoja v okviru ene in iste družbene skupnosti, ampak jo zavoljo najrazličnejših potreb (npr. na Slovenskem za dokazovanje narodne pripadnosti v 2. polovici 19. stoletja) nosijo ljudje najrazličnejših slojev in življenjskih ravni v okviru iste narodnostne skupine.

O SLOVENSКИH LJUDSKIH NOŠAH

V Sloveniji poznamo tri tipe ljudske noše: **alpski**, **panonski** ter **primorski** oz. **mediteranski** tip. Do 17. stoletja nimamo pričevanj o pokrajinskih različicah ljudske noše, šele konec 17. stoletja Janez Vajkard Valvasor govori o Gorenjcih, Dolenjcih, Vipavcih, Kraševcih in Istranih.

Ob koncu 18. stoletja in v 1. polovici 19. stoletja so izpričani 3 poglobilni tipi kmečke noše: panonski, alpski in sredozemski, ki pa niso bili enotni, temveč so se razlikovali glede na spol, starost, stan in premoženje nosilca ter namembnost oblačila.

Praznična in vsakdanja noša sta se razlikovali v materialih, barvah in dodatkih, v kroju pa le toliko, kolikor so bila predvsem praznja oblačila podrejena modnim smernicam. V tistem času so ta oblačila pomenila edino učinkovito sredstvo za zunanje poudarjanje položaja, ki ga je posameznik imel ali želel imeti v družbi. Sredi 19. stoletja je v oblačenju zaradi novih družbenih razmer in tehničnega razvoja prišlo do velikih sprememb. Obleke kmetov so bile vedno bolj pod meščanskim modnim vplivom, vendar prilagojene kmečkim potrebam in zmožnostim, zato so bile deloma spremenjene. Način oblačenja se je poenotil, pokrajinske različice pa so postopno izginjale. Ljudska noša se je v celoti ali v posameznih oblačilnih delih ohranila do konca 19. stoletja le še kot delovno oblačilo.

Panonski tip

Panonski tip ljudske noše so nosili v Beli krajini, na jugovzhodnem Dolenjskem (do Kostanjevice), na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju. Tako v moški kot tudi ženski noši se od drugih dveh oblačilnih tipov bistveno razlikuje. Zaradi barve platna imenujemo ta tip »bela noša«. V materialu in kroju je najbližja oblačilom sosednjih narodov, zlasti Madžarov in Zagorskih Hrvatov, a tudi Čehov, Slovakov in južnih Poljakov. **Moška noša** je sestavljena iz dolge platnene srajce (robača), telovnika (lajbec, pruslek) in dolgih širokih platnenih hlač (gače, bregeše), pozimi tudi dolgih priležnih hlač iz belega sukna.

Ženska noša je dvodelno krojena: platneni rokavci (opleče, rokavci) so krojeni daljše kot v alpskem oblačilnem tipu in so zatakneni za pas nagubanega platnenega krila (robača, janka).

Alpski tip

Alpski tip ljudske noše je bil razširjen na Gorenjskem, delu Koroške (Zilja, Rož, Podjuna, Kanalska in Mežiška dolina), na Notranjskem, Dolenjskem (do Kostanjevice), na Slovenskem Štajerskem (razen v vzhodnem delu) ter Primorskem (razen v Slovenski Istri in v severovzhodni okolici Trsta). Enakemu tipu lahko sledimo tudi v Beneško Slovenijo in Režijo v Italiji. Oblikovno je bila noša alpskega tipa najbližja srednjeevropskim kmečkim nošam. Zaradi lege, gospodarske ravni in prometnih povezav je bil to najbolj razvit tip, ki so ga najhitreje zajeli

meščanski vplivi in modne spremembe.

Moška noša alpskega tipa je krojno precej enotna. Sestavljajo jo podkolenske hlače iz sukna, barvanega platna ali irha (irhovke), platnena srajca z globokim prsnim razporkom in telovnik (lajbč) kot obvezen kos delovne in praznje oprave.

Ženska noša ima precej notranjih različic, vidnih predvsem v krojih srajc, v dolžini in gubanju kril in v obliki pokrival. Osnovno sestavo pomeni bela platnena srajca (ošpetelj, rokavci), večinoma do gležnjev segajoče krilo z brezrokavnim životcem (krilo z modrcem) in predpasnik.

Primorski ali mediteranski tip

Primorski ali mediteranski tip je bil prisoten v Slovenski Istri, Brkinih in nekaterih vaseh v okolici Trsta (Škedenj, Mačkolje, Dolina, Boljunec, Boršt) in Gorici. Posebnosti so vidne predvsem v **ženski noši**, ki jo označuje netajlirano srajčno oblačilo. Takšen kroj tunike z rokavi ima precej srednjeveških potez in je vezan na vse Sredozemlje. Prek te srajce so nadele ženske še po dvojje dolgih brezrokavnih oblačil (kamižotov), prerezanih spredaj po vsej dolžini.

Moška noša mediteranskega tipa je po kroju blizu alpski, le da so dokolenske hlače precej širše krojene. Istrani in Kraševci so pozimi oblačili tudi bele suknene dolge in priležno krojene hlače s temnimi našitimi okrasnimi vrvicami.

NASTANEK SLOVENSKE NARODNE NOŠE

Skupna **slovenska narodna noša** se je oblikovala v 2. polovici 19. stoletja. V času narodnega prebujenja so si Slovenci za svojo nošo izbrali ljudsko nošo iz okolice Bleda in jo nekoliko polepšali. Taka je ostala kot »uniforma« Slovencev do današnjih dni.

AVBA

Avba je žensko pokrivalo pri slovenski narodni noši. Za izdelavo potrebujemo trd papir, roza svilo, črn žamet, belo najlonsko tkanino, čipko, elastiko, svileno podlogo, rožaste trakove, bleščice in drobni material, ki ga potrebujemo za okrasni del avbe.

Sestava: na trd papir narišemo vzorec za avbo in ga izrežemo. Model iz kartona je osnova za avbo (kapo) in daje velikost in obliko avbi. Nato ročno oblikujemo – prepogibamo model po črtah v obliko avbe (kape). Pri oblikovanju si pomagamo z všitki. Najzahtevnejši del avbe je čelni ali okrasni del, ki ga krasijo različne bleščice in ostali našitki v obliki slovenskih motivov (gorenjski nagelj, žito itd.). Delo je v celoti ročno: šivanje, pletenje. Potrebujemo pa veliko volje in prostega časa, da izdelamo avbo.

VIRI:

1. *Enciklopedija Slovenije, XV: Marin–Nor*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1993
2. Janez Bogataj, *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*, Prešernova družba, Ljubljana 1992

* Hojka Sukič, učenka OŠ Franca Rozmana – Staneta Maribor, mentor: Zdravko Petrič

NARODNE NOŠE – ALPSKA IN PANONSKA

Domen HORVAT, Ina PIVLJAKOVIČ, Špela EKSELENSKI, Karin PETKO,
Rebeka ŠNOFL, Špela PESERL, Saška KURNIK, Nataša BRUNČIČ *

UVOD

Ena od sestavin naše dediščine so narodne noše. »Noša« pomeni vse, kar nosimo, kar imamo na sebi, in bi bila lahko sama zase enakovredna stigmati »oblačilni videz«. V sredini 19. stoletja se je beseda »noša« izenačila s pojmom kmečkega oblačilnega videza, tako da se danes ne dá prav uporabljati za nekmečki, tj. delavski, meščanski in plemiški oblačilni videz (ne moremo govoriti o delavski, meščanski in plemiški noši, ne da bi s tem ravnali zoper ustaljeno jezikovno rabo). Noše so nastajale skozi daljša časovna obdobja in iz različnih vzrokov. Tako so se noše začele razlikovati po obliki in drugih razsežnostih. Noša pa se tudi v modernem času spreminja, mnogokrat pod vplivom globalnih trendov, zato nima narodnostnega predznaka.

Narodne noše so odražale družbeni položaj ljudi. Razlikovale so se glede na vzorec, vezenje in barvo. Pri nas se noše po pokrajinah razlikujejo, vsaka ima svojo zgodovino, ki sega tudi več stoletij v preteklost.

ALPSKA NOŠA

Značilno žensko oblačilo je bilo krilo z životcem, pod katerega so oblačile rokavce. Spodnja krila, predpasniki, različna pokrivala in obuvala, vrhnja oblačila in nakit pa so izpopolnjevali žensko nošo alpskega območja.

Krojna značilnost ženske noše na celotnem alpskem območju je **krilo z životcem**. Omenjajo ga viri že iz 17. stoletja; splošno so ga ženske nosile v 1. polovici 19. stoletja kot delovno in praznično oblačilo, pozimi in poleti. Na prehodu v 20. stoletje se je ohranilo le še kot delovno letno oblačilo. Krilo z životcem je bilo sestavljeno iz krila in životca. Krila so segala do gležnjev. Da je bilo krilo lepše, je bilo predvsem na Gorenjskem nekaj centimetrov od spodnjega robu krila našit zelen svilen trak.

Rokavci so bili spredaj prerežani. Njihova okrasna značilnost so bile drobne gube na obeh prednjih stanovih: gube so bile namreč od vratu navzdol do višine prsi in še niže na notranji strani prešite z vodoravnimi šivi, kar je dajalo videz gostega, valovitega gubanja. Temnomodri obročki okrog vratu in v zapestju so še dopolnjevali lepši videz rokavcev. Vsesplošno je barva rokavcev ustrezala beli barvi domačega platna, iz katerega so bili najpogosteje krojeni tako delovni kot prazni rokavci še v tridesetih letih 19. stoletja. Po tem času so se najprej za praznične dni uveljavili rokavci iz belega bombažnega industrijskega blaga.

Spodnja krila so se začela splošno uporabljati sredi 19. stoletja. Platnena in bombažna spodnja krila so bila priljubljena tudi še v začetku 20. stoletja, ko so jih začela izpodrivati enako krojena vzorčasta bombažna krila, ki so ob hladnejših dneh bila pri nekaterih starejših ženskah v navadi še v 2. polovici 20. stoletja. Navadno so premožnejše kmetice alpskega ozemlja, včasih že kar s pretiranim številom spodnjih kril – 5 do 6 spodnjih kril –, ki so jih oblačile za praznične dni, želele poudariti svojo petičnost.

Predpasnike so si ženske opasovale k delovni in prazni noši. Glede na kroj so nadaljevali tradicijo 18. stoletja, saj so bili še v 1. polovici 19. stoletja še vedno široko čez boke krojeni in so segali skoraj do dolžine krila. Zgoraj so bili prišiti na pas in skromno nabrani. Pas se je podaljševal v trakove za zavezovanje. Na splošno so se predvsem prazni predpasniki od srede stoletja zožili in postali nekoliko krajši. Še na prehodu v 19. stoletje so prevladovali beli predpasniki, kakršni so bili priljubljeni v 18. stoletju. Kmalu po tem času pa so predvsem za prazne dni ženske raje pripasovale drugobarvne predpasnike, najpogosteje modre barve.

Kot najbolj splošno pokrivalo ob delovnih in prazničnih dneh pozimi in poleti je prevladovala tudi na alpskem območju **peča**. V 1. polovici 19. stoletja je bila peča dober meter velika kvadratna ruta iz tankega domačega platna ali bombažnega blaga. Praznje peče so bile na vogalu, ki je padal po hrbtu, izvezene z belo vezenino, ki je bila zlasti bogata na Gorenjskem. Rob teh peč so zaključevale klekljane ali pa strojne čipke. Tako vezenino kot čipke so si lahko privoščile le premožnejše ženske. Peče revnejših so bile skromneje vezene. Pečo so si ženske polagale in zavezovale na glavo na več načinov. Lahko je bila samostojno pokrivalo ali pa so jo pokrivalo čez glavi prilegajočo se avbo, ki je bila v tridesetih letih 20. stoletja izpričana na vsem alpskem območju. V 2. polo-

vici 19. stoletja je bila avba priljubljeno svatovsko pokrivalo. Avba je sodila k opravi premožnejše ženske. V istem času so si v Zilski dolini na Koroškem pokrivalo glavo z belo, drobno nagubano kapo, imenovano **pintel**, narejeno iz tankega platna trikotne oblike, ki je imela na koncih našite trakove za zavezovanje. Značilno pokrivalo drugih Korošic je bila tudi koroška avba ali kapa, ki se je prilegala glavi. Narejena je bila iz črne tkanine ali čipke, na zadnjem delu pa je bila narejena iz zlate ali srebrne čipkaste ali pisane svilene tkanine. Ko so Korošice šle od doma, so si čez to avbo pokrile klobuk.

Naprsna svilena ruta, nameščena čez rokavce in morebitni životec, je bila značilni dodatek praznje opravljenih žensk z alpskega oblačilnega območja.

Poleg preprostih, doma izdelanih lesenih cokel, ki so jih nosile ženske predvsem okrog doma na severnem in vzhodnem alpskem območju, so Kranjice obuvale nizke čevlje z majhnimi petami, ki so bili spredaj zavezani z rdečim trakcem. Nizke čevlje so nosile ženske le ob nedeljah. Poleg čevljev so nosile Gorenjke v začetku 20. stoletja tudi škornje. Do srede meč segajoči čevlji na vezalke so se razširili na Kranjsko v 19. stoletju in bili še v 20. stoletju priljubljeno obuvale starejših ljudi.

Ženske alpskega območja so nosile v 1. polovici 19. stoletja razmeroma pisano vrsto vrhnjih oblačil. Na splošno pa so bili že tedaj **špenzerji** in jope veliko pogostejše in splošnejše v navadi kot suknje in kožuhi.

Moško nošo alpskega tipa so predstavljale oprijete in nekoliko čez koleno segajoče usnjene, **irhaste hlače**, **srajca**, **telovnik** in razna vrhnja oblačila, obuvala, pokrivala in dopolnila, ki so izpopolnjevala moško opravo.

Moški so nosili platnene, suknene in irhaste dokolenske hlače. V prvih desetletjih 19. stoletja so v moški noši alpskega ozemlja nekajkrat izpričane tudi naramnice.

Srajce so v 1. polovici 19. stoletja izdelovali iz belega domačega platna. Hodne in prtene srajce so bile namenjene tako delovni kot praznji opravi.

Na celotnem območju so oblačili čez srajce telovnike. Telovnik je sodil med najznačilnejše kose moške noše.

Najbolj splošno pokrivalo pri alpski noši je **klobuk** iz črne klobučevine, z višjimi ali nižjimi oglavji in večjimi ali manjšimi okrajci. Pokrivala tistega časa so se zgledovala po modni noši zahodne Evrope.

Zelo priljubljeno obuvale alpskega območja so bili **škornji z zavihami**. Narejeni so bili iz kravjega ali telečjega usnja. Od srede 19. stoletja so postajali do kolen segajoči škornji splošno obuvale na Slovenskem.

Vrsta moških vrhnjih oblačil je bila v 1. polovici 19. stoletja zelo pestra. Poleg daljših sukenj, plaščev in kožuhov so začeli že na prehodu v 19. stoletje nositi krajše jopiče in nekoliko daljše, čez pas segajoče suknjiče.

PANONSKA NOŠA

Ženska in moška noša panonskega in subpanonskega območja sta se bistveno razlikovali od alpske noše po kroju, blagu in barvi uporabljenega blaga ter po splošni preprostosti.

Žensko nošo, ki je bila dvodelno krojena, so sestavljali rokavci in krilo na pas, dopolnjevala pa so jo različna pokrivala in obuvale.

Rokavci so bili hkrati vrhnje in spodnje, pretežno iz belega, redkeje iz bombažnega platna krojeno oblačilo, ki je segalo le do pasu. Ženske so jih še v 2. polovici 19. stoletja nosile k delavnemu in praznjemu krilu z životkom in tudi h krilu na pas. Rokavce so sčasoma izpodrinile različno krojene in sprva oprijete, kasneje pa ohlapne bluze. Prekmurski rokavci so imeli širše in krajše krojene rokave. Belokranjice so rokavce okraševale z vezenino.

Krilo je bilo krojeno samo do pasu – t.i. **krilo na pas**. Ženske so nosile dolga, nekako do členkov segajoča krila. Poleg belih in črnih kril, so bila v navadi tudi zelena, modra in pisana krila. Nekatera praznja krila so bila na spodnjem robu skromno okrašena z enim ali dvema, redko tremi ali štirimi okrasnimi trakovi. Navadno je bil trak nekoliko svetlejši ali temnejši, kot je bilo krilo. Znani so bili tudi črni trakovi.

Delovna krila so bila večinoma iz temnomodre ali črne tkanine z belimi drobnimi cveticami in pikami. Nekatera krila so bila iz pobarvanega platna. **Spodnja krila** so prišla v navado pri ženskih nošah panonskega območja šele proti koncu 19. stoletja.

Predpasnik je bil del ženske obleke vsaj že v 18. stoletju. Vrsta blaga, iz katerega so bili predpasniki izdelani, priča, da so jih nosile ženske kot zaščitni dodatek k delovni in okrasni dodatek k praznji obleki. V 18. in tudi še v 19. stoletju so ženske pogosto nosile predpasnike modre barve. Poleg modrih so bili v navadi tudi beli platneni predpasniki. Nekatere starejše ženske so nosile med svetovnima vojnoma predpasnik iz črno-vijoličaste, pogosteje pa iz črne, strukturno vzorčaste svile. Predpasnik na pas se je ohranil k delovni ženski obleki še po drugi svetovni vojni.

Peča je starosvetno žensko pokrivalo in je bila še v 1. polovici 19. stoletja znana skorajda na celotnem slovenskem etičnem ozemlju. Poslej, na Štajerskem pa že v 18. stoletju, je iz tankega lanenega ali bombažnega platna krojena ruta, ki je bila navadno okrašena z belo vezenino na enem izmed štirih vogalov, odstopila mesto pogosto vzorčasto tkanim naglavnim rutam. V prvih desetletjih 20. stoletja so le še nekatere starejše ženske nosile belo vezeno pečo. Peče so ženske običajno zavezovale pod brado, v zimskem času pa so jih prekrizale pod brado in zavezale zadaj na tilniku.

Značilno oblačilo, ki so ga nosile ženske predvsem v Prekmurju in Beli krajini, so bile brezrokavne **jope** in **kožuhi** z rokavi ali brez njih.

V panonskem območju je bila precej splošna navada, da so ženske hodile poleti bose. Ob nedeljah in hladnejših dneh so nosile obuvala. Ženske so premogle največkrat samo par škornjev, če sploh, dva para pa redko. Znano je, da so bili že v drugem desetletju 19. stoletja poleg škornjev v navadi tudi nizki čevlji in **podvezanke**. Starejše ženske so rade nosile visoke čevlje še v šestdesetih letih ali vse dotlej, ko so jih delali domači čevljarji. Nizki čevlji so postali moderni že pred drugo svetovno vojno, vendar si jih je kupila le malokatera in predvsem mlajša ženska.

V 19. stoletju so bile v navadi poleg belih tudi rdeče in modre **nogavice**, pletene iz volne ali sukanca. Po prvi svetovni vojni so bile v modi tudi nogavice s progastim vzorcem.

Moška obleka: poleg srajce je bil vsaj že v 18. stoletju tudi telovnik značilno oblačilo po alpski in panonski šegi oblečenih moških. Moško nošo panonskega tipa so predstavljale bele, bolj ali manj dolge in hlamudrave, iz naravnega platna sešite hlače, **breguše**. Nošo so dopolnjevali škornji in od pokrival klobuk.

V 2. polovici 18. stoletja so bile vsakdanje **srajce** iz naravnega debelejšega in bolj grobega hodničnega platna, za nedelje in praznike pa iz tanjšega praznjega platna. Srajce iz praznjega platna so bile navadno na ovratniku in rokavih obšite z modrim trakcem. Posamezniki so premogli zvečine po eno ali dve in redkeje štiri srajce.

Po prvi svetovni vojni so bile praznje in delovne srajce še vedno sešite iz belega, večinoma že bombažnega blaga. Delovne srajce so bile krojene s stoječim ovratnikom in ne tako redko so bile v zapestju brez manšet. Praznje srajce so imele bodisi stoječ bodisi položen polkrožno ali koničasto krojen ovratnik. Pisane in barvaste moške srajce niso spadale v starejši oblačilni inventar kmečkega okolja. Bela srajca pa je ostala vse do danes nepogrešljiv del praznje obleke, zlasti ob svečanih priložnostih.

Starejši moški so nosili poleti ob delavnikih bele, z jermenom prepasane hodne hlače, čeznje pa belo, prav tako hodno srajco, ki so jo nosili čez hlače.

Viri 18. in 19. stoletja pričajo, da so na Štajerskem nosili tri osnovne oblike oz. tri krojne tipe hlač: usnjene, **irhaste hlače** so bile oprijeto krojene in so segale nekoliko čez koleno; bele hlače – **breguše** ali berguše, so bile ohlapno, široko krojene in so segale do srede meč ali do gležnjev; dolge in bolj oprijete hlače so bile iz belega, modrega ali sivoga sukna. Čeprav naletimo na hlače iz domačega platna še med svetovnima vojnoma, je treba upoštevati, da so bile večinoma že sodobneje krojene. Poleg hlač, ki so bile še vedno krojene iz naravnega platna, so se uveljavljale pobarvane platnene hlače. Osnovni kroj dolgih hlač se vse od konca 19. stoletja do danes ni bistveno menjal. Pod vplivom vsakokratne mode sta se širili ali ožili le hlačnici in po drugi svetovni vojni zaključili z ožjim ali širšim zavihkom. Toda pred prvo svetovno vojno še ni opaziti zalikanih hlačnih robov niti pri praznjih oblekah.

Telovnik je bil v 2. polovici 18. stoletja tako rekoč obvezni kos vsake popolnejše moške garderobe. V 2. polovici 18. in v začetku 19. stoletja so bili telovniki večinoma sukneni, redkeje iz drugega blaga, npr. flanele in cvilha. V tem obdobju so bili priljubljeni telovniki iz rdečega sukna, ki so jih v zadnji četrtini 19. stoletja zamenjali iz tem-

nega, najpogosteje črnega in sivega industrijskega volnenega blaga krojeni telovniki, ki so bili večinoma iz istega blaga kot hlače in suknjič. Po nekajletni odsotnosti se je v zadnjih letih vsaj pri nekaterih moških ponovno pojavil telovnik v njihovi praznji garderobi.

V 18. in 19. stoletju so med vrhnjimi oblačili na Štajerskem prevladovali **suknje**. Med njimi so prevladovali suknje modre barve, bile pa so tudi bele, črne in rjave barve. V Slovenskih goricah so bile suknje tudi zelene barve.

Poleg suknje je bil znan že v 18. stoletju tudi **plašč**. Plašč je bil priljubljeno oblačilo v času bidermajerja.

Najbolj priljubljeno pokrivalo panonskega območja so bili polsteni **klobuki**. Klobuk je bil nepogrešljivo praznje, pa tudi delovno pokrivalo še po drugi svetovni vojni. Starejši ga imajo še vedno v časteh. Mlajši ga nosijo ob posebnih priložnostih.

Predpasnik je bil že pred prvo svetovno vojno krojen do pasu ali na zgornji del, na prsnik. Narejen je bil iz domačega, tudi modro barvanega, večinoma pa iz strojno tkanega modrega bombažnega platna.

Poleti je bila precej razširjena navada, da so tudi moški hodili bos ali v **coklih**. Za praznje in zimske dni pa so obuvali **škornje**, segajoče približno do srede meč. V 1. polovici 19. stoletja so na celotnem panonskem območju poznali tudi **čevlje na vezalke**.

Kravata – meščanska zamisel 19. stoletja – se je kot dodatek k praznje oblečenemu moškemu iz kmečkega okolja počasi, vendar zanesljivo uveljavljala do konca 19. stoletja. Imovitejši tržani, redko kje pa tudi veljavnejši vaščani, so si pritrdili za slovesnejše priložnosti kravato v obliki dvojne pentlje, poimenovano metuljček. Na prelomu 19. stoletja in pred prvo svetovno vojno so v kmečkem okolju le redki nosili kravato, med njimi mlajši moški in nekateri gospodarji z večjih kmetij, ki so skrbeli za urejen videz. Po prvi svetovni vojni so jo začeli nositi tudi nekateri starejši moški. Kravata je danes splošno uveljavljen dodatek k praznji ali vsaj svečani moški obleki.

VIRI:

1. Angelos Baš, *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*, DZS, Ljubljana 1992
2. Marija Makarovič, *Oblačilna kultura v Podjuni*, Mohorjeva družba, Celovec – Ljubljana – Dunaj 1999
3. Marija Makarovič, *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi. Prekmurje: Beltinci z okolico, Zveza kulturnih organizacij Slovenije*, Ljubljana 1996
4. Marija Makarovič, *Slovenska ljudska noša*, CZNG, Ljubljana 1971
5. Marija Makarovič, *Obleka predela človeka: oblačilna kultura v kmečkem okolju na severu in jugovzhodu Štajerske od 18. do 20. stoletja*, Litera, Maribor 2007

* Domen Horvat, Ina Pivljakovič, Špela Ekselenski, Karin Petko, Rebeka Šnofl, Špela Peserl, Saška Kurnik in Nataša Brunčič, *učenci OŠ Voličina, mentorica: Zdenka Ekselenski*

OBLAČILA MENIŠKIH REDOV

Neža KOVAČIČ, Tamara PEŠIČ *

V referatu bova predstavili oblačila benediktinskega, cistercijanskega, kartuzijanskega in frančiškanskega meniškega reda ter oblačila sester uršulink. Na kratko bova orisali tudi oblačila budističnih menihov.

Za menihe v rimokatoliški cerkvi, ki so se zaobljubili življenju v samoti, je značilno tako predpisano vedenje kot tudi oblačenje. Njihovo življenje je posvečeno bogu, zato tudi s svojimi oblačili izražajo pobožnost in spokojnost.

Osnovna oblačila pri frančiškanih, benediktincih in kartuzijanih sestavljajo habit, talar, škapulir in kuta. **Habit** je redovniško vrhnje oblačilo, sestavljeno iz več delov. Sestavljajo ga do gležnjev segajoča halja z rokavi, usnjen pas ali vrv pri frančiškanih, škapulir in kapuca oz. pajčolan pri redovnicah. (SVL 2003, 3) **Talar** je do gležnjev segajoče vrhnje oblačilo. Talar katoliških in evangeličanskih duhovnikov simbolizira njihovo ločitev od sveta, vdanost Jezusu Kristusu in cerkvi. Pri sodnikih, duhovščini in univerzitetnih profesorjih talar predstavlja uradno oblačilo. Navadno so talarji temne barve. (SVL 2003, 598) **Škapulir** se je razvil iz delovnega predpasnika benediktincev, nosijo pa ga tudi drugi pripadniki katoliških meniških redov. (SVL 2003, 565) Škapulir je narejen iz enega samega kosa blaga, z odprtino za glavo, pri čemer blago prekriva hrbtno in prsno stran drugega redovniškega oblačila. Dolgo in široko vrhnje oblačilo menihov in redovnikov, navadno s kapuco in prepasano z vrvjo, je **kuta**. (SVL 2003, 400)

Benediktinci so oblečeni v črn talar z usnjenim pasom in črn škapulir (SVL 2003, 180), **cistercijani** pa v bel talar in črn škapulir, ki je lahko tudi bel (gl. vir 4). **Kartuzijani** so oblečeni v belo barvo, obleka pa je sestavljena iz habita, škapulirja in kute. **Frančiškani** nosijo temno rjavo kuto s kapuco in belo vrvjo. Na tej vrvji so zavezani vozli (cofi), ki pomenijo različne zaobljube. Obute imajo sandale, ki so znak uboštv, ter so popolnoma podrejeni uboštvu (askezi).

V knjigi, kjer so zapisana pravila svetega Benedikta, torej benediktincev, je zapisano: »Bratje naj dobijo obleko, kakršno zahtevajo krajevne razmere in podnebje, kjer živijo, zakaj v hladnih krajih potrebujejo več obleke, v toplem pa manj /.../ Po naših mislih je v krajih z zmernim podnebjem za vsakega meniha dovolj: kukúla in tunika – kukúla pozimi volnena, poleti pa tanka ali že ponošena (kukúla je danes vrhnja obleka, ki si jo menihi nadenejo le pri liturgiji: pri benediktincih je črne barve, pri cistercijanih bele; tuniki danes rečemo habit: to je običajna obleka za meniha, pri benediktincih je črne barve, pri cistercijanih bele). Poleg tega škapulir zaradi dela, kot obutev pa nogavice in čevlji. Glede barve in kakovosti vseh teh stvari naj menihom ne bo mar, marveč naj bodo zadovoljni s tem, kar je mogoče v tisti deželi dobiti ali ceneje kupiti.« Menihi so spali oblečeni zato, da so bili vedno pripravljene za nočno molitev. (Pravilo svetega Benedikta 2006, 53-54)

Ker sva sami dekleti, naju je prav tako zanimalo, kakšne obleke so nosile ženske redovnice. Izbrali sva si **uršulinke**. Ugotovili sva, da mora biti njihova obleka dostojna in preprosta, kot to zahteva deviška čast. Vsaka mora nositi primerno zaprt brezrokavnik, po vrhu pa ruto ali ogrinjalo iz platna ali bombaža. Ta pa naj ne bi bil preveč tanek in nikakor ne prosojen, takšne vrste naj bi bila tudi naglavna ruta. Angela Merici v svojem delu zapiše, da mora biti obleka uršulink iz suknenega ali volnenega blaga, črne, rjave, temno sive ali črno-rjave barve. Sestre lahko ponosijo do konca tiste obleke, ki so jih dobile ob vstopu v Družbo, a samo dokler se ne obrabijo. Biti pa morajo brez obrob, brez razporkov ter brez vezenih in drugih podobnih okraskov. Opasane morajo biti s pasom, ki pomeni znamenje zunanega zatajevanja in popolne notranje čistosti. Nositi ne smejo svile ali žameta, srebra ali zlata, pa tudi ne sandal ali čevljev druge barve razen črne in še ti morajo biti preprostih oblik. »Skratka, ne oblek po modi, ne okraskov, ne prosojnih tkanin, ne drugih nečimrnosti, kar bi moglo omadeževati vest njih samih ali bližnjega in bi moglo nasprotovati deviški časti.« (Merici 1994, 10-11)

Za razliko od katoliških menihov, ki jih po večini poznamo in nosijo med seboj podobna oblačila, lahko rečemo, da se budistični menihi oblačijo drugače. Potrebno je poudariti, da gre za drugo kulturno okolje in popolnoma drugačno versko tradicijo. Budisti ne verjamejo v nobenega boga, temveč v razsvetljenje vsakega posameznika. Zato se tudi njihova oblačila razlikujejo že po barvi, saj so njihove obleke oranžne. V budizmu je oranžna barva barva razsvetljenja, ki je najvišja stopnja človekove popolnosti. V prostoru, ki je prežet s katoliško tradicijo, pa je simbolika barv popolnoma drugačna. Npr. rjava je predstavljala žalno barvo in je hkrati govorila o revščini osebe, ki jo je nosila (črna je bila nekoč predraga). Obleko budističnih menihov sestavljajo trije glavni kosi (tricivara): antaravasaka – spodnje oblačilo, uttarsanga – zgornje oblačilo, sanghati – zunanje oblačilo. (gl. vir 5)

Pri proučevanju oblačil meniških redov sva naleteli kar na nekaj težav. Ugotovili sva, da ne obstaja nobena knjiga, v kateri bi bila zbrana oblačila vseh katoliških meniških redov, zato sva podatke iskali v različnih virih. Ugotovili sva, da so oblačila, ki jih menihi nosijo danes, povezana s preteklostjo in da so se skozi čas, glede na kraj, kjer so posamezni red ustanovili, prilagajala okolju. Tako verjetno tudi barve, ostal pa je škapulir, ki je nekoč služil kot predpasnik, saj so se meniški redovi posvečali tudi fizičnemu delu (Ora et Labora – Moli in delaj).

VIRI:

1. Angela Merici, *Pravilo, Naročila, Oporoka*, Provincialat slovenskih uršulin RU, Ljubljana 1994
2. *Pravilo svetega Benedikta: Benedictus Cassinensis – izbrana poglavja z opombami*, Cistercijanska opatija, Stična 2006
3. *Slovenski veliki leksikon*, ur. Marta Kocjan-Barle, Drago Bajt, Mladinska knjiga, Ljubljana 2003
4. <http://solair.eunet.yu/~frazemun/habiti1.jpg> (25.9.2008)
5. http://www.buddhanet.net/e-learning/buddhistworld/robe_txt.htm (25.9.2008)

* Neža Kovačič in Tamara Pešič, *učenki OŠ Prežihovega Voranca Maribor, mentorica: Klavdija Šipuš*

CIVILNE UNIFORME

Petra ALEKSIĆ*

DEŽELNI STANOVI

Civilne uniforme so se porajale že v 18. stoletju.

Med oblačili cesarjevega spremstva, nas pritegnejo lasulje in črna oblačila predstavnikov deželnih stanov. Grof Leopold Lamberg iz leta 1746 nosi krajši suknjič z ozkimi dokolenskimi hlačami, nogavice in preko ramen pelerino. Po opisu oblačenja vidimo, da gre za dvornega komornika. Črna oblačila so prišla v rabo v času Karla V., ko jih je začela nositi španska duhovščina. Postala pa so tudi dvorna noša. Črne stanovske obleke so se proti koncu 18. stoletja umikale sodobnejšim krojem. Mladi plemič nosi moder frak z rdečim ovratnikom in zlatimi prameni, na rami je videti zlato epoleto z resami. Ni dvoma, da gre za uniformo kranjskih deželnih stanov. Proti koncu 18. in začetku 19. stoletja sta v uniformiranju prevladovali modra in rdeča barva suknjičev. Koroški plemiški zbor je v drugi četrtini 18. stoletja vsekakor nastopal v rdečih frakih z belimi našitki, s srebrno vezenino na ovratnikih in rokavih ter z epoletami.

DRŽAVNI IN MAGISTRATNI URADNIKI

Značilnost suknjičev državnih uradnikov je bila, da so bili suknjiči temno zelene barve. Leta 1814 so bili v tej barvi ukrojeni fraki s stoječimi ovratniki in svetlimi gumbi, hlače in telovniki so bili beli. Nositi so smeli tudi črne hlače. Nosili so tudi trirogelni klobuk s črno kokardo in z zlato ali srebrno zanko. Civilisti tistih dob so že vse prek nosili dvorogelne klobuke. Klobuke so krasili z belimi perjanicami, pet razredov pa je nosilo črno perje. Ostalih pet pa je imelo klobuke brez perjanic. Vsak razred je imel drugačen suknjič, nekateri so imeli zlato, drugi pa srebrno vezenino. K uradnemu videzu je sodil meč z ozkim rezilom.

SODNIKI IN DRŽAVNI TOŽILCI

Od zgodnjega 19. stoletja so uradništvo sodnijske stroke označevali vijoličasti našitki, iste barve pa so bili ovratniki na talarjih. Službena obleka iz leta 1897 je bila črn plašč z zvonastimi rokavi in z visokim ovratnikom iz vijoličastega žameta. Pri visokih uradnikih je bil ovratnik obrobjen s hermelinovim krznom. K talarju so nosili belo srajco in črno svileno pentljo. Za pokrivalo so imeli črno, vijoličasto obrobjeno bareto. Oblačila, imenovana »šaub«, so bila podobna plaščem in so se ohranila vse do danes v nošah nekaterih univerz in magistratov.

POŠTA

Poštarji so bili oblečeni v baročno nošo, med raznašanjem pošte pa so trobili v rog. Avstrijski poštar je na sebi nosil širokokrajn pološčen klobuk, ki se je imenoval cilinder, in suknjič z naramnimi pentljami. V Ilirskih provincah je veljal francoski predpis. Poštarjem in postiljonom so namenili nove uniforme s temno zelenimi suknjiči z rdečimi ovratniki in reverji na sponke. Gumbi so bili kovinski, prav tako pa tudi ploščica s francoskim grbom – orlom – in imenom poštna postaja, ki so jo imeli pritrjeno na levem nadlaktu. Na Slovenskem se je napis na rokavu glasil »Pisna pošta za Ilirske province«. V začetku petdesetih so se pri pošti poslovlili od zastarelih frakov. Namesto fraka oziroma daljšega suknjiča so nosili kratke suknjiče po vzorcu vojaških uniform. Ti naj bodo temno sivi in hlače prav tako, kapa običajna črna uradniška, omenjajo pa tudi ogrinjalo z ovratnikom in s pomarančno-rumenimi našitki. Leta 1921 je izšel pravilnik o novih službenih oblekah.

Bluze so bile pepelnato-sive barve vojaškega kroja. Našitki na ovratnikih so bili škrlatno rdeči s srebrnimi pokončnimi progami, ki so označevale službeno stopnjo, ter poštnim rogom. Hlače so bile enake barve kot suknjič, prav tako pa tudi zimski plašč, ukrojen po vojaško, in kratka pelerina. Kape so bile podobne železničarskim šapkam, bile so sive in z rdečim vencem ter državno kokardo.

ŽELEZNICA

Leta 1851 omenjajo predpisi trgovskega ministrstva za uradnike še temno zelene suknjiče vojaškega kroja z dvema vrstama srebrnih gumbov in bele gala hlače k svečani uniformi. Ovratnik, rokavni zavihki in obrobe na uniformi so bili pomarančno-rumeni, torej že v barvi, ki je ostala v rabi vse do konca monarhije. Hlače k vsakdanji obleki so bile »rusko« sive, kape po tipu temno zelene šapke in s srebrnimi progami. Leta 1857 so uvedli nove uniforme v temno modri barvi in jih okrasili s srebrnimi distinkcijami, kjer so bili izvezeni motivi lovorjevega listja in železniškega kolesja. Uradništvo je bilo razdeljeno v osem, poduradniki pa v tri uniformne razrede. Prvih pet je nosilo temno modro gala uniformo s stoječimi ovratniki in na njih distinkcije, uradniki od VI. do VIII. razreda pa so nastopali v odprtih dolgih suknjičih z zlatimi ali svilenimi naramnicami – epoletami. Za službo so nosili še kratek jopič brez epolet, z naramnimi prečnimi zankami. Hlače so bile za vse uradnike temno modre, za poduradnike pa modro-sive, temno modra sta bila tudi plašč in uradniška kapa. Pazili so na razlike med državnimi in privatnimi železnicami. Odslej so nosili na kapah krilato kolo, kape državnih železničarjev pa je poleg tega krasila še cesarska krona. Pri zasebnih železnicah so nosili običajne uradniške kokarde. Iz preteklosti sta ostala samo simbol krilatega kolesa in temno modra uniforma. V začetku 20. stoletja so čine označevale zlate, srebrne ali rdeče proge na rokavih. Kape so bile po tipu sorodne oficirskim paradnim šapkam.

Uniformi rečnega in pomorskega prometa sta bili uglaseni po krojih mornarice, distinkcije pa so bile enake kot železniške. Uradniki so bili oblečeni v temno modre uniforme s srajcami in metuljčki podobni mornariškemu oficirjem. Na zavihkih suknjičev sta bili znački sidra. Sem je spadala tudi bela poletna obleka.

FINANČNA STRAŽA

Leta 1858 so bili uradniški suknjiči temno zeleni s travnato-zelenimi ovratniki in našitki ter s srebrnimi distinkcijami in gumbi. Uradniki so nosili dvorogelnike, ki jih je za višje razrede krasila viseče črna petelinja perjanica. Uredba govori o ostrogah in sabljah, ki naj bodo enake vojaškim. Plašči so bili zadaj primerno razpeti za jahanje, k uniformi spadajo še bele usnjene rokavice, na sabljo srebrno-zelen portepe, jezdna oprema je bila iz črne usnja, konjska pregrinjala, imenovana »ešabrake«, pa temno zelena s kovinskim orlom na vogalih.

CARINA

Do leta 1886 so nosili jekleno-zelene suknjiče s travnato-zelenimi našitki, meč pa je visel na pasu pod uniformo. V notranjosti države so bile za službo v rabi bluže v enaki barvi, za deževno in zimsko vreme pa so bili plašči s kapucami. V začetku 20. stoletja so bili oblečeni v sivo-rjavo obleko z odprtimi suknjiči na eno vrsto gumbov in dolgimi hlačami z zavihki. Suknjiči so na hrbtini strani imeli gubo in »dragonar« kot poznejše vojaške planinske uniforme. K srajci se je nosil metuljček, rjav pas z naramnikom in torbica z revolverjem, ki je visela na posebnem jermenu. Kape so po obliki izgledale kot šapke s temno zelenim vencem, enako so bile obrobene tudi zlate proge na spodnjem koncu rokavov.

PRAVOSODNA STRAŽA

Pazniki sodnjiskih zaporov in kaznilnic so nosili suknjiče temno zelene barve z vijoličastimi ovrtniki in rokavnimi zavihki ter rumenimi gumbi. Hlače so imeli »armadno« sive, bluže temno zelene, plašče vojaškega kroja pa temno sive, v barvi armade. Za oborožitev so poleg puške imeli pehotno vojaško sabljo. To sabljo so vojaki nosili na pasovih ali prek suknjičev in plaščev. Leta 1930 so se uniforme spremenile. Poveljniki paznikov so bili oblečeni v temno modro uniformo z vijoličastimi našitki in uradniškimi epoletami in oficirskimi zvezdicami na ovrtnikih. Kape so bile oficirskega kroja, hkrati pa sta bili omenjeni šapka in šajkača. Oboroženi so bili z revolverjem in častniško sabljo s portepejem.

POLICIJA

Konec 18. stoletja so nosili sivkaste suknjiče, podobne tistim v topniških enotah, bele hlače in triogelnike. V letih 1837 in 1840 so čelade zamenjali za visoke čake in nekoliko spremenili suknjiče, ki pa so še naprej imeli kroj vojaškega fraka. Leta 1862 srečujemo policijski korpus v temno zelenih suknjiči, z rožnatimi našitki, sivo-črnih hlačah in z belim jermenjem za artilerijsko sabljo in torbico nabojnjačo. Ljubljanski stražniki in nadstražniki so bili oblečeni v temno zelene suknjiče z dvema vrstama srebrnih gumbov, živo rdečimi ovrtniki in rokavnimi našitki ter v sivo modre hlače. Za službo so nosili tudi temno zelene bluže in sivo-modre plašče, nadalje dežne plašče, v slabem vremenu škornje. Za pokrivalo so nosili klobuk, okrašen z rdečo vrvico, okroglim mestnim grbom in s petelinjo perjanico. Stražniki so nosili okoli vratu »pločnik«, tj. pregibni ovrtnik, belo kovinsko tablico polkrožne oblike z vtisnjeno številko.

Policijska uniforma je bila v začetku 20. stoletja najprej siva, kasneje pa jo je zamenjala črna. Distinkcije so sprva nosili na rdečih epoletah, podobno kot pri slovenski vojski leta 1918/1919, nato pa na rdečih ovrtnih našitkih; zvezdice so bile štirioglate srbske oz. tudi jugoslovanske. Za vso policijo so bile enotne plitke kape – šapke – z rdečim venčnim delom in kokardo. Stražniki so imeli rdeče oz. srebrne vrvico za piščalke. Tablico so zamenjale torbice za pištolo. Sorazmerno pozno so stražniki dobili gumijaste pendreke. Od leta 1931 so bili suknjiči, plašči in kape temno modri in hlače črne. Odpravili so distinkcije z zvezdicami in jih zamenjali s srebrnimi progastimi našitki. Kapa je bila odslej višja in je imela emblem ter ozek rdeč trak. Srebrne oz. rdeče vrvico sta krasila dva čopa, pasovi so bili temno rjavi, nadstražnikom je bilo dovoljeno nositi naramnik prek leve rame.

PRISTANIŠKE SLUŽBE IN AVSTRIJSKI LLOYD

V to skupino spadajo uradniki pomorskega zdravstva, pristaniški uslužbenci – krmarji, čuvaji in piloti c. kr. pomorske uprave. Vse uniforme so bile iz temno modrega blaga in so po krojih posnemale mornariško oficirsko in podoficirsko uniformo.

Med Lloydovimi mornarji je bilo mnogo Slovencev in Hrvatov. Leta 1845 so za mornarje določili posebne uniforme, ki so se ravnale po modi v mornarici, da pa ne bi prihajalo do zamenjav, so uniforme podjetja krojili v blagu temno zelene barve.

RUDARJI IN SOLINARJI

Tudi rudarji v Idriji so imeli uniforme. Leta 1767 je rudarska milica nosila črne rudarske suknjiče z rdečimi našivi, rdeče hlače in bele golenice. Za slovesno in gala uniformo so nosili suknjič s stoječim ovrtnikom in vrs-

to zlatih gumbov. Posebnost te uniforme so bile naramnice iz črnega žameta in z žametnim blagom pošiti in podloženi zgornji deli rokavov. Nosili so tudi črne hlače z zlatimi lampasi, »rudarski klobuk«, v resnici cilindrično pokrivalo brez krajev in s pozlačenim rudarskim emblemom, kokardo in perjanico iz črnih petelinjih ter nojevih peres, nadalje »rudarsko usnje« ali »kožo«, tj. usnjen črn predpasnik, ki je bil pritrjen na pozlačenem pasu in so ga nosili preganjenega zraven meča, in »rudarsko palico« s kovinsko reliefno okrašeno in pozlačeno sekirico. Enaki oblačilni predpisi so veljali tudi za uradnike solin, le da ti niso imeli mečev, temveč krajše, mornariškim podobne sablje s pozlačenim okovjem in belo nožnico.

ŠTUDENSKA ZDRUŽENJA, SLUŽINČAD

Sestavni del uniforme študentskega združenja je suknjič, obšit z vrvicami, kot so ga nosili huzarji. Barve suknjičev so bile različne, hlače dosledno bele, obutev visoki, prek kolen segajoči škornji. Za pokrivalo so imeli na uho pomaknjeno čepico v barvi suknjiča tj. bareta z nojevim peresom. Prek ramen so nosili trakove, ki so označevali njihovo društveno pripadnost, bele rokavice z velikimi zavihki, za orožje pa so si izbrali različne rapirje ali pa konjeniške sablje. Združenja so nastopala tudi s prapori.

Izraz livreja se je sčasoma udomačil za nošo lakajev, kočijažev in drugih članov služinčadi, v livrejah pa so nastopali tudi služitelji državnih ustanov. Za prvo skupino je veljalo, da smejo nositi volnene, suknene ali svilene obleke, tudi izvezene telovnike in pozlačen grb svoje gosposke na traku v gumbnici, barvo traku pa je določala gosposka. Drugi skupini je bilo dovoljeno nastopati s posrebrenimi grbi, tretjo skupino pa so sestavljali navadni služabniki, ki niso smeli nositi nič drugega kot livreje.

MEŠČANSKE GARDE IN VETERANI

Po uniformah, orožju in tudi nekaterih nalogah so bili korpusi in garde močno sorodni vojaštvu. Gardisti so bili oboroženi z vojaškimi puškami in pehotnimi sabljami, distinkcije so bile vojaške zvezdice na ovratnikih. Veteranska društva nastopajo v dveh krojih suknjičev s po dvema vrstama gumbov in bluzah s pokritimi gumbi. Člani strelskih društev so bili oblečeni v zeleno obleko.

GASILSTVO

Mariborska bramba je bila okoli leta 1871 pri požarih oblečena v platnene obleke, pri paradah pa v temno modre bluze z rdečo naramno vrvico in temno sive hlače. Na ovratnikih so nosili črko F, pokrivalo pa je bila usnjena čepica z rdeče-zlato vrvico in gasilskim emblemom. Čelade so bile iz usnja z medeninastimi grebeni. Delovna obleka je bila platnena ter bele, sivkaste ali zelenkaste barve, z rdečimi našitki in s širokim pasom s sekirico; plašči so bili sivi, sukneni; plezalci pa so nosili jopiče. Zraven epolet so na čin ali »stopinjo dostojanstva«, kot so zapisali leta 1894, opozarjali še pasovi s sekiricami, pozneje pa kratki meči. Označbe so bile tudi na čeladah. V rabi so bile različne čelade. Leta 1933 je izšel zakon o organizaciji gasilstva, z njim pa je zaživela Gasilska zveza Kraljevine Jugoslavije. Uniforme so bile iz črnega blaga z zlatimi epoletami in narokavnimi našitki, na hlačah naj bi bili rdeči lampasi. Leta 1934 so pravilnik razveljavili. Nova temno modra uniforma je imela dodane narokavne čine, tj. zlate oz. srebrne proge, in naramnice. Za vse člane so vpeljali temno modre šapke, emblemi na njih so bili za častnike zlati, za podčastnike srebrni in za ostale bronasti. Častniki, podčastniki in gasilci so imeli naramnice iz gladkih zlatih, srebrnih ali rdečih vrvic. Sestavni del svečanega kroja je bil usnjen pas z naramnikom. Delovna uniforma je bila iz platna sivo-zelene barve ali suknena temno sive barve.

TELOVADNA IN KOLESARSKA DRUŠTVA

Kroji različnih športnih organizacij in društev so znani iz časa pred prvo vojno. Bila so delavska društva s svojimi telovadnimi odseki in športna društva. Kolesarji so ob prelomu stoletja pomenili moderno športno panogo.

FINANČNA KONTROLA

Leta 1922 so pripadnike finančne kontrole oblekli v olivno monduro s temno zelenimi našitki na ovratnikih in čini v obliki srebrnih ali zlatih prog na navideznih zavihkih rokavov. Imeli so kape šapke. V dvajsetih letih so te uniforme zamenjale temno zelene, sprva še z gumbi in vrezanimi žepi. Finančna kontrola na morju je posnemala mornarico. Srečujemo se s kapami mornariške oblike, suknjiči z zlatimi gumbi, belimi uniformami in celo s svečanimi redingoti. Imeli so še našitke na rokavih in epolete, predvsem pa kratka bodala.

VIRI:

1. Sergej Vrišer, *Uniforme v zgodovini 2 – Civilne uniforme na Slovenskem*, Založba Park, Ljubljana 1991
2. <http://policija.jezakon.com/uniforma.html>
3. <http://www.muzej-nz.si/slo/uniforme.html>
4. http://www2.pfmb.uni-mb.si/tms/index.php?option=com_content&task=view&id=113&Itemid=71&lang=slv
5. <http://pgdvitanje.blogspot.si/2008/07/15/zgodovina-gasilskega-drustva-vitanje/>
6. <http://www.rlv.si/default.asp?id=2033>

* Petra Aleksić, učenka OŠ Malečnik, mentorica: Darja Ferik

UNIFORME SLOVENSKE VOJSKE

Ursulla KRAUTBERGER BALAŽIČ, Saška CRNOBRNJA *

Biti vojak je čast, biti slovenski vojak je čast ljubiti svojo domovino.

Ena od osnovnih stvari, ki ločijo vojaka od civilne osebe, je uniforma.

Uniforma z grbom pomeni znak pripadnosti in se praviloma nahaja na rokavu uniforme. Neprikrito nošenje orožja in upoštevanje pravil vojskovanja so osnovne stvari, ki ločijo vojaka, tudi slovenskega od terorista, vohuna, pripadnika paravojaške skupine itd. Vse to so pomembni dejavniki, saj le na ta način lahko pripadnik vojske druge države ravna s pripadnikom Slovenske vojske kot z vojakom.

Na podlagi Zakona o obrambi je minister za obrambo izdal Pravilnik o uniformah Slovenske vojske, ki ga morajo spoštovati vsi vojaki ne glede na čin, ki določa vrsto uniforme ter namen in način njenega nošenja. Vojaku je dovoljeno nositi le uniforme, ki so predpisane z navedenim pravilnikom, v kolikor minister za obrambo ali načelnik General štaba ne odločita drugače. Osnovni namen uniforme je, da vojaku služi kot zaščita pred zunanjimi vremenskimi vplivi, z njo izkazuje svojo pripadnost, barva uniforme pa pove, kateri enoti vojak pripada. **Maskirna uniforma** služi vojaku kot osnovna zaščita pri prikrivanju in preživetju na bojišču. Vojaški obveznik na služenju vojaškega roka nosi predpisano uniformo le v območju vojašnice, ne pa tudi v času daljše odsotnosti iz enote. Prav tako lahko nosi uniformo tudi na vojaških slovesnostih, praznovanjih in počastitvah, kadar predstavlja Slovensko vojsko. Posebno čast ima vojak v vlogi mladoporočenca, saj se lahko poroči v svečani uniformi Slovenske vojske v družbi gardistov in vojaškega vikarja. Seveda je predpisana tudi kombinacija uniforme, tako da kombiniranje različnih delov uniform ni dovoljeno. Uniforma mora ustrezati višini in telesni zgradbi vojaške osebe, ki jo nosi.

VRSTE UNIFORM

V Slovenski vojski poznamo več vrst uniform: bojne uniforme, službene uniforme, slovesne uniforme, uniformo gardne enote, uniformo orkestra Slovenske vojske.

Bojna uniforma je izdelana iz maskirno potiskane tkanine, njen osnovni namen pa je prikrivanje pred nasprotnikovimi vojaki. Vrste bojne uniforme so letna, zimska, gozdna, puščavska, snežna. V razvoju maskirnih vzorcev so strokovnjaki v 2. polovici 20. stoletja začeli razvijati digitalni vzorec na bojnih uniformah. Ta vzorec je bolj oster in natančen, z veliko detajli. Takšno uniformo je težje opaziti tudi s sodobnimi pripomočki vojaka (daljnogled, nočnogled, satelitski posnetki). Bojno uniformo ne ločimo na moško in žensko, ampak je za oba spola enaka. Sestavljajo jo kapa, hlače, srajca, vetrovka, škornji, bojni pas z naramnikom, pas za hlače, anorak in vrhne hlače, zraven pa spadajo čelada, baretka, pulover, puli, podkapa, hlače iz termo velurja, rokavice, perilo in nogavice. Nosijo jo vojaki pri opravljanju vseh nalog na terenu in ostalih aktivnostih, povezanih z vojaškim usposabljanjem, in pri izvajanju bojnih nalog.

Službena uniforma je moška in ženska, ki se deli na letno in zimsko. Službeno uniformo nosi vojak, ki ne izvaja vojaškega usposabljanja oziroma ne opravlja bojnih nalog. Nosijo jo pripadniki različnih rodov Slovenske vojske glede na vrsto in se deli na moško in žensko.

Osnovna moška uniforma je izdelana iz tkanine rjave barve, sestavljajo jo suknjič, hlače s pasom, čapka, srajca s kravato, plašč, vetrovka, jopič, baretka, pulover, čevlji, rokavice in nogavice.

Osnovna ženska uniforma je izdelana v barvni kombinaciji rjave in bež barve in je sestavljena iz suknjiča, krila, hlač, bluže s kravato, klobučka, baretko, plašča, vetrovke, jopice, pasu, rokavic, torbice in čevljev.

Slovesna uniforma – nosijo jo vojaki ob različnih slovesnih priložnostih in na protokolarnih prireditvah, kot so uradne večerje, uradni sprejemi, slovesne akademije, kot tudi ob vojaških paradah in porokah, pa tudi ob vojaških pokopih. Slovesna uniforma je enaka za vse vojaške osebe, razen za pripadnike mornariških enot.

Moška uniforma je temno modre barve, sestavljajo jo suknjič, hlače s pasom, čapka, srajca s kravato, plašč, rokavice in čevlji.

Ženska uniforma je temno modre barve in jo sestavljajo suknjič, krilo s pasom, bluza s kravato, klobuček, plašč, rokavice, torbica in čevlji.

Uniforma gardne enote – nosijo jo pripadniki garde pri izvajanju protokolarnih nalog, kot so obiski državnikov in monarhov, različne slovesnosti, parade ..., skladno s pravili službe in s protokolarnimi pravili. Uniformo gardne enote sestavljajo suknjič, hlače s pasom, čapka, srajca s kravato, vojaški škornji, vetrovka, pas gardne enote in rokavice. Suknjič in vetrovka sta oker barve, hlače, kapa, škornji in pas so temno rjavi.

Uniforma orkestra Slovenske vojske je enake barve kot uniforma gardne enote, po obliki pa je podobna službeni uniformi. Nosijo jo člani orkestra na javnih nastopih in takrat, ko predstavljajo orkester Slovenske vojske.

Vojak v Slovenski vojski nosi tudi delovno obleko in obutev, zaščitno obleko in obutev ter športno opremo.

Delovno in zaščitno obleko ter obutev nosijo vojaške osebe, ki opravljajo vzdrževalna in druga dela, pri katerih je večja nevarnost, da se poškodujejo oziroma okužijo, zato je uporaba delovne obleke in obutve predpisana oz. potrebna zaradi higienskih in drugih razlogov.

Športno obleko in obutev nosijo vojaške osebe med športnim usposabljanjem in pri športnih aktivnostih v prostem času. Poveljujoči, ki vodi predpisano športno usposabljanje, odloča kateri deli športne obleke se bodo nosili. Trenirke lahko vojaki nosijo tudi med prostim časom.

Vojaška uniforma pa ne bi bila popolna brez **oznak in činov**, tako se na uniformah nosijo samo predpisane oznake Slovenske vojske. Ne glede na predpisano pa nosijo pripadniki Slovenske vojske med opravljanjem vojaške službe ali nalog v tujini na določenem mestu oznako mednarodne operacije ali organizacije, v okviru katere se naloge opravljajo, skupaj z našitkom slovenske zastave. Predpisane oznake nosijo vojaki na mednarodnih mirovnih misijah, tako jih lahko najdemo v Afganistanu, v Libanonu, ČAD-u, Iraku, v Bosni, na Kosovu ... S častno službo pomagajo vzpostaviti mir na ogroženih ozemljih in nas kot mirovnike predstavljajo v svetu, hkrati pa izobražujejo in usposablajo vojake države, v kateri se nahajajo. Slovenski vojaki v tujini ne opravljajo nobenih bojnih nalog, ampak izključno mirovne operacije in vzdržujejo red.

Uniforma vojaka pa ni opremljena samo z oznako vojske, ampak tudi s činom, ki ga je pripadnik vojske dosegel, z oznako rodu, kateremu pripada, z oznako enote, kateri pripada, z izvezenim imenom in priimkom ali s kovinsko ploščico, na kateri je njegovo ime.

Danes si vojaka težko predstavljamo brez uniforme. Lepo je pogledati vojaško parado ob zvokih vojaške godbe, častno četo, ki salutira visokemu gostu, stražo ob protokolarnem objektu ... A nekje v ozadju je žalost ob pogledu na vojne, na vse tiste padle vojake, na tiste, ki so ob svojem plemenitem delu izgubili življenje zaradi nesmiselnih vojn ali terorizma.

Biti vojak je plemenit poklic, zato upava, da bodo vojaki v prihodnosti še naprej pomagali ljudem v stiski in odhajali le na misije, ki ohranjajo mir in stabilnost v svetu.

VIRI:

1. Gregor Logar, Maskirni vzorec – prva zaščita vojaka, *Slovenska vojska*, l. XVI/6 (4.4.2008)
2. *Pravilnik o uniformah slovenske vojske*, stran 11673, dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=88167> (15.9.2008)
3. Sergej Vrišer, *Uniforme v zgodovini: Slovenija in sosednje dežele*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1987
4. Zakon o obrambi, *Uradni list RS*, št. 82/1994
5. Pogovor s Sebastjanom Hrovatom, pripadnikom 1. brigade 20. MOTB pdes. (20.9.2008)

* Ursulla Krautberger Balažič in Saška Crnobrnja, *učenki OŠ Prežihovega Voranca Maribor*,
mentorica: Mojca Lipošek Zrim

POKRIVALA

Tjaša HRASTNIK, Klara FLUHER *

Čeprav je osnovna naloga pokrivala zaščita pred mrazom ali vročino, nam sprehod po zgodovini lepo pokaže, da lahko tudi s pokrivalom nakažeš svoj status na družbeni lestvici, pripadnost vojski ali kakšni drugi organizaciji. Že od nekdaj poznamo različna pokrivala: kape, klobuke, rute, kapuce, pajčolane, turbane, baretke ipd.

Klobuk je bil v 19. stoletju glavni moški oblačilni dodatek. Vsak moški, ki je dal kaj nase, je nosil klobuk. Nižji sloj je nosil navadne klobuke, bankirji, pravniki, poslovneži in vsa aristokracija pa so nosili cilindre.

Cilinder je moško trdo, po navadi črno slavnostno pokrivalo iz svilenega blaga felbel. Standardni cilindri so izdelani iz togega kartona ali tanke lepenke in prevlečeni z blagom. Obstajajo tudi zložljivi cilindri, ki imajo ohišje iz žice, prevlečeno z blagom. Zaradi zahtevne izdelave je cilinder ostal le še kot prestižni dodatek k večernemu fraku in smokingu.

Ruta je pravokoten kos bombažne tkanine, ki je ravno prav velika, da popolnoma ovije glavo oziroma skrije lase. Od nekdaj je najbolj žensko pokrivalo. Zaradi svoje oblike ruta še vedno ostaja simbol preprostosti, skromnosti, ponižnosti in simbol nižjega sloja.

Kapuca svoje skrivnostne in čiste oblike v zgodovini ni kaj dosti spreminjala. Modni kreatorji se vedno znova vračajo po navdih v zgodovino in med tradicionalna oblačila.

Turban je pokrivalo, sestavljeno iz enega kosa blaga in ovito okrog glave. Nosijo ga Turki, Iranci, Afričani, Indijci in Armenci.

Fes je bil v preteklosti pogosto nošeno pokrivalo glave. Nosil se je v Orientu in na Balkanu. Ima obliko topega stožca iz rdečega filca s temno modrim ali črnim čopom.

Baretka je mehko, okroglo pokrivalo s položnim vrhom, ki se lahko poljubno oblikuje. Izvira iz tradicionalnega pokrivala baskovskih kmetov, ki je bilo pleteno iz volne, medtem ko so sodobne baretke iz klobučevine. Baretka je tako moško kot žensko pokrivalo. Uporablja se v civilni nošnji in vojaštvu.

Pajčolan je edino pokrivalo, ki ga nosijo le ženske. Pajčolane, tančice, prosojnice so si ženske nadevale že v davnih časih.

Avba je žensko pokrivalo, ki za razliko od klobuka nima krajev. Znana je po vsej Evropi. Avba je tudi glavi prilagodljiva se žensko delovno pokrivalo, praviloma iz belega bombažnega blaga. V srednjem veku in na začetku novega veka so pravila zahtevala, da poročene ženske nosijo avbe. Izdelovali so jih praviloma iz tankega, belega platna. V Sloveniji je poznana predvsem v alpskem svetu kot del narodne noše. Obstajale so tri različice: praznična, ženitovanjska in žalna.

Športna pokrivala so v vsakdanji rabi med mladimi in tudi starejšimi, ki jim je prav malo mar za modne zapovedi in se v njih preprosto dobro počutijo. Le-teh je veliko vrst, pač odvisno od vrste športa.

Slamnik je zadnja leta precej v veljavi kot poletno pokrivalo, ki nas ščiti pred soncem. Spominja nas na morje.

Danes si tudi mladi radi nadenemo pokrivala. Poleti nosimo čepice, pisane klobuke, rute, zavezane na različne načine, trakove ... Pozimi pa kape, klobuke in trakove. Na naši šoli opažava, da deklice iz nižjih razredov raje nosijo pokrivala kot deklice iz višjih razredov. Prosili sva jih, da nama pozirajo pred fotoaparatom. Izkazale so se kot pravi modeli.

VIRI:

1. Janja Žagar, *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno*, Založba Mladika, Ljubljana 1994
2. *Pomembne malenkosti: Modni dodatki, PIL plus: priloga Vesele šole*, l. 58/11 (18.11.2005)
3. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Kategorija:Pokrivala>

* Tjaša Hrastnik in Klara Fluher, *učenki OŠ Malečnik*, mentorica: Marija Gerlič

OBUVALA

Teja MARHOLD, Lucija MUKENAUER, Neža JARC *

KAJ SO OBUVALA?

Obuvala ali čevlji so predmeti, ki jih dajemo na noge predvsem za zaščito in lepšanje. Razvijali so se zaradi prvinske nuje, da si zavarujemo noge, vendar so kmalu postala samostojen dodatek. Čevlji so se v teku časov zelo spreminjali. Zvečine so bili narejeni iz usnja ali semiša, včasih pa tudi iz drugih materialov: gume, platna, svile, brokata ...

KDAJ JE ČLOVEK PRENEHAL HODITI BOS?

Ugotoviti, kdaj so ljudje prenehali hoditi bos, je bilo izredno težko, saj se rastline in kože živali, iz katerih so zgodnji ljudje izdelovali svoja obuvala, izredno hitro razkrajajo. Medtem ko so zgodnji ljudje živeli na hladnih severnih območjih, so najverjetneje pričeli svoje noge prekrivati že pred 500 000 leti. Zaščito, primerljivo z današnjo, pa so izumili veliko kasneje. Najstarejši znani čevlji na svetu so stari okrog 9000 let, najdeni pa so bili v Kaliforniji. Do izuma obuval je tako prišlo v obdobju, ko je prišlo tudi do številnih drugih omembe vrednih izumov in človeških delovanj kot so umetnost, kamnito orodje, osebni nakit in podobno.

NASTANEK OBUVAL, ZAKAJ SO NASTALA IN KAKŠNA SO BILA?

Naši predniki so varovali stopala pred pekočimi tlemi v toplih in pred mrazom v hladnih predelih. Zaščitili si jih s kožo ubitih živali, z drevesnim lubjem ali s preprostimi trakovi iz listja. Z različnimi načini ovijanja stopal z živalsko kožo so nastale leta 4000 pr.n.št. različne oblike čevljev in škornjev. Z uporabo listja in drevesne skorje se je človek v ta namen domislil preproste oblike sandal in copat. Ni znano, kdo točno je izumil obuvala, vemo pa, da so jih antični narodi izdelovali do popolnosti okrog leta 4000 pr.n.št.

RAZVOJ OBUTVE SKOZI OBDOBJA ZGODOVINE

V prazgodovini je pračlovek zaščitil noge pred mrazom tako, da si jih je ovijal v živalske kože.

STARI EGIPT

V tem obdobju se v starem Egiptu pojavi prva obutev – sandale – iz papirusa in drugega trsja. Izdelovali so tudi japonke. Ta preprosta obuvala so bila predvsem v barvi trsja, le redka so bila pobarvana. Ob odkritju Tutankamonove grobnice, ki je bila narejena pred 3300 leti, so na nogah Tutankamonove mumije odkrili zlate sandale, ki so bile oblikovane posebej za njegovo posmrtno življenje. Sicer pa so v starem Egiptu navadni ljudje in ženske hodili večinoma bos. V starem Egiptu so čevljarji kurtizanam (prostitutkam) vrezali slogan »sledi mi«.

STARI GRKI

Grki so v glavnem hodili bos. Najbolj preprosta obutev so bile bolj ali manj zaprte jermenaste sandale. Nosili so tudi take, iz tankega surovega usnja, ki so segali do meč. Tudi nekateri kmetje so nosili jermenaste sandale iz

nestrojenega usnja. Škornje so nosili predvsem lovci, spadali pa so tudi k oblačilom nekaterih bogov, pa tudi cesarjev – kot znamenje njihove božanske narave. Taka obutev je bila predvsem nepogrešljiva obutev igralcev v tragedijah. Podplati so bili večinoma narejeni iz plutovine ali lesa.

STARI RIMLJANI

Pri Rimljanih so bili najbolj razširjena obutev sandali z jermeni, nosili pa so tudi natikače in usnjene škornje. Obuvala so izdelovali predvsem iz usnja. Sandali so bili vsakdanja obutev, zaprta obuvala pa so uporabljali samo pri svečanih priložnostih. Rimljani so prvi izdelali čevljev za levo in desno nogo, za različna spola – moške in ženske – in različna obuvala za različni družbeni status. Vojaki so nosili koturne, ki so segale do kolen. Obuvala so mazali z oljem, da so jih zaščitili.

SREDNJI VEK

V srednjem veku je bila obutev usnjena, čevlji so bili visoko zaprti in spredaj oblikovani v konico. Da bi čevljem obdržali obliko, so v konico čevlja natlačili mah. V tem obdobju se je začelo uveljavljati poklicno čevljarstvo.

14. STOLETJE

V 14. stoletju so moški čevlji dosegli neverjetno dolžino 46 cm, bili so spredaj podaljšani in koničasti. Angleški kralj Edvard III. je z dekretom prepovedal dolžino konic na čevljih, ki presega 5 cm. Duhovniki so take čevlje imeli za hudičevo delo.

RENASANSA

V renesansi so si čez navadne čevlje ob slabem vremenu obuli čevlje z debelim podplatom. Neverjetno skrajnost so dosegli v Benetkah, saj so merili do 76 cm v višino in so jih nosile beneške prostitutke. Hoja brez spremstva je bila zato nekoliko nevarna.

16. STOLETJE

V 16. stoletju so postali čevlji tako široki, da je v Angliji Henrik VIII. izdal ukaz, s katerim je njihovo širino omejil na največ 15 cm. Čevlji z ravnim prednjim delom so bili pogosto nizko izrezani in čez nart prevezani z jermenom. Pete so se pokazale ob koncu stoletja.

17. STOLETJE

V 17. stoletju so se uveljavile visoke pete. Proti koncu stoletja pa so bile pete dostikrat več centimetrov visoke, konica pa je bila zelo dolga in ravno odsekana. V tem stoletju so bile na čevljih različne zaponke, trakovi, rdeče pobarvane pete in celo čipke na zgornjem robu škornjev. Izumili so tudi otroški usnjen čevljev, ki je bil kot dana-

šnji športni copati, saj je imel jezik in vezalke.

18. STOLETJE

Leta 1740 so izumili zelen brokaten čevljev, ki se je ohranil obenem s coklo. Cokle so nosili zunaj in si obuvalo tako obvarovali pred blatom in prahom.

19. STOLETJE

V 19. stoletju so dame, kadar so bile doma, nosile usnjene natikače, ki so bili bogato okrašeni z všitimi vzorci. Balerinke so bile narejene iz svile, pri prstih so bile zaokrožene. Podplat je bil narejen iz rjavega usnja. Čez katerekoli čevlje so si obuli »cokle« in tako čevlje dvignili pred umazanijo ulice. Cokli so bili upogljivi, da je bila hoja lažja. Vsak čevljev je imel všito oznako za levo ali desno nogo.

20. STOLETJE

V 20. stoletju so tako moški kot ženske nosili čevlje z debelimi podplati, še zlasti v tistih z lesenimi podplati, je bila hoja dokaj naporna. Za večerne prireditve so nosili tudi satenaste škornje, ki se spredaj zaprejo z gumbi. Najbolj priljubljeno zunanje obuvalo so bili še zmerom škornji na gumbe. V vitkih škornjih z »Ludvikovo peto« (najprej jo je nosil francoski kralj Ludvik XV., 1715-1774) so lahko gospe »pokazale« skladne gležnje.

DANES

Danes obstaja veliko trgovin s čevlji, ki jih lahko dobimo relativno poceni. Moda se danes zelo hitro spreminja, pa tudi starostne skupine imajo vsaka svoj stil.

Obuvala, ki so nogo ščitila v različnih klimatskih razmerah in pogojih bivanja, so skozi zgodovino postala sestavni del človekovega življenja, s tem pa nam nehote razkrivajo velik del človeške zgodovine.

VIRI:

1. L. Warne-Rowland, *Oblačila*, Pomurska založba, Murska Sobota 1995
2. Althea Mackenzie, *Shoes and Slippers*, The National Trust, London 2004
3. John Peacock, *Shoes: the complete sourcebook*, Thames & Hudson, London 2005
4. <http://styling.over.net>

* Teja Marhold, Lucija Mukenauer in Neža Jarc, *učenke OŠ Kungota, mentorica: Karin Blas Hameršak*

MODNI DODATKI

Eva ŽUNEC, Sanja ŠMITRAN, Maruša VINDIŠ *

Zelo znan je rek, da obleka naredi človeka. O tem, ali rek drži, ali ne, je teklo že mnogo debat. Lahko pa se strinjamo, da obleka skupaj z modnimi dodatki, ki jih uporabimo, ustvari naš osebni slog ali imidž. Oboje prikazuje tudi naš položaj v družbi in to velja že od nekdaj. Pri omembi modnih dodatkov se nas večina spomni na različne vrste nakita, vendar so modni dodatki mnogo več – torbice, rokavice, pasovi, šali, dežniki, očala in še mnogo drugega, kar bomo na kratko opisale v našem referatu.

TORBICE

V sodobni modi so zelo pomemben, nepogrešljiv modni dodatek. Prve torbice so se pojavile v 18. stoletju, k splošni uporabi torbic pa so botrovala potovanja v 19. stoletju. Predhodnice torbice so obstajale že v srednjem veku, ko so grajske ali hišne ključke, vrtno škarje ali ščipalke gospodinje nosile pripete na kaveljčkih okoli pasu. Ko so v 18. stoletju prišle v modo ozke, okoli pasu oprijete obleke, se je pojavila težava, kam spraviti najnujnejše stvari, ki so jih prej nosili v žepih. Tako so začeli uporabljati torbice, izdelane iz žameta ali svile. Okrasili so jih s čipkami in cofi.

ROKAVICE

Služijo za prekrivanje in zaščito rok v hladnem vremenu, kot zaščita proti umazaniji in kot modni dodatek. Ločimo med delovnimi rokavicami, rokavicami za k obleki, športnimi rokavicami in rokavicami za svečanosti. Izdelane so lahko iz različnih materialov: tkanine, pletenine, usnja, krzna, tila in trakov. Rokavice so našli že pri piramidah v Egiptu. V srednjem veku so imele simboličen pomen; rokavice okrašene z žlahtnimi kamni so bile najbolj luksuzen dodatek, ki so ga nosili samo privilegirani ljudje. Najprej so si jih privoščili moški. V Franciji si je leta 1352 prestolonaslednik naročil kar 110 parov rokavic, leta 1387 pa je prav tako francoska kraljeva družina naročila kar 370 parov iz ovčje kože narejenih rokavic. Podložene so bile s krznom ter obšite z zlato nitjo. Rokavice so uporabljali tudi moški, ko so oblekli frak.

Moški si mora ob rokovanju vedno sneti rokavice, ženska pa ne. Nasprotno: prava dama rokavic, ki jih uporablja kot modni dodatek k obleki, ne snema in z njimi lahko tudi pije.

NOGAVICE

Uporabljajo jih tako ženske kot moški, vendar so ženske nogavice veliko bolj opazne.

Do začetka 17. stoletja so bile nogavice svilene, volnene ali bombažne. Do pojava pletilnih strojev so jih pletli ročno. V sredini 20. stoletja so se pojavila umetna vlakna, ki so nadomestila drago svilo. Ko so leta 1940 odkrili najlon, so začeli izdelovati najlonske nogavice. Med drugo svetovno vojno so bile moderne nogavice s črto zadaj. Podobne so nosile ženske tudi v osemdesetih letih 20. stoletja.

KRAVATE IN ŠALI

Nekateri viri trdijo, da so prve kravate uporabljali že stari Rimljani. Kadar so bili Rimljani prehlajeni, naj bi si okoli vratu ovili šal. Ko so rimski vojaki zidali utrdbe, so si tudi ovijali okoli vratu šal, po vsej verjetnosti zaradi potenja. Kravate so bile največkrat bele, bile so iz različnih materialov in tudi vezale so se na različne načine. Vezanje kravate je tako nekoč kot danes predstavljalo veliko umetnost. Že Rimljani so poznali okoli deset nači-

nov vezanja kravatin in o tem so izhajali celo nasveti in organizirani so bili tečaji za vezanje.

Večkrat se kot domovina kravate, kot jo poznamo danes, omenja Hrvaška. Pred več sto leti naj bi dekleta svojim izvoljencem, ki so odhajali v vojsko v daljne dežele, dajale rute, ki bi naj vojake spominjale na njihove ljubljene. Nošenje te rute je pomenilo zvestobo izbranemu dekletu. Svet je prepoznal kravato v času tridesetletne vojne v 17. stoletju, ko so hrvaški vojaki bili zelo cenjeni med francosko vojsko. Hrvati so bili s svojimi lepo zavezanimi kravatami še posebej prepoznavni. Parižani so pričeli nositi kravato kot simbol napredka. Črne kravate so bile prepoznavne v francoski revoluciji.

Kravate, kot jih poznamo danes, bi naj Angleži nosili k jahalnim oblekam. V Anglijo bi jih naj ponesel Charles II. po vrnitvi iz izgnanstva. Te vrste kravate so bile le enkrat zavezane okoli vratu. Spete so bile z iglo, ki je bila večkrat okrašena s filigransko izdelanim okraskom v obliki lisičje glave. Deset let pozneje pa je novi modni detajl osvojil celo Evropo, prav tako pa tudi večino kolonij na ameriški celini. Od takrat se kravata kot okrasni oblačilni predmet uporablja širom po svetu, poslovnih sestankov ali svečanosti pa si brez nje skorajda ne moremo predstavljati.

Posebna vrsta šala je boa, ki je dobila ime po istoimenski kači. Izdelana je iz peres ali krzna. Proti koncu 19. stoletja so bile priljubljene boe iz nojevih peres.

OČALA

Viri pravijo, da so Kitajci pred več kot 2000 leti že uporabljali očala, vendar ne zaradi boljšega vida, ampak za obrambo pred zli duhovi. Tudi Eskimi so jih uporabljali kot zaščito. Ptolomej je že na začetku 1. tisočletja podal osnove optike. Očala so se pojavila v 13. stoletju v Italiji. Iznajditelj je bil iz Pise. Benečani so jih v 14. stoletju uporabljali pri branju. Leče so izdelovali steklarji. V 15. stoletju so delo prevzeli brusilci leč. Očala so bila samo za privilegirane. Materiali za okvirje so bili različni. Ko so Nemci v 19. stoletju prvič razvili standardizirano proizvodnjo leč, so omogočili masivno proizvodnjo očal. Prve plastične leče so se pojavile leta 1930. V zadnjem času so očala ne samo pomoč pri slabem vidu, ampak tudi zaščita pred sončnimi žarki in tudi kot modni dodatek. Tako se je na primer pevec Elton John na vsakem nastopu pojavil z drugimi očali.

DEŽNIKI IN SONČNIKI

Izkopanine pričajo, da so Kitajci že v 11. stoletju nosili mobilne strehe nad glavo. Najstarejše odkrite slikovne upodobitve, ki nakazujejo uporabo dežnika, pa so freske iz Teb, ki so nastale v 2. tisočletju pr.n.št. in prikazujejo staroegipčansko kočijo, opremljeno s sončnikom.

V Aziji so svileni sončniki veljali kot statusni simbol premožnih. Ko so se ti sprehajali, so jim njihovi slugi od zadaj držali sončnik. Takratni sončniki so bili masivni, izdelani iz ribje kosti, bambusa in lesa ter prekriti z usnjem. Ko so sončnik impregnirali z lakom, se je znašel tudi v funkciji dežnika. Predvsem Grki in Rimljani so moške, ki so se pojavili z dežniki, imeli za mehkužneže.

V modo je dežnik spet prišel v srednjem veku, ko si ga je dal izdelati neki beneški vojvoda. Za vsakdanjo uporabo so ga prvi začeli uporabljati Angleži, saj jih je k temu prisililo vreme. Vendar je izum ogrozil službo kočijažem, zato so se le-ti zarotili proti novemu izumu in proizvajalcu Jonasu Hanwayu, ki je na račun dežnikov zelo obogatel. Njegov dežnik je bil sicer še neroden za odpiranje in zapiranje.

Leta 1840 je dobil dežnik jeklena rebra. Začeli so ga množično izdelovati in je postal znamenje imenitnosti in modni dodatek, ki se je moral še posebej pri ženskah ujemati z obleko. V 18. stoletju so si ženske s takšnim dežnikom – sončnikom ščitile belo kožo pred soncem. Kdo ve, če ne bomo kmalu tudi mi v stilu Michaela Jacksona hodili z dežniki – sončniki, saj je izpostavljanje soncu postalo resnično nevarno.

DRUGI ZANIMIVI MODNI DODATKI

Pasovi – kot okras in praktični pripomoček –, naramnice, ki so včasih nadomeščale pasove, različna pokrivala, nakit, ure, pahljače in podobno.

Vsako zgodovinsko obdobje je prineslo nove modne smernice; bolj ali manj so veljale za premožne ljudi, medtem ko so revnejši sloji morali uporabljati predvsem praktična oblačila, ki jih niso ovirala pri delu. Tako je tudi danes – visoka moda, ki jo predstavljajo svetovno znane modne hiše, je primerna le za velike bankete, največkrat filmskih in pevskih zvezd.

VIRI:

1. *Pomembne malenkosti: Modni dodatki, PIL plus: priloga Vesele šole*, l. 58/11 (18.11.2005)
2. <http://www.genspot.com/video-71267/kratka-zgodovina-kravate.aspx> (15.9.2008)
3. <http://www.knjiznica-celje.si/raziskovalne/celje/2008/4200804880.pdf> (15.9.2008)
4. <http://www.egoxmass.com/oblikovanje/default.asp?ItemID=71&cid=5> (15.9.2008)
5. [http://sl.wikipedia.org/wiki/Boa_\(%C5%A1al\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/Boa_(%C5%A1al)) (15.9.2008)
6. http://www.adriatica.net/common/destinations/story_slo__6p6ki3h3o__.htm (15.9.2008)

* Eva Žunec, Sanja Šmitran in Maruša Vindiš, *učenke OŠ Franceta Prešerna Maribor*, mentorica: Mirjana Colnarič

NAKIT

Anja GORIČAN, Nuša VIHER, Katja CIGULA, Nuša CMAGER *

UVOD

Nakit spremlja človeštvo že od najstarejših časov dalje do današnjih dni. Že kamenodobni človek je uporabljal krasilne pripomočke – nakit. Nakit je lahko okrasno dopolnilo telesa. To krašenje ima lahko več pomenov in namenov. Uporabi se lahko, kot spomin na nek pomemben dogodek ali pomembno osebo. Večkrat je to lahko tudi drag kamen, poldrag kamen, kateremu pripisujejo čarno moč, moč obrambe ali moč ohranjanja zdravja. Poleg kamnov se v te namene uporabljajo tudi predmeti rastlinskega in živalskega izvora in neplemenite kovine. Oblikovno je nakit odvisen od časa, v katerem je nastal, in veščine izdelovalcev, kateri so ga izdelali. Skozi vso zgodovino človeštva so se pojavljali tudi posamezni centri, v katerih so se razvili izredno spretni mojstri izdelovanja nakita po vseh kontinentih sveta. Skozi tisočletja izdelovanja nakita se je izoblikoval nakit za krašenje posameznih delov človeškega telesa, tako danes poznamo mnogo vrst nakita.

Perlice v zgodovini obstajajo že vsaj 40 000 let, saj je znano, da so si ljudje okraševali svoja preprosta oblačila s perlicami že v pozni kameni dobi, od takrat pa so bile prisotne v praktično vseh kulturah.

V kameni dobi so perlice služile predvsem kot zaščita pred zli silami, uporabljali pa so jih tudi pri vseh verskih obredih. Najstarejše perlice so bile narejene iz živalskih kosti, povezane z vlakni rastlin ovijalk. Verjeli so, da jih bodo pred zli silami varovale duše živali, katerih kosti so nosili. V začetku so uporabljali predvsem votle kosti, ki so jih lažje povezali, ko pa so razvili orodja, s katerimi so lahko izvrtali luknje v kosti, pa so začeli pri tem uporabljati vse materiale. Zgodnje perlice so bile velikokrat tudi iz školjk in slonovine.

Uhani izvirajo iz zahodne Azije, kjer so se pojavili 3000 let pr.n.št. Najstarejši primerek uhanov, ki so ga našli arheologi, je bil narejen 2500 let pr.n.št. v Iraku. Zlate, srebrne in bronaste uhane iz leta 2000 pr.n.št. so našli tudi v antičnih grobovih na Kreti. Prav tako so na Kreti našli stare kovance in antične vaze, na katerih so osebe, ki nosijo uhane. Tudi v antičnem Egiptu so poznali uhane, ki pa so bili precej manjši kot tisti iz Grčije. Bili so podobni gumbkom, ki so si jih ljudje vstavljali v velike luknje v ušesnih mečicah. Piercinge takšne vrste lahko opazimo na kipu kralja Tutankamna.

NAKIT V PRAZGODOVINI

V kameni dobi so izdelovali preprost nakit, npr. ogrlice iz školjk ali lesenih kroglic. Na Pobrežju pri Mariboru so našli iz pozne bronaste dobe fibulo z obeski.

Bron se je uporabljal kot material za vrsto izdelkov, celo za nakit. V tem času so tudi že poznali zlato. V Stični na Dolenjskem so našli iz tega obdobja zlat nakit pripadnice višjega sloja.

NAKIT V STAREM VEKU

Stari Egipt

Egipčanska civilizacija se je razvijala počasi, skozi tisoče in tisoče let. Dolgo pred tem, ko je deželo pod svojo oblastjo združil faraon, so rokodelci že izdelovali ogrlice iz poldragih kamnov. Takšne ogrlice so znamenje družbe, v kateri živijo ljudje v različnih slojih. Dragocene ogrlice so izdelovali delavci, nosili pa so jih plemiči. Najbolj revni prebivalci Egipta so nosili zapestnice in prstane, ki so bili iz cenениh materialov, okrašene z bleščeče obarvanimi glinastimi dodatki. Najbolj bogati so si omislili nakit iz zlata, ki so jih uvozili iz vzhoda. Obdelovalci kovin so sčasoma postali zelo spretni in so znali z oblikovanjem kovinskih trakov ali z ulivanjem izdelati bogate umetnine. Moški in ženske so nosili nakit za okras in za srečo, saj so verjeli da nekatere podobe

ščitijo nosilca pred zlom.

Faraoni so nosili zlate prstane, na katerih sta bila v hieroglifih zapisana njihovo ime in naziv. Uporabljali so jih kot pečatnike in jih pritiskali v vosek, s katerim so podpisovali pisma in uradne listine. Faraoni so nosili krone različnih barv, ki so imele vsaka svoj pomen. Najstarejši sta bili visoka bela hedžet in nižja rdeča dešret, ki sta bili kroni Zgornjega (južnega) in Spodnjega (severnega) Egipta. Od okrog leta 1550 pr.n.št. so začeli faraoni nositi modro krono, imenovano keprež.

Grki

Grški možje niso nikoli nosili nakita, imeli pa so pečatne prstane, ki so jih uporabljali za pečenje pisem in dokumentov. V nasprotju z moškimi so se ženske krasile z ogrlicami, verižicami, uhani, pasovi ter z zlatimi in srebrnimi spiralni zapestnicami, ki so jih nosile na lahteh ali nad komolcem. Zelo so bile priljubljene srčaste in okrogle pahljače, podobne japonskim, ter današnjim dežnikom podobni sončniki. Pripadniki vseh družbenih slojev so radi nosili nakit, res pa je, da je bil ta velikokrat znak lastnikove premožnosti. Manj premožni so nosili nakit iz cenejših materialov, na primer iz bron ali keramike. Bogatejši pa so imeli najrajši nakit iz srebra in zlata. Res je, da so uporabljali tudi drage in poldrage kamne, še vedno pa so imeli najraje bogato oblikovane zlate ali srebrne obeske in verižice. Zelo običajno je bilo tudi luknjanje ušes in nošenje uhanov.

Rimljani

Rimljani so nosili prstane. V obdobju republike so nosili le enega, ki so ga uporabljali kot pečatnik, s katerim so odtisnili svoj »podpis«. V obdobju cesarstva pa je postalo modno nositi več prstanov, pogosto okrašenih z dragimi kamni. Velikokrat so imeli prav vse prste na obeh rokah okrašene z njimi. Ženske vseh družbenih razredov so nosile nakit. Izbirale so tudi med raznovrstnim nakitom in okrasjem, kot so bili na primer sponke, lasnice, prstani, zapestnice, uhani, dolge verižice, ogrlice, pa tudi obročki, ki so jih nosile okrog goleni. Nakit in okrasje sta bila izdelana iz dragih kovin, v katere so rimski zlatarji zelo radi vdevali razkošne drage kamne. Cenejši nadomestek je bil bronasti nakit, okrašen z barvastimi kamni, torej podobno kot danes. Na voljo je bilo tudi ogromno parfumov, ki so jih izdelovali iz rastlinskih izvlečkov.

NAKIT V SREDNJEM VEKU

Ženske so nosile ogrlice. Zaradi značilnih pričesk, ki so prekrivale ušesa, je bilo nošenje uhanov opuščeno. Poročene ženske so morale biti v javnosti zakrite, saj je bilo razkazovanje nemoralno. Tako je nošenje uhanov izgubilo smisel.

NAKIT DANES

Dandanes ljudje več ne znamo živeti brez nakita, saj je postal osnovni modni dodatek. V preteklosti je nakit ljudem pomenil veliko več kot danes, saj je nakit dokazoval v preteklosti premoženje ljudi, ki so ga s seboj odnesli v grob. Nakit pa je tudi kot statusni simbol, saj nekateri ljudje še danes kupujejo drag nakit iz zlata, srebra in dragih kamnov.

ZGODOVINSKE NAJDBE NAKITA PRI NAS

Leta 2003 je Pokrajinski muzej Maribor izdal in založil vodnik po izbranem gradivu iz zbirk Pokrajinskega muzeja v Mariboru z naslovom *Stoletno sporočilo*. Gospa Vesna Koprivnik je avtorica prispevka o arheološki zbirki. Arheološka zbirka Pokrajinskega muzeja Maribor zajema najdbe z območja Podravja od Mežiške doline do Pomurja.

Prvi arheološki predmeti z območja, ki ga obravnava muzej, so bili najdeni že konec 18. stoletja, prva kopanja pa so se pričela kmalu v 19. stoletju. Arheološka zbirka je nastala iz gradiva, ki sta ga že pred prvo svetovno vojno načrtno zbirala predhodnika tega muzeja: muzej Muzejskega društva in muzej Zgodovinskega društva za slovensko Štajersko, za tem pa po letu 1919 združeni Mestni muzej.

Iz mlajše in pozne bronaste dobe je bilo na našem ozemlju v grobovih najdenih ogromno bronastih predmetov, večinoma nakit (ovratnice, zapestnice, fibule, igle za spenjanje oblačil, obročki). Pomembna najdba je bila očalasta fibula z obeski na verižicah iz pozne bronaste dobe. Najdena je bila na Pobrežju pri Mariboru (žarno grobišče).

Obdelava kovin je bila pomembna v rimski dobi. Cvetoča trgovina je preplavila deželo z novimi izdelki (keramiko, steklom, nakitom ...).

Muzej hrani fibulo iz rimske dobe (2. polovica 1. stoletja). Narejena je bila iz brona, najdena pa v Zgornji Voličini pri Lenartu (gomila).

Konec 6. in v začetku 7. stoletja so se na ozemlju Slovenije naselili prvi Slovani. Grobišča so bila v neposredni bližini bivališč. Pokojnikom so pridali različne predmete, ki naj bi jim zagotovili mirno bivanje v onostranstvu (ženskam nakit).

Iz zgodnjega srednjega veka je ohranjen uhan iz srebra, najden v Spodnji Hajdini pri Ptujju (staro slovansko grobišče).

VIRI:

1. John Guy, *Egipčani*, Grlica, Ljubljana 2006
2. John Guy, *Rimljani*, Grlica, Ljubljana 2006
3. John Guy, *Grki*, Grlica, Ljubljana 2006
4. Peter Chrisp, *Stari Egipt*, Pomurska založba, Murska Sobota 2004
5. Olga Janša-Zorn, Darja Mihelič, *Stari in srednji vek: zgodovina za 6. razred osnovne šole*, DZS, Ljubljana 1996
6. *Stoletno sporočilo: vodnik po izbranem gradivu iz zbirk Pokrajinskega muzeja Maribor*, ur. Drago Oman, Pokrajinski muzej Maribor, Maribor 2003
7. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Nakit>
8. <http://www.zirovnica.si/podrocje.aspx?id=305>
9. <http://www.unikatni-nakit.com/perlice.php>

* Anja Goričan, Nuša Viher, Katja Cigula in Nuša Cmager, *učenke OŠ borcev za severno mejo Maribor*, mentorica: Daša Žula

IDRIJSKA ČIPKA

Jaka ZUPANIČ*

Lansko leto sem slišal, da je možnost sodelovanja na Malem simpoziju na temo idrijska čipka. Takoj sem se odločil, da bom sodeloval. Večkrat sem videl babico v Idriji pri klekljanju, vse moje sorodnice so se klekljanja naučile že pred vstopom v osnovno šolo. Sam sicer klekljati ne znam, saj me zanimajo druge stvari. Zelo zanimiva se mi zdi zgodba o idrijski čipki.

»Nekaj bucik ... ne veliko in že so tukaj zvezde, vrtnice, palme, prepletene mreža ... pa vendar je vse skupaj samo sukanec, samo malo belega sukanca.« Tako je Paul Spaak definiral stoletja staro umetnost čipk.

V pisnih virih je idrijska čipka omenjena leta 1696. Zaradi rudnika so v Idrijo prihajali rudarji iz tujih krajev in morda so njihove žene prinesle znanje klekljanja tudi v Idrijo. Sprva so se klekljale čipke, ki so bile iz grobega lanenega sukanca in slabše kvalitete. Kupovali so jih predvsem cerkveni gospodje in premožnejši ljudje. Leta 1860 sta Štefan in Karolina Lapajne odprla prvo trgovino s čipkami v Idriji. Takrat so izdelovali čipke s širokim risom, za katerega se je uporabljalo sedem parov klekljev. Izdelki idrijskih klekljaric so bili uspešni na področju zahodne in severne Evrope. Leta 1876 je dunajsko trgovsko ministrstvo v Idriji odprlo čipkarsko šolo. Čipkarstvo se je razširilo še na Cerkljansko in področje okoli Trnovskega gozda. Kasneje se je razširilo tudi v Selško in Poljansko dolino ter Škofjo Loko. Znanje čipkarstva se je širilo s pomočjo idrijskih učiteljic. Svoj vrhunec je čipkarstvo doživelo pred prvo svetovno vojno. Na razvoj čipkarstva so vplivale tudi posledice prve svetovne vojne. To področje je po vojni pripadlo Italiji. Spremenile so se razmere na trgu in morali so izdelati večje količine čipk. Očitno so bile čipke na italijanskem trgu dobro sprejete in so morali izdelati več čipk. Nekateri trgovci so začeli potovati po Italiji in prodajati čipko. Zato so sprejeli enostavnejšo izdelavo s petimi pari klekljev (ozki ris). Po drugi svetovni vojni so stalno klekljale le še starejše ženske in s tem nekaj dodatno zaslužile. Firmo Lapajne so poddržavili in nastalo je podjetje Čipka. Šele proti koncu 20. stoletja so se začele ustanavljati nove prodajne galerije in ateljeji.

KAKO NASTANE ČIPKA

Klekljana čipka je tkanina, ki nastaja s prepletanjem in vozlanjem niti, ki so napete okoli bucike. Bucike so zapičene v blazino. Niti so navite na klekeljne. Debelina niti ter število uporabljenih klekeljnov je odvisna od oblike vzorca. V procesu nastajanja čipke sodelujeta dva ustvarjalca: risar vzorcev in klekljarica. Na podlagi vzorcev, ki jih napravi risar, se iz trpežnejšega papirja izdelajo podlage za čipke. Te se imenujejo papirci. Najstarejši najden papirc sega v leto 1882 in je del zbirke Mestnega muzeja Idrija.

Prišel sem do spoznanja, da je pri izdelavi čipke potrebno precej pripomočkov: blazina ali bula, košara ali jerbas, klekeljni, sukanec, bucike, kvačka, škarje, kolovrat, motovilo in vzorec ali papirc, ki ga običajno izdelava risar in ne klekljarica.

IDRIJSKA ČIPKA DANES

Od leta 2000 je ročno izdelana idrijska čipka zaščitena z geografskim izvirom. Največjo čipkarsko zbirko pri nas hrani Mestni muzej iz Idrije. Nekaj gradiva imajo tudi v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani, v Loškem muzeju Škofja Loka in muzeju v Železnikih.

Z idrijsko čipko je povezan vsakoletni Festival idrijske čipke. Na tem festivalu so strokovna srečanja in predavanja, delavnice klekljanja za otroke in odrasle, razstava in državno tekmovanje v klekljanju otrok in odraslih.

V septembru 2008 je bila odprta stalna razstava z naslovom Idrijska čipka, z nitjo pisana zgodovina. Med zanimivejšimi eksponati je kopija najstarejšega najdenega dokumenta o obstoju klekljanja v Idriji iz leta 1696 ter

klekljani prt za 12 oseb. To je eden največjih ohranjenih klekljarskih izdelkov. Namenjen je bil za darilo Titovi soprogi Jovanki.

Na stalni razstavi so tudi čevlji slovenske oblikovalke Alje Novak. Unikatnim čevljem je oblikovalka dodala dele čipk. Seveda so takšni čevlji za posebne priložnosti. Ob čevljih so bili razstavljeni še deli nakita iz čipke in torbica z idrijsko čipko. Razstava Alje Novak je bila dobro sprejeta tudi v evropskem parlamentu v Bruslju.

Danes se idrijska čipka uporablja kot modni dodatek (ovratniki, nakit) ter dekorativni izdelki (voščilnice, prti, zavese, posteljnina). Obstajajo tudi krstna oblačila in odejice za novorojenčke, ki jih prav tako krasijo idrijske čipke. Danes so izdelki idrijskih klekljaric primerni tudi kot darila naše države tujim državljanom. Lanene, bombažne ali svilene niti zamenjujejo tudi zlate nitke ali nitke iz drugih kovin. Moderni oblikovalci kombinirajo čipke in steklo.

Očitno se danes bolj zavedamo, da je idrijska čipka del naše kulturne dediščine. Čipka se lahko uporablja v vsakdanjem življenju, z njo pa se lahko tudi zasluži. Seveda s potrpežljivim in natančnim delom.

Zdaj na izdelke iz idrijske čipke gledam drugače. Poznam njeno zgodovino, vem za težke čase, ki jih je preživela. Bolj cenim delo moje babice, prababice in vso znanje, ki sta ga podarili čipkam. Navdušen sem nad zbirko v Mestnem muzeju v Idriji in bi jo vsem priporočal za ogled.

VIRI:

1. *Slovenski etnološki leksikon*, ur. Angelos Baš, Mladinska knjiga, Ljubljana 2004
2. Janez Bogataj, *Mojstrovine Slovenije*, Rokus, Ljubljana 1999
3. www.icra.si/dezela-cipke/zgodovina
4. www.matejinacipka.si/cipka.html
5. www.icra.si/dezela-cipke/vzorci-papirci.htm

* Jaka Zupanič, *učenec OŠ Draga Kobala Maribor, mentorica: Marjetka Berlič*

OBRAZI HIGIENE IN ČISTOČE SKOZI ZGODOVINO

Larisa KOKOL, Rebeka DOBAJA, Teja SRAKA, Katja BRATUŠA,
Tamara SLEKOVEC, Sara KOCBEK, Alenka SENEKOVIČ, Pia JURŠNIK *

Voda nam pomeni vir življenja in čar čistoče. Danes si ne moremo predstavljati dneva brez prhe oziroma kopeli, saj smo z lastno higieno in čistočo okrog sebe že skoraj obsedeni.

Da pa vedno ni bilo tako, da se je odnos do osebne higiene in čistoče nasploh skozi zgodovino spreminjal, nam o tem govorijo viri, tudi ustni. Med našimi starejšimi ljudmi je še vedno živ rek »zunaj juj, znotraj fuj«.

V našem referatu želimo predstaviti osebno higieno in čistočo skozi obraze kalejdoskopa zgodovine.

Beseda »kozmetika« izvirava iz stare grščine in pomeni nauk o lepotilih, negovanje telesne lepote, skrb za lepoto in tudi lepotičenje.

Odkar pomnimo, nosimo v sebi željo, da si lastno podobo polepšamo ali vsaj občasno predrugačimo. S svojo lepoto in drugačnostjo želimo ugajati sebi, vzbuditi pozornost, zavist ali celo vzbuditi strah drugim. In tako se začneja pot vseh mogočih lepotilnih pripomočkov, aromnih dišav, mazil, barv in podobnega, kar naj lepša obraz in telo, iz dežel Bližnjega vzhoda in Afrike.

Viri govore, da so bile lepota in moda v starem Egiptu v čisljih, kozmetika pa na visoki ravni. Obenem so to bile skrbno varovane skrivnosti. Pokojnikom so dajali na pot v onostranstvo tudi lepotila. To potrjuje dejstvo, da so leta 1922 ob odprtju Tutankamonove grobnice našli na dotlej neznane preparate, v katerih so kemiki zaznali omamne vonjave.

Svoja obličja si v starem Egiptu niso krasile le ženske, marveč tudi moški in to ne le bogati, tudi siromašni so uporabljali »maže«. Bogate gospe so si lahko privoščile dišeče rastlinske ali celo mlečne kopeli. V navadi je bilo, da so si s koščeni glavnik gladili lase, z dišečimi mažami pa jih odišavili. Oči so si poudarjali z zelenim tušem, ki so ga mešali v alabastrni posodi, nohti pa so bili moderni rumeno-rdeče pobarvani. Svojo urejenost so preverili z bronastim ogledalom. Zelo modro in s stališča čistoče zelo modno je bilo britje glave in brade okrog ust. Tako so si moški in ženske privoščili lasulje.

Asirci in Babilonci so bili mojstri umetnega kodranja brad, pričesk, tudi lasulj. Pred nekaj tisoč leti so si že v daljni Indiji ličili oči, ustnice in telo naravno z dišavami.

Antična Grčija je prisegala na naravni videz in neizumetničenost, poznali pa so modne zapovedi, ki so narekivale pudranje celo za moške, pa rdeča ličila, ki naj bi na licih pričarala naravno podobno rožnato polt. Modna Grkinja tistega časa je imela poleg skladne postave tudi negovan obraz in telo, h kateremu je sodilo celo depiliranje nevšečnih dlak. V starem Rimu, ki je slovel po kopelih, savnah, masažah in telovadnicah, so si ženske pogosto privoščile lasulje. Lepotičenje je bilo na zavidljivi ravni, modna pa je bila zelo bela polt, zato so si ženske obraz in telo prekrivale s krednim prahom ali svinčenim belilom, kakor pripoveduje dr. Andreja Vrišer.

Tudi »mračni« srednji vek pravzaprav sploh ni bil tako zaostal in umazan, kot menimo danes. Ljudje so namreč še zmeraj radi skrbeli za svoje telo, se kopali in negovali. V 12. in 13. stoletju so bile modne odišavljene rokavice in torbice. V 14. in 15. stoletju so bile popularne skrbno negovane pričeske, različne pomade, dišave in pudri. »Kar veliko vemo o modnih zapovedih renesanse – moti se, kdor misli, da je plavolaske na piedestal najbolj zaželenih postavila šele ameriška tovarna sanj. Renesančni moški je prav tako prisegal na svetle ženske lase, zato so si denimo Italijanke, povečini temnolaske, do neskončnosti izpirale lase, nato pa ure in ure presedele na soncu, misleč, da se jim bodo lasje posvetlili. V 15. stoletju so Francozi in Italijani po vzoru Vzhoda že izdelovali parfume. Žal pa je pretirana nega telesa, ki je Cerkev ni odobraval, takrat terjala tudi številne žrtve. Mnogi so si namreč uničili kožo s strupenimi mazili in zvarki, ali pa so pretiravali na druge načine; na primer škotska kraljica Marija se je rada namakala kar v vinu. Tudi zob niso zanemarjali, pa ne toliko zaradi zdravja in čistoče, ampak iz estetskih razlogov – kdor je le mogel, si je zobe belil z žajbljem.«

VODA ZBUJA STRAH

O nekdanjem pojmovanju lepega in čistega je v knjigi Čisto in umazano razmišljal Georges Vigarello. Biti čist je namreč v srednjem veku pomenilo skrbeti za omejeno območje kože, tisto, ki ga je bilo videti izpod obleke. Knjige o lepem vedenju in uglajenosti so pisale samo o tem, da je treba imeti snažne roke in obraz, nositi spodobno obleko in se ne preveč očitno praskati zaradi mrčesa. Telesna čistoča je takrat sicer nekaj pomenila, vendar je bila omejena samo na vidne dele telesa – čistoča je bila odvisna od tega, kar so videli drugi. Kot že rečeno, kopel je v srednjem veku obstajala, celo potilnice so imeli, vendar s povsem drugačno vlogo od današnje – niso jih imeli zaradi higiene, ampak predvsem zaradi zabave in užitkov, ki so jih sicer nudili bordeli. Erotični vidik prostorov, polnih pare, je bil torej pomembnejši od umivanja.

»Potem pa je prišla kuga, ki je marsikaj spremenila. V mestih in vaseh so začela veljati nova pravila, ljudje so morali omejiti gibanje in stike, da bi preprečili širjenje okužb. Ker pa so verjeli, da je koža porozna, da toplota in voda povzročita razpoke, kuga pa mora samo še zdrkniti noter, se je odnos do vode bistveno spremenil, to pa je za higieno tistega časa imelo velikanske posledice. Kopel in potenje sta postala nevarna, ker sta telo odprla kužnemu zraku – voda je začela zbujsati strah. Ta je trajal še vse 17. stoletje. Javna kopališča in potilnice so postopoma zaprli, redki so ohranili zasebne kopeli.«

PREOBLAČENJE KOT UMIVANJE

Kot se je iz vsakdanjega življenja v 15. stoletju umikala voda, se je začelo počasi uporabljati perilo, ki je postalo simbol čistoče. Bela sravca je veljala za tisto, ki odstrani umazanijo s kože. Ko se je človek spotil, se je preoblekel in je bil znova čist. Ko zdravstvene knjige v 16. stoletju omenjajo nekatere telesne vonjave, omenjajo tudi potrebo po tem, da se jih odpravi, toda pri tem so otiranja in parfumi pomembnejši od vsakršnega umivanja. Gre za tako imenovano suho umivanje – kožo je treba zdrgniti s kakšno odišavljeno krpico. V eni od takratnih zdravstvenih knjig piše: »Da opomoremo temu zaudarjanju izpod pazduh, ki smrdijo po starem kozlu, je priporočljivo stisniti in zdrgniti kožo z rožnim stožcem.« Torej močno zbrisati in nanesti dišavo, ne pa zares umiti. Dr. Vrišerjeva pravi, da so z upadanjem higiene ljudje toliko bolj posegali po različnih dišavah in lahko si samo predstavljamo, kakšne vonjave so se širile od človeka, ki se ni v našem pojmovanju besede umil več mesecev, nase pa je nanašal vonj po vrtnicah, vijolicah, sivki, mošusu ... Nemogoče mešanice potu in parfumov niso pregnali pudra ne dišeči obeski ali kroglice na ogrlicah. Ob razkošnih oblačilih in bogatem lepoticenju se je v visoki družbi 16. in 17. stoletja mirno pasla umazanija. Ljudje so se preoblečili približno enkrat na mesec, umivanje jim ni dišalo. Dišave in smrad so ustvarjali čudne vonjave, zato ni čudno, da so se širile kožne bolezni, zaredil se je mrčes, da so se ugledne dame s posebnimi praskali nonšalantno praskale pod orjaškimi lasuljami. Uši so naše prednike seveda pestile že veliko prej. V 14. stoletju so se s trebljenjem tega nadležnega mrčesa ukvarjale celo poklicne obiralke uši, to opravilo je bilo takrat družabni dogodek, kasneje pa je za lepo vedenje veljalo, če si uši nisi trebil v javnosti, prav tako se nisi v družbi praskal. Kar je bilo najbrž težko, če ti je v laseh dobesedno gomazelo.

VODA ZNOVA DOBIVA VELJAVO

»V 2. tretjini 18. stoletja so se dokopali do nekaterih novih spoznanj v zvezi z vodo. Za toplo vodo je veljalo, da ponuja užitek, za hladno, da krepi telo in s tem zdravje, pojavi se stol za umivanje oziroma bide, pa termin toaletni prostor, omenjajo se stranišča, kadi, vse več je vrčev in posod za umivanje. Gre za počasen proces, ki se začel med plemstvom in se šele kasneje uveljavil med nastajajočim meščanstvom, dejstvo pa je, da so v 18. sto-

letju vodo začeli drugače uporabljati in je vsaj za izbrance pomenila novo vrsto čistoče, bližjo našemu pojmovanju. Meščanstvo je propagiralo naravno kot protiutež izumetničenemu aristokratskemu, zato sta videz obraza in las postajala bolj naravna, oblačila bolj propustna, da so dihala. Zdravstveni vestniki so se v 19. stoletju preimenovali v higienske, ki so priporočali redno umivanje in preoblačenje, zaradi vse večjega človeškega in mestnega smrada predvsem v revnih predelih pa je bilo treba uvesti tudi organizirane higienske rešitve, kot so izgradnja vodovodnega omrežja, kanalizacije, javnih kopališč, urejenih in čistih bolnišnic, zagotovitev odvoza odpadkov, na mestna obrobja pa je bilo treba preseliti tudi pokopališča. Vse z enim samim ciljem – izogniti se okužbam. K temu so pripomogla Pasteurjeva odkritja na področju mikrobiologije, da voda uničuje mikrobo. Zavedeli so se, da je za zdravo življenje potreben svež zrak, da mora ta zato krožiti in da ga voda izboljšuje. To spoznanje pa je pomenilo pravo higiensko revolucijo. Veliko se je naredilo na področju vzgoje – veljalo je, da je moralen samo tisti, ki je tudi čist. V 19. stoletju je kopel dobivala vse večjo veljavo, uporabljati se je začelo milo. V 20. stoletju sta na higieno pri nas vplivali tudi Cerkev in šola. Številni napotki iz tistega časa govorijo o uporabi mila, kolonjske vode, pripomočkov za odišavljenje perila in briljantine, res pa je tudi, da še leta 1910 v knjigi o lepem vedenju preberemo navodilo, »naj si noge umivamo enkrat tedensko in postrizemo nohte«. So pa kopalnice, kasneje so se jim pridružila še angleška stranišča, ki so bile v Sloveniji takrat še redke, zagotavljale neko novo zasebnost – golota je namreč postala intimna stvar posameznika.«

NEŽLAHTNO O MODRI KRVI NEKDANJE EVROPE

Angleški plemiči, ki so konec 15. stoletja iz Londona v Madrid brez kakršnekoli prtljage, torej tudi brez nadomestne obleke, v slovesni opravi pripotovali na poroko španske infantinje, so bili že takrat deležni velikega posmeha – vendar samo zato, ker je njihova obleka izgubila sijaj. Angleži se niso pregrešili zoper kodeks telesne snažnosti, ampak zoper kodeks ceremoniala in elegance. Nihče jim namreč ni očital gotovega smrada po dolgi poti.

Tudi na francoskem dvoru so se vode na daleč izogibali – tako so denimo noge Ludvika XIII. prvič občutile blagodejno moč vode, ko je bil star že šest let. Kdaj jih je okopal naslednjič, zgodovina molči.

Baročni Ludvik XIV. si je omislil kodraste lasulje. Z lasuljo je prikrikl svojo plešo, obenem pa je bil v njej videti dostojanstven in mogočen. Zraven so sodili debelo plastno pudranje, šminkanje, lepotne pike ... Sončni kralj si je nekoč za svoje sobane naročil kopalno kad, saj je hotel obnoviti tradicijo starega Rima, ker pa si z njo ni imel kaj početi, je slednjič končala kot vrtna fontana.

Švedska kraljica Kristina se je sicer proslavila s svojimi vladarskimi odločitvami, znana pa je bila tudi po tem, da je imela tako umazane roke, da se je zdelo, kot da nosi rokavice. Zanje očitno ni veljalo niti tedanje pravilo, da si je treba roke redno umivati.

Da je bila higiena zares na psu in so smrad zaznali tudi takratni nosovi, dokazuje pismo neke dvorne dame, v katerem je svoji prijateljici potožila, da njen izvoljenec zaudarja kot mrhovina.

In vendar je lahko bilo še huje – evropski kronisti so se zgražali nad »nekulturnimi« navadami ruskega dvora. Leta 1697 so zapisali, da so kronane glave morale dobesedno zadrževati dih, ko je Zahod obiskal Peter Veliki, prvi ruski car – veliki vladar bojda ni poznal najosnovnejših pojmov čistoče, med drugim niti »kahle« ni znal uporabljati.

Nič boljši ni bil njegov sin Aleksej, ki je leta 1712 iz Moskve pripotoval v Dresden, da se poroči z nemško princeso. Ernest Avgust Hanovrski, prednik soproga monaške princese Karoline, je svoji soprogi zgrožen napisal, da je videl carjeviča veliko potrebo opraviti kar na tleh spalnice, zadnjico pa si je, iznajdljivo, obrisal v zaveso.

V 19. stoletju je odzvonilo lasuljam in higienski zanikrnosti. Seveda se je ličenje razvijalo še naprej. V bidermajerju naj bi imela idealna žena nežno dekliško obličje s pretanjenim make-upom in prej krhko kot polno postavo. Vse bolj se je razširjala kozmetična industrija.

Leta 1829 so začeli izdelovati parfume znamke Guerlain, na poti v 20. stoletje pa jih je bilo čedalje več. Po prvi svetovni vojni, ko se je moda odločila za značilni kratki »bubikopf« in ko naj bi bile »ženske videti kot mladeniči, ki so podobni dekletom«, so se rojevali tudi moderni pudri in kričeča rdečila. To so bila leta, ko so na modnem nebu zablestela imena Helena Rubinstein, Elizabeth Arden, Max Factor, Pond, Mary Quant ... Z mnogimi drugimi, ki so se podvzivali za njimi, smo v bistvu že v našem času.

Najbrž ne moremo mimo domače zgodovine. Če prelistamo knjige dr. Angelosa Baša o oblačilni kulturi na Slovenskem, najdemo v njih vrsto zgovornih podatkov o naši temi. Na primer to, da so puder k nam uvažali z Dunaja, ali pa da je Jožef II. belo šminko celo prepovedal, rdečo pa obdavčil. Nadalje, da je to in ono o snažnosti ljudem govoril A. M. Slomšek. Nasploh sta na higieno vplivala tudi Cerkev in šola. Mnogi napotki iz tedanjega časa govorijo o uporabi mila, marsikaj izvemo iz časopisov, kjer zasledimo reklame za kolonjske vode, pripomočke za odišavljanje perila, briljantine in še kaj. Nekateri napotki zvenijo danes kaj nenavadno. Še leta 1910 nam knjiga o lepem vedenju priporoča, »da naj si noge umivamo enkrat tedensko in postrizemo nohte ...«

Higiena in kozmetika sta napredovali z velikimi koraki, še posebej kozmetika je do današnjega časa naredila poskok v ekstravagantnosti in v cenovni nedostopnosti do obeh spolov, ki zmoreta le manjšo možnjo denarja.

Ugotavljamo, da vedno bolj posegamo po domačih, babičinih receptih o naravni kozmetiki in prisegamo na osebno higieno z naravno vodo, odišavljeno s čutnimi vonjavami za dušo in telo. Človek se rad predaja užitkom vonjav in razvajanju samega sebe v atraktivnih Wellness Spa Centrih.

VIRI:

1. Senka Dreu, Čistoča ima več obrazov, *Bonbon: tedenska priloga Večera in Primorskih novic*, l. 2/48 (13.2.2007), str. 11-14
2. Dr. Andreja Vrišer, *Iz muzejskih depojev – nakit, ličenje in modni dodatki*, tipkopis, Pokrajinski muzej Maribor, Maribor 2007

* Larisa Kokol, Rebeka Dobaja, Teja Sraka, Katja Bratuša, Tamara Slekovec, Sara Kocbek, Alenka Senekovič, Pia Juršnik, *učenke OŠ Benedikt, mentorica: Milena Salobir*

MALI SIMPOZIJ 2007

Pokrajinski muzej Maribor – viteška dvorana

23. oktober 2007

NASTANEK IN PODOBA MESTA POD GRADOM NA PIRAMIDI

Jure ZAGORANSKI *

Območje današnjega Maribora je bilo poseljeno že v prazgodovini, o čemer pričajo različne najdbe. Nekaj stoletij pr.n.št. so to območje naseljevali Iliri in Kelti. Ti so se romanizirali ob prihodu Rimljanov na naše ozemlje, ki so imeli trgovske poti do naselbine z vojaško zasedbo.

Ob selitvi narodov v 6. stoletju so na naše ozemlje prišli Slovani in Avari. V času Karla Velikega so Slovani prišli pod frankovsko oblast. Prvemu mejnemu grofu Rachwinu je leta 985 cesar Oton III. podelil posest v Razvanju pod Pohorjem, s čimer se je začelo preseljevanje iz salzburškega Ptuja in okolice.

Naseljevanje mariborske okolice so pospešili nemški plemiči Spanheimi. Po letu 1091, ko so ustanovili benediktinski samostan v Št. Pavlu, so se začela pojavljati prva imena naših krajev: Hoče, Slivnica, Kamnica, Melje ...

Grof Bernard Spanheim je dal postaviti grad na Piramidi, kjer je imel svoj sedež. Bil je mejni grad oz. grad v marki – Marchpurg –, iz katerega je nastalo ime Marburg. Pod gradom se je začelo razvijati naselje – ob Koroški cesti je Spanheim ustanovil naselbino. Obnovil je tudi nekdanji rimski most in na njem postavil mitnico. Po njegovi smrti v 2. križarski vojni je posest prevzel Bernardov bratranec grof Trunzavec in jo združil s svojo. Iz nekaj kmetij se je naselje razvilo v trg, ki se prvič omenja leta 1209. Mariborsko gospostvo se je medtem razdelilo na Zgornje in Spodnje. V tem času je nastal tudi Glavni trg. Pomembna pridobitev za Maribor je bila stolnica, ki se prvič omenja leta 1248. Le 6 let kasneje pa se Maribor prvič omenja kot mesto, ki je po zmagi Rudolfa Habsburškega nad Otokarjem II. dobilo obzidje s stolpi, jarkom in tremi vrati. Potekalo je ob Dravi, po današnji Strossmayerjevi ulici in po Gregorčičevi ulici do gradu in po današnji Svetozarevski ulici do Židovskega in Vodnega stolpa. Razvijati se je začela trgovina, obrt in vinogradništvo. V mesto so se priselili tudi Židje, ki so se ukvarjali predvsem z denarništvom. V jugovzhodnem delu mesta so si uredili »geto« s sinagogo. Pomemben napredek za mesto pomeni tudi izgradnja gradu ob severovzhodnem vogalu obzidja v 15. stoletju. Takrat so tudi izgnali Žide iz mesta, kar je bil velik korak nazaj za mariborsko gospodarstvo. V začetku 16. stoletja je bil zgrajen rotovž. Zaradi turških vpadov so meščani med letoma 1305 in 1688 povečali in utrdili obzidje.

V 17. stoletju je več požarov opustošilo mesto, ki ga je nato prizadela še kuga. Zaradi kuge je umrlo skoraj 500 ljudi, kar je tretjina takratnega prebivalstva. To obdobje je bilo značilno tudi za razvoj obrtne dejavnosti, ni pa bilo razvoja trgovine. Ob Dravi se je razvilo predelovanje kože in mlinarstvo, na kar nas spominjata Usnjarska in Mlinarska ulica. Na Lentu je bilo pristanišče splavarjev. Do 18. stoletja je bil Maribor podeželsko mesto, ki pa je po izgradnji cestne povezave z Dunajem leta 1729 in obnovitvijo cestne povezave s Koroško in Hrvaško postal križišče različnih prometnih poti. Ponovno se je začela razvijati trgovina. Po letu 1750 je Maribor postal upravno središče območja med Dravo in Muro, dobil pa je tudi gimnazijo.

Zaradi razvoja mesta so grad na Piramidi zapustili in je počasi propadal, vse do leta 1784, ko so ga porušili. Gradbeni material iz gradu so porabili za terasiranje vinogradov na Piramidi in obnovo Betnave.

VIRI:

1. Ivan Fras, *Listine, predmeti in podobe mesta Maribor: 750 let Maribora*, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2004

* Jure Zagoranski, *učencem OŠ borcev za severno mejo Maribor*, mentorica: Daša Žula

PROMET IN TRGOVINA V MARIBORU

Sandra LOVREC, Martina BREZNIK *

Mariborsko mestno območje leži na dravskih naplavinah, ki jih omejujejo na severu Slovenske gorice, na jugozahodu severovzhodni obronki Pohorja, na jugovzhodu pa se prelivajo v ravnino Dravskega polja. Njegova lega na stičišču treh geološko in gospodarsko različnih predelov, goratega Pohorja in Kozjaka, gričevnatih Slovenskih goric in ravninskega Dravskega polja je pogojila njegov nastanek, nadaljnji razvoj pa predvsem promet, ki je preraščal lokalne okvire in povezoval vzhod z zahodom in sever z jugom. Mesto Maribor je imelo za svoj gospodarski razvoj ugodne pogoje: svoj položaj je utrjevalo kot izredno pomembno križišče cest, imelo je na svoji strani deželnega kneza, ki ga je obdaroval s privilegiji, ter bogato kmečko zaledje. Ta miren razvoj je v srednjem veku tekel vse do 15. stoletja, ko se po vsej Evropi pričinja splošna gospodarska kriza, ki jo je v Mariboru in pri nas nasploh čutili od sredine 15. stoletja naprej. Negativno je na razvoj mariborske trgovine in s tem tudi na prometne tokove ter stike mesta s številnimi gospodarskimi in kulturnimi središči takratne Evrope vplival izgon Judov leta 1496/1497. V kasnejših stoletjih doživlja mesto v prometnem in trgovskem pogledu podoben razvoj kot primerljiva središča drugod, novi preporod v gospodarskem razvoju doživi v 18. stoletju s pojavom merkantilizma. Izgrajena je cesta Dunaj-Trst, s katero se je mesto ponovno uveljavilo kot križišče važnih prometnih poti. Še globlje in korenite pa so bile spremembe v 19. stoletju z izgradnjo južne železnice oziroma »železne ceste« Dunaj – Trst. Začel se je gospodarski vzpon mesta ob Dravi, ki je svojo dominantno vlogo v Podravskem prostoru nenehno utrjevalo.

Za mesto Maribor je bila najvažnejša prometna žila reka Drava, po kateri je potekal tovorni promet in pozneje že omenjena cesta, ki je povezovala cesarsko glavno mesto Dunaj s pomembnim habsburškim pristaniščem v Trstu. Odločilno pa se je položaj Maribora začel spreminjati med letoma 1846 in 1864, ko je bila zgrajena južna železnica in je bila narejena železniška prometna povezava z Dunajem, Trstom, Koroško in južno Tirolsko, kasneje pa tudi z Budimpešto. Začela se je nagla industrializacija mesta, ki je v gospodarskem pogledu nenehno pridobivalo, pospešeno se je razvijala urbanizacija, mesto je dobivalo značilen videz, vlogo in položaj. Industrializacija Maribora je rasla proti vzhodu in jugovzhodu. Industrija se je še posebej skoncentrirala ob železniški postaji oziroma bližini železnice. Reka Drava že pred drugo svetovno vojno, predvsem pa po njej, ni bila več pomembna prometnica (kljub temu, da je splavarstvo v tem času še živelo in je bila pomembna oblika transporta lesa iz Pohorja in Kozjaka), pač pa je postajala vir električne energije, ki jo je razvijajoče se gospodarstvo Maribora vedno bolj potrebovalo. Razvijejo se nove prometnice, zlasti nove cestne povezave, ki so presekale skozi stoletja skladno ekološko sožitje odmerjene kulturne površine. Sčasoma so postale nekatere oblike prometnih povezav povsem pozabljene, izgubljala se je funkcija nekdanjega Pristana ali Lenta ob reki Dravi, tistega dela mesta, ki je imel zelo značilno podobo in tržno-prometno funkcijo. Zanimive so ugotovitve strokovnjakov, da v času starega Rima na območju Maribora kljub križišču dveh rimskih cest – iz Celeie v Flavio Solvo in iz Virunuma v Poetoviono – tu ni nikoli nastala strnjena mestna naselbina. Tudi o rimskih cestah v obeh smereh ni dovolj zanesljivih sledi, zato domnevajo, da naj bi tista na sever peljala, tako kot v kasnejšem zgodovinskem času, čez Rošpoh proti Plaču. Mesto se je razvilo šele v srednjem veku, njegovi pravi začetki segajo v 12. stoletje, saj se sam Maribor pojavi šele leta 1164 kot grad in 1189 kot župnija. Mariborski mejni grad je stal na Piramidi, imenoval se je »Marchpurg«. Po tem gradu se je Bernard Spanheim že leta 1124 imenoval »Mariborski«. Srednjeveški Maribor naj bi nastal po letu 1192 (tega leta so Babenberžani postali štajerski vojvode), po postavitvi gradu, cerkve in mostu. Kot mesto se Maribor prvič omenja leta 1254. V srednjem veku je Maribor uspešno tekmoval s sosednjim salzburškim Ptujem, po izgradnji Tržaške ceste v letih 1718-1729, predvsem pa po izgradnji južne železnice v 19. stoletju, pa ga je povsem prehitel. Po izgradnji železnice je mesto dobilo parni mlin, gospodarska iniciativa je začela naraščati na vseh področjih. Resno so razmišljali o modernizaciji cestne povezave proti Trstu, načrtovali so ureditev verižnega mosta, ki bi promet varoval pred visokimi vodami reke Drave, vendar je bila to le ideja, ki je zamrla po izgradnji železnice. Zaradi nje se je izgradnja sodobnega cestnega mosta čez reko Dravo precej zavlekla. Reka Drava je kljub občutnim spremembam v prometnih tokovih in prometnih sredstvih (železnica) deloma še zadržala svojo funkcijo, skupaj s pristanom v starem mestnem jedru. Z železnico se je mesto naglo razvijalo, v pogojih gospodarske svo-

bode in pobude je rasla mariborska industrija. Po izgradnji proge Dunaj – Maribor – Celje – Ljubljana – Trst je bil kmalu zgrajen še priključek koroške železniške proge, leta 1861 je bila na Pragerskem blizu Maribora urejena priključitev vzhodne železnice iz Ogrskega dela takratne habsburške monarhije. Zanimivo pa je, da nikoli niso uresničili načrta izgradnje železniške povezave Maribora preko Slovenskih goric do Radgone in do Ivnika. Počasi je začel upadati promet po reki Dravi, saj Drave niso usposobili, da bi bila navzgor od Beljaka primerna za rečno plovbo. Med obema svetovnima vojnama v prejšnjem stoletju so načrtovali (ne pa tudi izvedli) še dve novi železniški povezavi, ostajalo je splavarstvo na reki Dravi, ki je zalagalo lesno industrijo v Melju in tudi v drugih mestih takratne Kraljevine Jugoslavije. Urejali so tudi cestišča, jih tlakovali in utrjevali. Po drugi svetovni vojni je Maribor, ki je bil močno poškodovan v zavezniških bombnih napadih, utrdil prometni položaj in funkcijo, poleg razvoja železnice je pridobil na veljavi cestni promet v vse smeri. Maribor je tudi v tem pogledu utrdil dominantno vlogo in položaj v celotni SV Sloveniji, ne zgolj v Podravju.

Maribor je skozi zgodovino krepil tudi gospodarsko oziroma trgovsko funkcijo. Njegov tovrstni vzpon se je začel v 18. stoletju, ko se je iz majhnega mesteca, v katerem so živeli trgovci, vojaki in malo plemstvo, razvil v razgibano mesto. V mestu se je razvijala obrt, po nekaterih obrtneh so poimenovali tudi ulice (Usnjarska, Mesarska). Gospodarska funkcija mesta se je od merkantilizma naprej nenehno krepila, po izgradnji železnice nekatere stare panoge nazadujejo in postopoma izumirajo (na primer mlini, pivovarništvu), mesto dobi industrijski značaj. V njegovi okolici nastajajo industrijski predeli na Teznem, v Melju in v Studencih. Gospodarska pobuda je bila v dobršni meri odvisna od tujega kapitala, zlasti nemškega. A tudi Slovenci se v gospodarskem in trgovskem pogledu postopoma uveljavljajo. Do razpada Avstro-Ogrske leta 1918 je bil Maribor nemški, z Maistrovo akcijo in nastankom nove države Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) pa postane slovenski. V njem se naseli tudi precej primorskih Slovencev, mesto utrjuje tudi kulturno-upravno in politično vlogo, njegov gospodarski razvoj pa zajame širše zaledje. To je še bolj značilno za čas po letu 1945, ko zaradi naglega razvoja industrije širše podeželsko zaledje izgublja na račun naglega razvoja mesta. Njegova prometna in trgovska funkcija sta tudi po slovenski osamosvojitvi leta 1991 izjemno pomembni, v gospodarskem pogledu pa je mesto doživelo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja velikansko krizo, saj je propadla večina nekdanjih velikih industrijskih gigantov. Na noge se postavlja šele v zadnjih letih, tudi s pomočjo velikih trgovskih nakupovalnih centrov oziroma središč, na račun katerih pa je veliko izgubilo mestno središče.

VIRI:

1. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec, *Maribor skozi stoletja. Razprave I*, Založba Obzorja, Maribor 1991
2. Jože Curk, O srednjeveških zasnovah Ptuja in Maribora, *ČZN*, l. 46, n.v. 11/2 (1975), str. 197-212

* Sandra Lovrec in Martina Breznik, *učenki OŠ Cerkvenjak – Sv. Andraž, mentorica: Majda Toš*

PREBIVALSTVO MARIBORA

Jaka HEDŽET, Saša BRDNIK, Anja HRASTNIK, Taja KALUŽA, Katarina KURNIK *

O mariborskem prebivalstvu je smiselno govoriti šele od 12. stoletja dalje. Naselbina je sicer obstajala že prej, verjetno konec 11. stoletja, ko je začel preko Drave voziti brod. Razvoj se je začel ob nastanku gradu, ki je bil lociran na Piramidi. Takrat je začelo naraščati število ljudi, ki so se začeli naseljevati v naselbini pod gradom in so začeli opravljati razne storitve za grajske gospode. V tistem času se že pojavljajo prva imena, ki so vezana na takratno ime Maribora (Ditrik, prebivalec gornjega trga okoli leta 1190, Konrad, župnik iz Maribora leta 1189, sicer nastanjen v Viltuškem gradu).

Štajerski nadvojvoda Otokar I. je kmalu po letu 1180 podelil naselbini trške pravice ter ime naselja po gradu na Piramidi (Marpurch).

Po podelitvi trških pravic so se začeli naseljevati v trgu rokodelci in obrtniki, ki so začeli narekovati razvoj mesta, ki se je začelo razvijati v rokodelsko in trgovsko središče.

Že v 13. stoletju je trg doživel velik razvoj, tako, da je že do leta 1246 po volji mestnih gospodov Babenberžanov dobil mestne pravice. Takrat so tudi zgradili obzidje, ki je ponekod vidno še danes. Mesto se je začelo razvijati, na obiske so začeli prihajati ugledni vojvode in nadškof. V tem času so v mesto prišli tudi minoriti, ki so postavili samostan, ki je bil dolgo časa edini samostan v takratnem mestu.

Mesto se je razvijalo na obeh bregovih Drave, zanimivo pa je, da so prebivalci desnega brega dobili nov župnijski sedež na območju tedanje cerkve v Hočah.

Mesto je živelo z vsemi značilnostmi srednjeveškega mesta, ki se kažejo tudi na strukturi takratnega prebivalstva. V mesto se je priselila tudi judovska skupnost.

Mesto je dobilo deželno knežji upravni sedež. Tako se je v mestu naselilo tudi precej stalnih uslužbencev.

Poleg samega širjenja mesta tudi zunaj obzidja, se je v okolici večalo tudi agrarno ozemlje z njivami in vinogradi, kar je še dodatno pospešilo rast obrti in trgovine. Dani so bili vsi pogoji za doseljavanje še večjega števila ljudi v mesto, prav tako pa so se prebivalci tudi odseljevali.

Priseljevanje in odseljevanje so narekovali ekonomski, religiozni, lastninski, družabni in mnogi drugi razlogi. O stalnih naselitvah priseljencev je odločal deželni knez. Interes kneza je bil, da mesto številčno raste.

Nove naseljence so začeli dokumentirati v začetku 13. stoletju. Evidentirali so jih z osebnim imenom, zraven pa so ponavadi dodali poklic ali pa oznako krajevnega, pokrajinskega ali etičnega izvora (Pavel Krappinger – prišel iz Krapine, Janez Tesar ...).

Mestni doselitveni okoliš je obsegal krog s premerom dobrih 40 km in je segal do Ptuja, Slovenske Bistrice, Ernovža, Lenarta, Lučan, Lovrenca na Pohorju in Cmureka.

Prav tako pa so v mesto priseljevali tudi prebivalci bolj oddaljenih mest npr. s področja današnjega Celja, Ljubljane, Kamnika, Murske Sobote ...

Poleg trgovcev, rokodelcev in obrtnikov so se v mesto naseljevali tudi nižji plemiči. Iz Gradca, Ljubljane in Slovenske Bistrice se je v mesto naselila tudi številna judovska skupnost, ki je predstavljala dokaj močno skupnost v takratnem mestu. Judje so s svojimi poslovnimi poznanstvi prav tako pripomogli k širjenju mestnega prebivalstva.

Na število prebivalstva so prav tako vplivale razne katastrofe, kot so potresi, požari in kuga, ki jih je mesto doživelo kar nekaj.

Dejansko je virov, kako se je gibalo število prebivalcev in kakšna je bila struktura prebivalstva, zelo malo ali skoraj nič. Eden takih virov je npr. seznam plačnikov mestnega davka.

Od začetka 13. stoletja naprej se ob osebnih imenih pojavljajo zapisane tudi poklicne oznake, prav tako tudi oznake služb (npr. pek, kovač, pisar ...). To nam do neke mere daje sliko poklicne strukture takratnega prebivalstva. V 2. polovici 15. stoletja pa se poleg že izoblikovanih polnih imen pojavljajo poleg imen še poklici (npr. Janez Kovač, pek). V teh primerih več ne moremo iz imen in poklica jasno določiti, kaj je bila oseba po poklicu.

Srednjeveški Maribor je bil mesto obrtnikov in rokodelskih poklicev. Ti so po vplivu prekašali druge poklicne skupine kot so: kramarji, uradništvo, storitvene in uslužnostne poklicne skupine, poljedelci in intelektualci.

Urbarialni viri iz 2. polovice 13. stoletja nam dajejo prvo oprijemljivejšo sliko takratne poklicne strukture. Največ je bilo mesarjev, kovačev in čevljarjev. Seveda ni manjkal tudi mestni sodnik.

Med leti 1492-1500, nam lahko popis obvez, ki so jih imeli do mestnega sodnika in mestnega deželno knežjega mestnega gospostva, kaže razmerja v premoženjski moči med posameznimi poklici. Glede na višino dajatev so bili najpremožnejši mesarji, peki in usnjarji. Da so bili to najvplivnejši poklici, lahko sklepamo tudi po tem, da je leta 1381 postal mestni sodnik mesar (to sklepamo po tem, ker je imel v pečatu bikovo glavo). Prav tako je eden izmed mesarjev – Luka Jurčič –, bil v letih 1473-1492 najvišje obdavčeni zavezanec mesnega davka. Med premožnejšimi prebivalci takratnega Maribora so bili tudi peki, ki pa so do tega prišli kasneje kakor mesarji. Razlog za zakasnitev je bil v tem, da so si prebivalci pekli kruh sami doma. Med usnjarji in krznarji je le enemu uspel preboj med mariborske vplivneže (obrtnik Gotschalk). Pripadnikom ostalih poklicev oziroma obrtem ni uspelo priti med vplivne meščane Maribora, z izjemo trgovca Janeza Cirola, ki je bil tudi mestni sodnik.

Višje uradništvo, člani mestnega notranjega in zunanjega sveta in deželno knežji uradniki so praviloma tvorili mestno smetano. Prav tako je opravljanje sodniške ali katerekoli druge mestne, deželne ali deželno knežje službe pomenilo določen vpliv, veljavo in zagotovljene dohodke.

Družbeni status ter premoženje so v takratnem Mariboru (kakor tudi danes) dajali ugled določenim prebivalcem. Na osnovi tega se je tudi določala socialna slojevitost. Tako lahko govorimo o treh slojih prebivalcev takratnega Maribora.

1. **Plemstvo** se je naseljevalo v Mariboru že od 13. stoletja. Naseljevali so se v glavnem člani nižjih plemiških rodbin iz okoliških gradov ali podeželsko plemstvo. Le redki iz plemstva pa so se tako po ugledu in zavestno distancirali od meščanske skupnosti in se niso vključevali v meščansko družabno življenje. Večina priseljenega nižjega plemstva se je vključila v trgovino z mestno in okoliško posestvijo in prevzela klasične meščanske delovne navade. Prav tako so raje spleтали socialne in sorodstvene vezi z meščani kakor z okoliškim plemstvom. Po drugi strani pa so si meščani želeli uvrstiti med plemstvo. Le redkim je to uspelo, tako da so dobili naziv gospod, gospa ali vitez, včasih celo gospod vitez.
2. **Meščani**: kdo je v srednjem veku lahko postal meščan, je bilo pogojeno s premoženjem in predvsem z na premoženju temelječim ugledom. Osebna last nepremičnine – hiše je predstavljal vstopni pogoj za

status meščana, pri tem pa ni bilo pomembna lokacija hiše (kar je npr. pomembno danes). Zanimivo je, da v Mariboru najbrž ni bilo niti ene srednjeveške družine, ki bi svoje bogastvo in ugled ohranila dlje kakor tri generacije.

3. **Prebivalci brez statusa meščana:** ti so bili najštevilčnejša socialna skupina v mestu. O tej socialni skupini je srednjeveških virov zelo malo, zato lahko o njihovem številu, življenju in delu le ugibamo. Znano je, da so sem sodili služinčad in pomožno delovno osebje, obrtni vajenci in pomočniki, ki so bili delovno vezani na delodajalca in so običajno tudi bivali v njegovi hiši, zato so se med njimi in delodajalčevimi družinskimi člani nemalokrat spletle razne vezi. Znano je tudi, da sami družinski člani (otroci, posvojenci, žene, vdove ...) prav tako niso mogli uživati meščanskega statusa.

Slojevitost dela mestnega prebivalstva lahko do neke mere predstavljajo popisi lastnikov nepremičnin – plačnikov mestnega davka iz zadnjega desetletja 15. stoletja. Če upoštevamo prej povedano, kdo so bili vplivni ljudje oz. kateri poklici so bili tisti, ki so dali dovolj ugleda, da je lahko nekdo postal meščan, in popis lastnikov, bi lahko rekli, da je bila struktura tedanjega Maribora naslednja:

	Popis 1492	%
Plemstvo	3	2
Meščani*	37	20
Prebivalci brez statusa	141	78

*po popisu plačnikov vsi, ki so naslovljeni z gospod ali gospa, sodnik, pisar, stotnik, kaplan, mesarji, peki, usnarji, krznarji. Šteti so vsi navedeni, čeprav je jasno, da niso bili vsi peki ali mesarji tudi meščani.

Ugotovitve, do katerih smo prišli, so, da vsi prebivalci mesta niso bili meščani. Ta naziv so si lahko prisvojili le tisti, ki so imeli določen ugled in bogastvo. Žal tega ugleda niso znali negovati in so ga v obdobju treh generacij zapravili. Deželni knez, kot trški gospod in kasneje mestni gospod, je podeljeval pravico do stalnega bivališča v mestu. Njegov interes je bil, da se mesto širi in ima prebivalce. Težko je danes določiti točno strukturo prebivalstva – tako socialno, kakor poklicno. Viri so skromni, netočni glede poklicev. Ko se imenu pripiše poklic, vemo za katerega obrtnika je šlo, ko pa postanejo poklici priimki, se ta sled izgubi.

VIRI:

1. Andrej Hozjan, Mariborsko prebivalstvo do srede 18. stoletja, *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije – Maribor skozi čas I.*, l. 2/1 (2002), str. 11-41
2. Saša Radovanovič, Mesto Maribor v prvi polovici 16. stoletja, *ČZN*, l. 61, n.v. 26/1 (1990), str. 95-106
3. Jože Curk, *Vodnik po mestu in bližnji okolici*, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2000
4. Jože Curk, *Mariborske vedute*, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2004

* Jaka Hedžet, Saša Brdnik, Anja Hrastnik, Taja Kaluža in Katarina Kurnik, *učenci OŠ Draga Kobala Maribor*, mentorica: Helena Rošker Štok

MESTNA UPRAVA IN MARIBORSKI MESTNI SODNIKI

Gaja KARO *

Maribor, žal, kot velika večina starejših meščanskih naselbin, nima ohranjene ustanovne listine, ali pa so mu bile meščanske pravice, kot je to za starejši čas bilo v navadi, podeljene ustno. O pravnem položaju mesta in njegovih prebivalcev smo poučeni le iz kasnejših listin. Mestno upravo in pravice meščanov je v bistvenih točkah določal mestni gospod, v primeru Maribora od leta 1282 Habsburžani, ki so z vrsto privilegijev in listin dajali mestnim pravicam postopoma popolnejšo obliko. Natančnega razvoja mestne uprave v Mariboru zaradi pomanjkanja virov ne moremo podati, vendar nam ohranjeni dokumenti pričajo, da je ta razvoj v glavnem potekal tako, kakor pri ostalih meščanskih naselbinah na Slovenskem.

V meščanskih naseljih so sodili trgovci in obrtniki, ki so tvorili skupščino meščanov. Ta skupščina je bila temeljni mestni organ, iz katerega se je s postopnim prenosom kompetenc na nižje organe oblikovala samouprava v srednjeveškem smislu. V kompetenco mestne skupščine je sprva sodilo izdajanje splošnih predpisov, po katerih so se meščani bili dolžni ravnati v vsakdanjem življenju, tako v odnosu someščanov, ostalih družbenih plasti v mestu, kakor tudi do tujcev. V področje skupščine je sodilo tudi odločanje v posameznih, predvsem pa spornih zadevah. Mestna skupščina se je o skupnih zadevah mesta odločala ali sama ali pa pod predsedovanjem mestnega sodnika ter se praviloma sestajala po enkrat do trikrat na leto, po potrebi pa lahko tudi večkrat.

Na čelu mesta je stal mestni sodnik, najvišji reprezentant meščanske naselbine in njegovih svobodnih prebivalcev, obenem pa zastopnik mestnega gospoda – deželnega kneza. Ob strani mu je sprva stala dvanajstija, skupina najvplivnejših meščanov, ki jo imamo za predstopnjo pred oblikovanjem mestnega sveta – ta je skupaj z mestnim sodnikom pritegnil v mestu skoraj vso oblast nase in tako odrinil mestno večo, skupščino vseh meščanov, ob stran. V letu 1283 se prvič omenja mestni sodnik z zapriseženci in mestno skupščino (Marquardus iudex, iurati et universitas civium im Marpurg), medtem ko se prvič sodnik sam, z imenom Walker, navaja v letu 1273. Iz dokumentov moremo razbrati, da se v njih od meščanov pojavljajo skoraj vedno le ista imena, torej določen krog ljudi, vsekakor članov najbogatejših in najvplivnejših družin v naselju. S 14. stoletjem se pojavi v listinah ustanova mestnega sveta, ki je običajno štel po dvanajst članov, le sredi 15. stoletja se izrecno navaja šesterica. Zmanjševanje števila prič v mestnih listinah nekako od leta 1330 naprej pa bi kazalo na vedno večjo koncentracijo moči in oblasti mestnega sodnika v naši meščanski naselbini.

Mestnega sodnika je volil mestni svet enkrat na leto, po podatku iz leta 1465 je bil to 22. februar, in ista oseba je mogla biti izbrana po več let zapored (npr. Lenart Igelshofer 1471-1477). Vsakokratni izvoljeni mestni sodnik je moral podati prisego pred deželnim knezom oziroma pred njegovim zastopnikom, se pravi, njegovim mariborskim oficialom. Mariborčanom je pravico svobodnih volitev mestnega sodnika potrdil ponovno cesar Friderik III. v letu 1478 v dveh listinah, zahteval pa je, da izbrani poda prisego in da k vsoti 208 funtov denarjev, ki jih je mesto bilo dolžno dajati vsakokratnemu deželnemu knezu letno, doda za to pravico še 8 funtov.

Za obdobje srednjega veka poznamo po imenu okoli 50 mestnih sodnikov, ki so po navadi prihajali iz znanih in vplivnih družin ter bili dokaj premožni. Tako so npr. mestni sodniki prihajali iz družine sodnika Markvarda, katere obstoj moremo zasledovati od 1282 pa vse tja do okoli leta 1440. Mnogi izmed mestnih sodnikov so svojo funkcijo opravljali po večkrat, včasih tudi v presledku več let. Nekateri izmed njih so istočasno ob službi mestnega sodnika ali pred sprejetjem te funkcije ali pa po njej opravljali tudi druge javne službe v mestu, npr. funkcijo židovskega sodnika, ali pa so bili v službi deželnega kneza kot oficiali in vrhovni kletarski mojstri za njegovo mariborsko deželno sodišče za gosposčino. Med sodniki pa srečujemo tudi take, ki so bili upravitelji posesti cerkvene gosposke, npr. gorski mojstri za vinogradniško zemljo v mestni okolici in upravitelji na samostanskih dvorih v mestu.

Mariborski mestni sodniki:

1243	URH (ULRIK)		MESTNI SODNIK
1273	WALKER		MESTNI SODNIK
1283	MARKVARD		MESTNI SODNIK
1289	LEOPOLD	WACKERZEIL	MESTNI SODNIK
1301	RUDOLF		MESTNI SODNIK
1307	MERHEL	WACKERZEIL	MESTNI SODNIK
1311	LUBE	CVETNIK	MESTNI SODNIK
1322	NIKOLAJ	CVETNIK	MESTNI SODNIK
1323	JANEZ	WACKERZEIL	MESTNI SODNIK
	EBRHARD		MESTNI SODNIK
1334	JANEZ	CIROL	MESTNI SODNIK
1335	NIKOLAJ	WACKERZEIL	MESTNI SODNIK
1339	JAKOB	GRUDEL	MESTNI SODNIK
1341	VILJEM		MESTNI SODNIK
1344	PALTRAM	WACKERZEIL	MESTNI SODNIK
1349	NIKOLAJ	PETZOLD	MESTNI SODNIK
1361	NIKOLAJ	WOLF	MESTNI SODNIK
1369	HENRIK	RECHNER	MESTNI SODNIK
1370	HENRIK	KOZIREP	MESTNI SODNIK
1375	MATEJ	KÖNIG	MESTNI SODNIK
1380	HENRIK	KOZIREP	MESTNI SODNIK
1381	GILG	SLACHENOCHS	MESTNI SODNIK
1385	NIKOLAJ	PIRPAWN	MESTNI SODNIK
1388	MATEJ	KÖNIG	MESTNI SODNIK
1393	ULRIK	PIRPAWN	MESTNI SODNIK
1394	MATEJ	KÖNIG	MESTNI SODNIK
1397	FRIDERIK	SPITTALER	MESTNI SODNIK
1399	MATEJ	KÖNIG	MESTNI SODNIK
1413	FILIP		MESTNI SODNIK
1414	NIKOLAJ	WALH	MESTNI SODNIK
1423	RAJNHARD	VON STRASSBURG	MESTNI SODNIK
1427	NIKOLAJ	WALH	MESTNI SODNIK
1428	PETER	VISCHER	MESTNI SODNIK
1431	JURIJ	STUR	MESTNI SODNIK
1444	MARTIN	HECHTEL	MESTNI SODNIK
1445	MIHA	GWENTLER	MESTNI SODNIK
1450	ANDREJ	VISCHER	MESTNI SODNIK
1455	KRIŠTOF	SEELEITER	MESTNI SODNIK
1460	ERHARD	CHOL	MESTNI SODNIK
1463	JURIJ	AICHER	MESTNI SODNIK
1465	SEEBALD	MITTERHUEBER	MESTNI SODNIK
1467	JURIJ	AICHER	MESTNI SODNIK
1471	LENART	IGELSHOFER	MESTNI SODNIK

1472	LEONHART	SEIDENSCHWANZ	MESTNI SODNIK
1479	LUKA	JURČIČ	MESTNI SODNIK
1482	BENEDIKT	SATTL	MESTNI SODNIK
1486	MATEVŽ	REUTZINGER	MESTNI SODNIK
1487	GREGOR	SOBOTNIK	MESTNI SODNIK
1487	BOŠTJAN	WAGNER	MESTNI SODNIK
1489	BERNARDIN	DRUCKHER	MESTNI SODNIK
1492	TOMAŽ	PUECHER	MESTNI SODNIK
1493	IVAN	VON SCHRATTENBACH	MESTNI SODNIK
1499	TOMAŽ	PURCHER	MESTNI SODNIK
1500	JURIJ	SAILER	MESTNI SODNIK
1501	JURIJ	KAMERER	MESTNI SODNIK
1504	PETER	WERNHEER (BERNARD)	MESTNI SODNIK
1505	PETER VERNER	PREISS	MESTNI SODNIK
1506	VINCENC	SCHRATTENPACH	MESTNI SODNIK
1509	OŽBALT	PEWLINGER	MESTNI SODNIK
1513	PETER VERNER	PREYS	MESTNI SODNIK
1518	OŽBALT	PEWLINGER	MESTNI SODNIK
1521	PRIMOŽ	HUERNAS	MESTNI SODNIK
1522	OŽBALT	PEWLINGER	MESTNI SODNIK
1523	KRIŠTOF	WILDENRAINER	MESTNI SODNIK
1524	PRIMOŽ	HUERNAS (HORNUŠ)	MESTNI SODNIK
1526	IVAN	WEISS	MESTNI SODNIK
1527	PRIMOŽ	HUERNAS	MESTNI SODNIK
1527	MATEVŽ	WIENER	MESTNI SODNIK
1529	KRIŠTOF	WILDENRAINER	MESTNI SODNIK
1532	ROK	WIENNER	MESTNI SODNIK
1532	KRIŠTOF	WILDENRAINER	MESTNI SODNIK
1535	JURIJ	KREJAČ	MESTNI SODNIK
1536	GREGOR	KALUDER	MESTNI SODNIK
1539	KOLOMAN	HOLTZMANN	MESTNI SODNIK
1541	ERHARD	WUENSAB	MESTNI SODNIK
1542	KOLOMAN	HOLTZMANN	MESTNI SODNIK
1545	RUPERT	HAIDFALK	MESTNI SODNIK
1546	KRIŠTOF	HUEBER	MESTNI SODNIK
1550	IVAN	HALLER	MESTNI SODNIK
1551	PRIMOŽ	HORNUŠ	MESTNI SODNIK
1554	KOLOMAN	HOLZMANN	MESTNI SODNIK
1560	JURIJ	DELSAGO	MESTNI SODNIK
1561	MATEVŽ	GOBERNIK	MESTNI SODNIK
1564	FRANZ	WILDENREINER	MESTNI SODNIK
1566	SIGMUND	WILDENREINER	MESTNI SODNIK
1574	BALTAZAR	HERBSTBERGER	MESTNI SODNIK
1586	BOŠTJAN	WAGNER	MESTNI SODNIK
1589	ANTON	HAIDFALK	MESTNI SODNIK

1590	JERNEJ	PISTOR	MESTNI SODNIK
1591	ANDREJ	KROPFL	MESTNI SODNIK
1597	LUKA	HOFER	MESTNI SODNIK
1601	ANDREJ	STORCH	MESTNI SODNIK
1613	MATIJA	MÜLLER	MESTNI SODNIK
1638	IVAN	GLADES	MESTNI SODNIK
1641	IVAN	KASOL	MESTNI SODNIK
1644	MIHAEL	POLJAN	MESTNI SODNIK
1653	JURIJ	STRADJOTH	MESTNI SODNIK
1654	IVAN	ČERNKO	MESTNI SODNIK
1655	URBAN	TERBIČ	MESTNI SODNIK
1658	TOMAŽ	NIEDERL	MESTNI SODNIK
1670	VALENTIN	DE BEURGO	MESTNI SODNIK
1676	IVAN	DRAŠIČ	MESTNI SODNIK
1677	IVAN	KISLBRIEF	MESTNI SODNIK
1680	JURIJ	HALLER	MESTNI SODNIK
1687	LENART	KEBRIČ	MESTNI SODNIK
1688	KRIŠTOF	PISO	MESTNI SODNIK
1689	LEOPOLD	SCHWEIGHOFER	MESTNI SODNIK
1703	JANEZ MELCHIOR	RAMPFL	MESTNI SODNIK
1706	IVAN	KENKL	MESTNI SODNIK
1711	ANDREJ	ŠLOSGO	MESTNI SODNIK
1717	pl. IVAN SEVERIN	EKERT	MESTNI SODNIK
1731	IVAN JURIJ	MIKETIČ	MESTNI SODNIK
1736	IVAN	TURNBERGER	MESTNI SODNIK
1742	FRANC	CACCIA	MESTNI SODNIK
1746	IVAN MIHAEL	AICHMAJER	MESTNI SODNIK
1747	DESIDERIJ	DUHA (DUHN)	MESTNI SODNIK
1748	IVAN LEOPOLD	PILGRAM	MESTNI SODNIK
1753	DESIDERIJ	DUHN	MESTNI SODNIK
1756	IVAN LEOPOLD	PILGRAM	MESTNI SODNIK
1761	IVAN ANTON	KUGLMAYR	MESTNI SODNIK
1766	FRANC KRIŠTOF	MENZ	MESTNI SODNIK (SINDIK)
1777	JOŽEF MATIJA	MAJER	MESTNI SODNIK
1778	IVAN LEOPOLD	PILGRAM	MESTNI SODNIK
1792	JOŽEF	REMIZ	MESTNI SODNIK
1798	JOŽEF	ALTMANN	ŽUPAN
1802	FRANC	LINDNER	ŽUPAN
1802	IVAN JURIJ	FERLINZ	ŽUPAN
1810	KARL	KUGLMAYER	ŽUPAN
1814	FRANC	MÜHLSTEJN	ŽUPAN
1815	VINCENC	TAUČAR	ŽUPAN
1834	ANTON	GAMILŠEK	ŽUPAN
1850	OTMAR	REISER	ŽUPAN

1861	ANDREJ	TAPPEINER	ŽUPAN
1867	JOŽEF	BANCALARI	ŽUPAN
1870	dr. MATEVŽ	REISER	ŽUPAN
1883	dr. FERDINAND	DUCHATSCH	ŽUPAN
1886	ing. ALEKSANDER	NAGY	ŽUPAN
1902	dr. IVAN	SCHMIDERER	ŽUPAN
1919	dr. VILKO	PFEIFER	VLADNI KOMISAR
1920	dr. JOSIP	LESKOVAR	VLADNI KOMISAR
1921	IVAN	POLJANEC	VLADNI KOMISAR
1921	VIKTOR	GRČAR	ŽUPAN
1924	dr. JOSIP	LESKOVAR	ŽUPAN
1927	dr. ALOJZIJ	JUVAN	ŽUPAN
1931	dr. FRANJO	LIPOLD	MESTNI NAČELNIK
1935	dr. ALOJZIJ	JUVAN	PRESEDNIK MESTNE OBČINE
1941	FRITZ	KNAUS	ŽUPAN
1945	ŠTEFAN	PAVŠIČ-JUR	KOMANDANT KOMANDE MESTA
1945	KAREL	RAKUŠA	PRESEDNIK MESTNEGA LJUDSKEGA ODBORA
1952	MILOŠ	LEDINEK	PRESEDNIK MESTNEGA LJUDSKEGA ODBORA
1963	JANKO	MARKIČ	PRESEDNIK MESTNEGA SVETA
1964	VERA	KOLARIČ	PRESEDNICA MESTNEGA SVETA MESTA MARIBOR
1967	MIRKO	ŽLENDER	PRESEDNIK SKUPŠČINE OBČINE MARIBOR
1972	STOJAN	POŽAR	PRESEDNIK SKUPŠČINE OBČINE MARIBOR
1974	VITJA	RODE	PRESEDNIK SKUPŠČINE OBČINE MARIBOR
1978	RAFAEL	RAZPET	PRESEDNIK SKUPŠČINE OBČINE MARIBOR
1984	mag. SLAVKO	SORŠAK	PRESEDNIK SKUPŠČINE OBČINE MARIBOR
1988	EMIL	TOMAŽIČ	PRESEDNIK SKUPŠČINE OBČINE MARIBOR
	MATIJA	MALEŠIČ	NAMESTNIK PREDSEDNIKA SKUPŠČINE OBČINE MARIBOR
1990	MAGDALENA	TOVORNIK	PRESEDNICA SKUPŠČINE OBČINE MARIBOR
1994	dr. ALOJZ	KRIŽMAN	ŽUPAN
1998	BORIS	SOVIČ	ŽUPAN
2002	BORIS	SOVIČ	ŽUPAN
2006	FRANC	KANGLER	ŽUPAN

VIRI:

1. Jože Mlinarič, Mariborski mestni sodniki v srednjem veku, *ČZN*, l. 54, n.v. 19/1-2 (1983), str. 29-54
2. *Iz zgodovine Maribora, Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, l. 31/2-3 (1983)
3. <http://www.maribor.si/dokument.aspx?id=6373>

* Gaja Karo, učenka OŠ Malečnik, mentorica: Darja Ferik

OBRT V MARIBORU DO POLOVICE 18. STOLETJA

Polonca BORKO, Petra PRAH, Veronika ROGINA *

Obrt v Mariboru v času srednjega veka je bila močno povezana s priseljevanjem dodatne delovne sile za potrebe grajskega gospodarja. Novo naseljeni prišleki, izurjeni v obrtnih spretnostih so narekovali spremembe življenja mesta ob Dravi.

Od prvih desetletij 13. stoletja naprej se ob osebnih imenih Mariborčanov pojavljajo zapisane tudi poklicne oznake. V 1. polovici 15. stoletja so primeri nasprotujočih si poklicnih oznak v že izoblikovanih priimkih in dejanskih poklicev še redki, medtem ko se pozneje kar množijo.

Srednjeveški Maribor je bil mesto obrtnikov in raznih rokodelskih poklicev. Ti so tako po številčnosti kot po vplivu prekašali druge pomembnejše poklicne skupine, denimo trgovce – kramarje, uradništvo, storitvene in uslužnostne poklice, poljedelce ter intelektualce.

Dva urbarialna vira iz 2. polovice 13. stoletja nam dajeta prvo oprijemljivejšo poklicno sliko.

V Otokarjevem deželnoknežjem urbarju so zabeleženi mestni sodnik, pet mesarjev, trije kovači, po dva čevljarja in tkalca, krojač, lončar, mlinar, sodar, usnjar, gostilničar, kuhar, kramar in šolnik.

Habsburški urbar slaba tri desetletja pozneje pa je navedel znova mestnega sodnika, tri krojače, mesarja, stolarja, usnjarja, graditelja mostov (verjetneje nadzornika pobiranja mostnine), kramarja in zdravnika. V Mariboru je bilo številčno največ pekov, sledili pa so jim čevljarji, mesarji, krojači in kovači.

Natančnejša analiza popisov plačnikov mestnega davka med letoma 1492 in 1500 pokaže naslednje številke: samo v teh letih je v Mariboru znotraj obzidja živelo in delalo skupno 21 čevljarjev, 19 krojačev, 16 mesarjev, 11 pekov, po 8 usnjarjev in kovačev, po 7 tkalcev in tesarjev itd. Razmerja v njihovi premoženjski moči jasno ponazarjajo določila o vsakoletnih obvezah do mestnega sodnika in mestnega deželnoknežjega zemljiškega gospostva v tem času: sodnika so morali mesarji trikrat letno pogostiti in mu skupaj oddati še 13 mark pfenigov, peki sicer niso imeli obveze pogostitev, oddajati pa so mu morali 9 mark pfenigov, usnjarji so ga morali trikrat letno pogostiti, oddati pa so mu sprva morali vsak 21 pfenigov, vendar so jim slednje zavoljo visokih stroškov pogostitev odpravili.

Med prehrabnenimi oz. živilskimi obrtni so očitno izstopali mesarji ter ob njih še peki. Proti koncu obdobja so mesarji predstavljali tretjo najštevilčnejšo obrtno skupino v mestu. Ob Dravi so stale mnoge klavniške naprave in prostori, na Glavnem trgu so imeli lastne stojnice. Po njih so dotlej že poimenovali ena od mestnih vrat in enega od prehodov s Koroške ulice na Lent – Mesarski prehod.

Poklicni peki so se v virih pojavili nekaj pozneje kot mesarji, kar je bilo glede na samooskrbno zmožnost peke kruha v mnogih hišah razumljivo. Po premoženjski moči so nastopali takoj za mesarji in tvorili eno najpomembnejših obrtnih skupin. Temu ustreza tudi dejstvo, da so peke imenovali v mestni svet, vendar ni nobenih dokazov o dodelitvi sodniške funkcije kateremu od njih. V 15. stoletju so znani tudi že izrazi razločevanja ali specializacije med peki, za nekatere pa so že veljale tudi določene omejitve. Sem prištevamo tudi več skupin stalnih ali priložnostnih poklicev, povezanih s prehrano, npr. razrezovalci in prodajalci – merčuni soli ter kostanjarice. Vsak si je lahko postavil lastno delovno uto.

Zanimive – v primerjavi z recimo usnjarji! – so višine njihovih letnih obvez do mestnega sodnika. Denarne in tudi naturalne obveze do sodnika je posebej imel vsakdo, ki se je hotel ukvarjati s temi, tedaj očitno že donosnimi deli. Najstarejša omemba poklica, povezanega s soljo v Mariboru, je sicer leta 1330. Usnjarske obrti – kožarji, usnjarji, krznarji in čevljarji, pozneje pa še jermenarji, mošnarji, torbarji in sedlarji – so se pojavile zgodaj. Usnjarska ulica je omenjena že leta 1452.

Za tekstilne obrtniške poklice – krojače, tkalce, suknarje, barvarje, platnarje in vrvarje – je bila prav tako značilna močna številčna prisotnost. Tkalci in barvarji so pozneje celo dali ime Barvarski ulici in Tkalskemu prehodu.

Kovinarske obrti so v srednjeveškem Mariboru zastopali še ključavničarji, nožarji, kositarji in pasarji.

Njim bližnje orožarske obrti so se pojavile s poznim 14. stoletjem. Glede na tedanjo ogroženost prostora, nenehne notranje politične nemire ter veliko povpraševanje po orožju ni bilo to nič nenavadnega.

Lesarska poklicno-obrtna skupina – sodarji, stolarji nato še kolarji, tesarji, mizarji in v 15. stoletju celo coklar – je najstarejše predstavnike imela seveda v sodarijih, katerih dejavnost je bila vezana na okoliško intenzivno vinogradništvo Mariborčanov.

Od številčno šibkejših obrtnih skupin moramo omeniti krznarje in zlatarje.

Gradbene in kamnoseške poklice so zastopali kamnoseki in zidarji. Tem so se v 15. stoletju pridružili krovci in pekarji. Semkaj lahko uvrstimo tudi mestnega gradbenega mojstra, ki ga je mesto redno zaposlovalo od druge polovice tega stoletja, za obnavljanje in gradnjo mestnega obrambnega sistema.

Tudi lončarstvo (sem je spadalo tudi pečarstvo) sodi med zgodnje obrti v Mariboru. V sredini 15. stoletja se je zelo povečalo število voskarjev – svečarjev.

Gostilničarji, boljše krčmarji so se gotovo pojavili že v 13. stoletju. V 15. stoletju je bilo v mestu vsaj 8 ali več krčmarjev.

K višjemu sloju uvrščamo trgovce, kramarje, ki so bili ena najstarejših poklicnih skupin. V 15. stoletju so se pojavili specializirani trgovci z oblačili in tkaninami.

Prebivalstvo Maribora se praktično v ničemer, torej tudi ne v obrti, ni razlikovalo od prebivalstva sosednjih starejših mest. Tako kot vsa druga je tudi mesto ob Dravi doživljalo gospodarski razcvet in tudi padce.

VIRI:

1. Andrej Hozjan, Mariborsko prebivalstvo do srede 18. stoletja, *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije – Maribor skozi čas I.*, 1. 2/1 (2002), str. 11-41
2. Viktorija Kričej, *Obrt in cehi v Mariboru in Ljubljani do 2. polovice 18. stoletja*, diplomska naloga, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 1993
3. Maja Damevska, *Razvoj čevljarstva v Mariboru*, raziskovalna naloga, OŠ Franceta Prešerna Maribor, Maribor 1990
4. *Trgovina, obrt, industrija. Mariborski informativni priročnik*, Maribor 1938

* Polonca Borko, Petra Prah in Veronika Rogina, *učenke OŠ borcev za severno mejo Maribor, mentorici: Valerija Bračko in Danica Kladošek*

MARIBORSKA STOLNICA

Lucija KACJAN, Eva RADOLIČ, Veronika SELINŠEK *

Mariborska stolnica se nahaja sredi Slomškovega trga in predstavlja osrednji kulturno-zgodovinski spomenik mesta Maribora. Cerkev je bila sprva posvečena apostolu Tomažu, od sredine 13. stoletja pa svetemu Janezu Krstniku. Zanimivo je, da so mestni očetje že leta 1300 uporabili simbol goloba s podobe Janeza Krstnika v cerkvi kot sestavni del mestnega grba. V preteklosti je cerkev obdajal cerkveni tabor in pokopališče, ki je bilo konec 18. stoletja odstranjeno. Nanj še vedno spominjajo svetilni steber iz leta 1517, eden redkih ohranjenih pokopaliških svetilnikov, ki so ga našli ob podiranju župnišča severozahodno od cerkve, in v zunanje fasade cerkve vridani nagrobniki. V bližini stebra je nagrobna plastika ležečega leva iz 1. stoletja.

Začetki mariborske stolnice segajo v čas, ko je mejni grof Bernard Spanheimski v 1. polovici 12. stoletja ustanovil mariborsko pražupnijo. Tedanja romanska cerkev v velikosti glavne ladje oblikuje jedro sedanje cerkvene stavbe. Ker je zaradi naglega razvoja mesta in vedno večjega števila prebivalstva kmalu postala premajhna, so jo sredi 13. stoletja razširili v triladijsko baziliko s tremi polkrožnimi apsidami in ravnim lesenim stropom. Ladje so povezali s štirimi arkadnimi loki.

Sedanji videz cerkve je pretežno gotski. V začetku 15. stoletja so prizidali zakristijo in prezbiterij, ki ga na zunanji strani obdaja enajst opornikov ter osvetljuje šest velikih zašiljenih gotških oken. Iz tega časa so sklepniki na stropu prezbiterija, na katerih so upodobljeni štirje evangelisti in kamnite baldahinske sedilije. V začetku 16. stoletja so odstranili lesen strop in gotško obokali obe stranski ladji ter dvignili in obokali glavno ladjo.

V 17. stoletju so zamenjali skoraj vso cerkveno opremo. Od dvanajstih oltarjev je ohranjen le oltar svetega Florijana, krstilnik, prižnica, prezbiterijska vežna vrata in trije kovinski lestenci s simboli darovalcev – pekovskega, mesarskega in zlatarskega ceha.

Cerkev je bila v času baroka močno predelana. Leta 1715 so prizidali obe stranski kapeli. Kapela svetega Frančiška Ksaverija z bogato štukaturo na južni strani cerkve danes služi kot krstilnica. V kapeli Svetega Križa s fresko dunajskega dvornega slikarja Adama Mölka ter oltarjem Svetega Križa, ki ga je leta 1775 izdelal Jožef Holzinger, na severni strani pa je grob škofa Antona Martina Slomška. Z dozidavo stranskih kapel so ustvarili videz prečne ladje. Korne klopi v cerkvenem prezbiteriju iz leta 1771 so delo Jožefa Holzingerja. Na naslonjalih imajo reliefno upodobljene prizore iz življenja Janeza Krstnika.

Leta 1623 so po več požarih obnovili zvonik iz 14. stoletja in ga dvignili do višine 79 metrov. Po udaru strele leta 1792 so zaradi pomanjkanja sredstev zvonik znižali na 57 metrov in uredili razgledno ploščad, ki so jo odprli za obiskovalce šele leta 2003, ko so uredili stopnišče. Z vrha zvonika je lep razgled na mesto.

Ko je škof Anton Martin Slomšek 4. septembra 1859 prenesel sedež škofije iz Št. Andraža na Koroškem v Maribor, je cerkev svetega Janeza Krstnika postala stolnica lavantinske škofije, Anton Martin Slomšek pa prvi lavantinski škof. Tri leta za tem je v mestu ob Dravi tudi umrl. Najprej so ga pokopali na starem mestnem pokopališču, kjer je danes stadion Ljudski vrt. Ob ukinitvi pokopališča leta 1941 so njegove posmrtno ostanke prenesli v kripto frančiškanske cerkve, od tam pa leta 1978 v stolnico. Leta 1991 so škofu Slomšku zaradi zaslug za slovenski narod pred cerkvijo postavili spomenik. Papež Janez Pavel II. je 19. septembra 1999, ob svojem drugem obisku v Sloveniji, škofa Slomška razglasil za blaženega.

VIRI:

1. Jože Curk, *Mariborska stolnica, Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije: 1228-1978*, Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978, str. 194-212
2. <http://zupnije.rkc.si/mb-stolnica/>

* Lucija Kacjan, Eva Radolič in Veronika Selinšek, *učenke OŠ Starše, mentorica: Leonida Babič*

JUDJE V MARIBORU OD 13. DO 15. STOLETJA

Rebeka BOROVNIK *

Moje zanimanje za Jude

V zadnjih letih se veliko govori o Judih in njihovem življenju. Vsaj meni se zdi tako, saj prej o tej tematiki nisem razmišljala. O Judih smo v šoli govorili v sedmem razredu pri uri zgodovine, saj so bili monoteisti. Poročanje medijev v zadnjem letu me je vzpodbudilo, da sem se začela zanimati za življenje Judov in njihove sledi v Mariboru.

Slovenija se je že drugo leto zapored kot ena izmed 30 evropskih držav spomnila evropskega dneva judovske kulture. Lansko leto sem se Malega simpozija v sinagogi udeležila kot poslušalka, letos pa sem se odločila, da na njem aktivno nastopim.

Največ podatkov sem našla v članku zgodovinarja Jožeta Mlinariča, ki je njihovo zgodovino na Štajerskem raziskoval na podlagi arhivskih dokumentov. Pobrskala sem tudi po internetnih straneh in se navdušila nad pisateljico Zlato Vokačevo.

ZGODOVINA MARIBORSKIH JUDOV

Judje so se v preteklosti nastanili v številnih slovenskih mestih, ki so imela ugodno prometno lego. Naseljevali so se torej tam, kjer so videli ugodne pogoje za svoje gospodarske dejavnosti in življenje. Tudi danes smo pričr preseljevanju ljudi zaradi iskanja boljših življenjskih pogojev. V Evropi danes potekajo ti tokovi predvsem iz vzhoda na zahod. Vendar tokrat ne gre za isto skupino prebivalstva enakega rodu ali veroizpovedi.

V Mariboru so se Judje naselili v 2. polovici 13. stoletja. Na slovenskem Štajerskem so bili najštevilčnejši prav v Mariboru, so pa živeli tudi na Ptuju, v Celju in Slovenski Bistrici. V našem mestu so lahko razvili najbolj živahno gospodarsko dejavnost. Njihovo delovanje je v glavnem urejal judovski red. Judje so živeli pod varstvom deželnega kneza in so bili oproščeni davkov, ki jih je plačevalo ostalo mestno prebivalstvo. Judje so kot posebna skupina prebivalcev živeli znotraj mestnega obzidja v posebni četrti. Nekateri pa so živeli tudi izven judovskega »geta«. Literarni primer za ta del prebivalstva je vdova Dina v delu Zlate Vokač. V meščanskih naseljih so namreč veljali za posebno skupino prebivalstva, niso imeli meščanskih pravic in so se morali že na zunaj razlikovati od drugih ljudi. Niso mogli biti člani cehovskih združenj. Smeli pa so živeti po svojih običajih in verskih predpisih. Imeli so svojo judovsko občino ter volili svoje predstojnike. Najbolj znan je bil Isserlein. Ta priimek je zaslediti tudi v knjigah Zlate Vokačeve. Spore med judovskimi in krščanskimi prebivalci je reševalo posebno sodišče. Četrta je zajemala JV del obzidanega mesta in je v času največjega obsega zaobjemala današnji Židovsko in Ključavničarsko ulico, spodnji del Vetrinjske ulice, del ulice kneza Koclja in Glavnega trga. Majhen del judovskega prebivalstva je prebival tudi zunaj zanj določene četrti. Na račun zapadlih dolgov so bili lastniki nepremičnin tudi izven »geta«.

Glavni gospodarski dejavnosti Judov sta bili trgovina in denarništvo. Trgovske zveze mariborskih Judov so segale do Dubrovnika in Benetk ter do Dunaja in Prage.

V davčnih knjigah so raziskovalci preteklosti zasledili podatke o vinski trgovini in lastništvu nad vinogradi, ki so si jih pridobili na račun zapadlih dolgov.

Najbolj razširjena dejavnost Judov je bila posojanje denarja na obresti (podobno kot današnji krediti). Krščanskemu prebivalstvu je bila namreč ta dejavnost prepovedana. Od Judov so si denar sposojali vsi sloji tedanje družbe: plemstvo, cerkveni gospodje in podložniki. Največ so si seveda sposojali plemiči, višji cerkveni gospodje ter bogati samostani. Judje so izdajali zadolžnice, v katerih so bili navedeni kreditni pogoji (rok vrnitve in višina obresti). Rok vračila je bil običajno od nekaj mesecev, daljši rok je bil okoli enega leta, pri večjih vsotah pa je bilo običajno več časa za vračilo. Dolg so pri večjih vsotah razdelili na več obrokov. Za vračilo dolga je bila pogosta varščina, to so bile nepremičnine, vinogradi, gozdovi, polja in kmetije. Judje so v primeru nevračila dolga postali lastniki zastavljenih nepremičnin. Včasih so jim zastavili tudi premoščine. Tako sem zasledila primer, ko je nekdo zastavil srebrn pas, zlat prstan in nekaj drugih dragocenosti. Tako so Judje postajali

gospodarsko močni. V 15. stoletju pa se je položaj Judov tudi na Štajerskem zelo poslabšal. Nastopila je namreč splošna gospodarska kriza, prav tako pa je konkurenca krščanskega prebivalstva v gospodarskih poslih napravila svoje. Meščani so si po letu 1400 prizadevali za čim večjo omejitev judovske trgovine in so s temi zahtevami pritiskali na deželnega kneza. Že v 14. stoletju so jim prepovedali trgovino z žitom in vinom. Smeli so trgovati le z vinom, ki so si ga pridobili na račun zapadlih dolgov. Sčasoma so Jude izrinili tudi iz trgovine na večje daljave in tudi s kreditnimi posli so imeli vedno manj dobička, saj so jih izrinili ostali meščani. Judje so le še posojali denar, vendar je šlo za manjše zneske, saj so si denar sposojali predvsem meščani in podložniki. Ti si pa niso sposojali tako velikih zneskov kot plemstvo in visoka duhovščina. Zemljiški gospodje so bili seveda proti zadolževanju podložnikov, saj pogosto niso mogli vrniti dolga in je bilo to v njihovo škodo.

Od začetka 15. stoletja je gospodarska moč judovskega prebivalstva upadala, v mnogih deželah pa je naraščalo sovraštvo do judovskega prebivalstva. Mnogi so jim zavidali njihove gospodarske uspehe. Pri njih so se zadolževali vsi sloji prebivalstva in so zaradi visokih obresti lahko prišli ob vse premoženje. Tako lahko razumemo, da so bili pri vseh plasteh prebivalstva osovraženi. 15. stoletje pa je bil tudi čas vsesplošnih kriz in ljudje so iskali krivce tudi za naravne katastrofe. K temu je pripomogla še verska nestrpnost. Posledica vsega navedenega je bil izgon judovskega prebivalstva iz nekaterih mesta in dežel.

Takratni cesar Friderik III. se je upiral zahtevam po izločitvi judovskega prebivalstva iz trgovskih in kreditnih poslov. Seveda je v njih videl svoje koristi: najboljše dohodke in možnost pridobitve kreditov. Friderikovemu nasledniku Maksimilijanu I. pa so štajerski in koroški deželni stanovi ponudili odškodnino za izgon Judov iz obeh dežel. Maksimilijan I. je njihovi prošnji ugodil in 18. marca 1496 ukazal, da Judje morajo oditi iz Štajerske. Prav tako so morali zapustiti Koroško. Na Štajerskem je bil rok za izselitev do 6. januarja 1497.

Z izgonom Judov je bilo mariborsko mesto nedvomno osiromašeno v gospodarskem in kulturnem pogledu in spomin na prebivalce, s katerimi je meščanstvo preživelo nad dvesto let, se je ohranil pri ljudeh v poimenovanju Židovske ulice in v dobro ohranjeni sinagogi. Pisateljica Zlata Vokač je potomce mariborskih Judov iskala po vsej Evropi. Največ jih je našla na Poljskem in v Belorusiji. Mariborski Judje so v Trstu dobili priimek Morpurgo. Z imeni za romana Marpurgi in Knjiga senc je pisateljici pomagal zgodovinar dr. Jože Mlinarič. Tako se usode literarnih junakov prepletajo z resnično preteklostjo našega mesta. Zares so živeli Isserleini, njihova hiša je stala in še kljubuje času v Židovski ulici. Roman Marpurgi je naslonjen na legendo o lepi Miriam.

Moji zaključki

Ugotovila sem, da je bilo naše mesto v preteklosti bogato in svetovljansko. V njem so živeli pomembni in duhovno bogati ljudje, ki so pustili sled do današnjih dni. Ko se sprehajam ob Dravi in pogledam v vodo, lahko v njej uzrem odsev lepe in nesrečne Miriam. Zaključila bom z besedami Zlate Vokač, da je vsaka lepa misel molitev za naše mesto. Danes bo na Malem simpoziju izrečenih veliko lepih misli iz src mladih ljudi. Naj pomagamo graditi mesto ljudi brez nestrpnosti in naj nestrpnost ostane le v zgodovinskih romanih!

VIRI:

1. Jože Mlinarič, Judje na slovenskem Štajerskem do njihove prisilne izselitve v letu 1496, ČZN: *Judovski zbornik*, l. 71, n.v. 36/1-2 (2000), str. 49-70
2. Zlata Vokač Medic, *Marpurgi*, Založba Obzorja, Maribor 2005
3. Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice*, Založba Kapital, Maribor 2005

* Rebeka Borovnik, učenka OŠ Draga Kobala Maribor, mentorica: Marjetka Berlič

MARIBOR V REFORMACIJSKI DOBI

Ines BOLČINA, Valentina FAJFAR, Špela KEBRIČ *

Reformacija je bilo obdobje, ki nam je dalo prve tiskane slovenske knjige in s tem ustvarilo novo poglavje naše narodne zgodovine.

Prvi zapiski o nastanku nove vere v Mariboru segajo v leto 1528. Nadvojvoda Ferdinand se je dogovoril s salzburškim nadškofom in kardinalom Matejem Langom in ljubljanskim škofom Krištofom Ravbarjem, da sestavijo komisijo, ki bo preverila versko stanje po mestih in trgih. V Maribor je komisija prispela 2. junija 1528. Ugotovila je versko mlačnost, a luteranstvo še ni pognalo korenin. V tem pogledu je Maribor zaostajal za Radgono in Slovenj Gradcem.

Sledili so turški vpadi. Ferdinand je potreboval denar za obrambo, zato je zastavil ali pa prodal četrtno cerkvenega premoženja. To so izkoristili razni plemiški in zemljiški gospodje, ki so si prilaščali premoženje. Disciplina v duhovniških vrstah je popuščala. Mestni župan Kolman Holzmann je bil že protestant, prav tako večina tedanjih deželnih stanov. Mnogi duhovniki so postali luterani. Preprosto ljudstvo se za novo vero ni ogrelo, ker so bili oznanjevalci nove vere tujci, ki ljudskega jezika niso razumeli.

Skoraj 50 let pozneje so deželni stanovi – predstavniki vlade – ponovno zahtevali od deželnega kneza priznanje popolne svobode za novo vero. Nadvojvoda Karel II. je njihove zahteve vztrajno zavračal. Zaradi nenehne grožnje turških vpadov, je podlegel zahtevam in ustno obljubil svobodo vere, ker so plemiči odklanjali sredstva za obrambo.

V duhovniških krogih je vladal nered. Mestni župnik Jurij Žehelj je bil miroljuben in dober gospodar. Svojemu škofu se je moral zavezati, da bo v župniji zvesto skrbel za katoliško bogoslužje in za verski pouk, da se ne bo oženil in tudi ne živel več v konkubinatu. Če bi se v Mariboru pojavili taki, ki se ne držijo prave vere, jih mora takoj odstaviti. Zaveza ga ni odvrnila suma, da je preveč popustljiv, saj se je njegov kaplan poročil in so v cerkvi na koru peli protestantske pesmi. Ni čudno, da je prišel papežev nuncij in zasliševal župnika. V zapisniku beremo med drugim, da je živel v konkubinatu in imel tri hčere, preden ga je škof Spauer zaprisegel, da je priznal, da poroča heretike. Iz zaslišanja je tudi razvidno, da je vodil rojstno knjigo. Ker je bila nevarnost, da bo odstavljen, se je zanj zavzel mestni svet s posebnimi prošnjami. Magistrat mu je bil naklonjen, ker je bil mestni župan njegov zet.

Župnikov namestnik je bil Anton Manikor. Z njim se začenja razdobje ostrih verskih bojev. Voditelji teh bojev so bili deželni knez na eni strani in deželni stanovi na drugi strani. Da bi organizirali protestantsko versko skupnost, so iz Gradca v Maribor poslali predikanta Sigmunda Lierzerja. Nihče od meščanov ga ni upal sprejeti pod streho. Končno se je opogumil meščan Luka Hofer in mu odstopil pristavo v Viltušu. To pa je bilo preveč oddaljeno. Končno ga je Wolf Viljem Herberstein vzel na svoj grad Betnavo, kjer je začel opravljati verske obrede in nagovore, ki so jih meščani v velikem številu obiskovali. Deželni vladar je bil obveščen o dejavnosti, zato je izdal ukaz, da naj vsakega predikanta, ki se pojavi v mestu, zadržijo in naj počakajo na njegova nadaljnja navodila. Meščani se niso odzvali na tak ukaz. Kmalu so ugotovili, da v Gradec poroča župnik Manikor. Deželni knez je pogosto pošiljal opozorila in opomine zaradi neposlušnosti.

Protestantsko gibanje je bilo v velikem zagonu. Najprej so protestanti morali poskrbeti za pokopališče, saj je bil pokop na krščanskem prepovedan. Najbližje protestantsko pokopališče pa je bilo na Vurberku. Lastnik Betnave je bil pripravljen odstopiti zemljišče med glavno cesto in potjo v grad, vendar je bilo potrebno urediti obzidje pokopališča, predikantovo hišo, cerkev in šolo. Na okoliške graščine so poslali odposlanca z nabiralno skrinjico, da zbere potrebna sredstva. Na seznamu nabiralne akcije so imena vseh pomembnih plemiških rodbin iz mariborske okolice.

Zaradi vzpona augsburške konfesije je nadvojvoda Karel II. poslal komisijo v Maribor. Komisarji so si najprej ogledali cerkev. Ker je bila v slabem stanju, so komisarji ukazali mestnemu vodstvu, da »naj odvrne od mestne občine škodo in sramoto« in naj cerkev zunaj in znotraj obnovi, naj nabavi »božji grob« z Zveličarjevo podobo za velikonočni teden, naj oskrbi nebo za procesijo za praznik Rešnjega telesa.

- Za cerkev in mestni špital naj naroči nova okna. Ugotovili so tudi, da so postelje v sirotišnici v slabem stanju. Mestno vodstvo je zadolžil, da poskrbi, da bodo cehi in bratovščine imeli spet običajne pobožnosti.
- V šoli so komisarji našli veliko nesnage.
- Mestni župan mora kaznovati ljudi, ki hodijo na Betnavo.
- Ker se pogosto pojavljajo odpadniški učitelji, jih je potrebno takoj prijeti in sporočiti deželnemu knezu.
- Zaradi prepovedi hoje na Betnavo, so meščani začeli nositi orožje. Komisarji so zato izdali resen ukaz o prepovedi nošenja orožja.
- Zaradi razvade, da so trgovine odprte ob nedeljah in praznikih, so komisarji sklenili, da se mora ta razvada iztrebiti.
- Zaradi nerednega sodelovanja meščanov pri mašah, morajo biti župan in mestni svetniki za vzor in vzgled ostalim prebivalcem.
- Komisarji so prepovedali tudi delovanje »čudnim čarovniškim ljudem«, ki so opravljali svoje bogoslužje.
- Nekateri meščani so se hoteli odpovedati mestnim pravicam, ker niso upoštevali prepovedi obiskovanja Betnave. Mestni svet ni smel upoštevati nobene odpovedi.

Po Karlovi smrti so v Mariboru začeli graditi poleg pokopališča predikantovo hišo. Kmalu so postavili lesen avditorij za božjo službo. Leta 1591 so postavili šolsko poslopje in povečali avditorij. Novo cerkveno središče je bilo deležno deželne podpore. Po letu 1590 se je protestantizem zelo okreplil zaradi popustljivosti oblasti. Protestantski predikanti so se prevzeli. Bili so žaljivi do katolikov in oblasti.

Ko je prevzel oblast nadvojvoda Ferdinand, je poslal poslanico mariborskim meščanom, s katero je zavel nov veter. Bili so nenavadno konkretni, kazni povišane. Pripadniki nove vere so še vedno upali na boljše čase. V začetku leta 1600 je v Maribor prispela deželnoknežja komisija s škofom Brennerjem na čelu. Z njo pa je prišlo okrog 1000 vojakov. Mesto so zaprli in začeli zasliševati vplivne osebe. Škof Brenner je imel več nagovorov, v katerih je prepričeval meščane in jih odvrčal od krive vere. Bolj iz strahu kot zaradi prepričanja so se dali zapriseči na katoliško veroizpoved. Pred rotovžem so sežgali luteranske knjige. Komisija se je napotila na Betnavo. Razdejali so pokopališče, zažgali molilnico in s smodnikom razstrelili predikantovo in šolsko poslopje. Predikant in učitelj sta pravočasno zbežala. 11. februarja je reformacijska komisija izdala pisano instrukcijo, ki pomeni konec reformacije v Mariboru.

Človekovo mišljenje in prepričanje se ne da oblikovati z uradnimi ukazi. Reformacijska komisija je dosegla, da je luteransko bogoslužje prenehalo, ni pa mogla spremeniti duhovnega ozračja v mestu. Mnogi so naskrivaj ostali protestanti.

Ti idejni boji so bili le odmev dogajanja v Evropi. V nobenem taboru ne najdemo imen, ki bi kazala, da je bil naš narodni življenjski vključen v dogajanje. V spisih se naši rojaki omenjajo samo kot vojaki v spremstvu reformacijske komisije.

VIRI:

1. Jakob Richter, Maribor v reformacijski dobi, ČZN, l. XLV, n.v. 10/1 (1974), str. 89-105

* Ines Bolčina, Valentina Fajfar in Špela Kebrič, učenke OŠ Malečnik, mentorica: Marija Gerlič

ČAROVNIŠKI PROCESI V MARIBORU

Adrijana KRČMAR, Karmen VELE *

VZROKI PROCESOV

Čarovniški procesi na slovenskem Štajerskem kot tudi drugod po Evropi so bili posledica takratne miselnosti in življenjskih razmer. Korenine procesov so v praznoverju ljudi in njihovem včasih celo blaznem strahu pred hudičem. Pod vplivom Cerkve in ljudske domišljije so bili takrat glavni krivci za nenehno zlo na svetu hudič in njegovi pomočniki, čaravnice in čarovniki.

Poleg tega so na njihovo množičnost vplivali različni zunanji dejavniki. To je bil tudi čas pogostih naravnih nesreč (poplave, požari), kužnih bolezní in vojn, ki so divjale po našem ozemlju ali v njegovi soseščini. Tako je Maribor v 16. in 17. stoletju kar petkrat skoraj popolnoma pogorel. Velike poplave so prizadele slovensko Štajersko v letih 1675 in 1684, temu so se pridružile še slabe letine, kobilice in kuga. V 17. stoletju so divjale številne vojne s Turki, 30-letna vojna in kretska vojna. Zadnji dve vojni so prebivalci občutili z izredno povečanimi davki in dajatvami. Zlasti nadležni so bili pohodi Krucev, ki so pogosto ropali po Murskem polju in Slovenskih goricah.

Pogostost in nerazumljivost teh nesreč sta preprosto ljudstvo zelo prestrašili in zaradi nevarnosti so vzroke zanje iskali v delu temnih sil – čarovnic.

PRISTOJNA SODIŠČA

V slovenskih deželah so v primeru zločina čarovništva sodila posvetna (deželska sodišča). Mariborsko deželno sodišče je spadalo med privilegirana sodišča, ki so imela lastnega krvnega sodnika. Zmotno je mišljenje, da so čarovniške procese pričenjale sodna oblast, župnije ali gosposčine. Večino procesov so začeli ali spodbudili ljudje sami z različnimi ovadbami.

ČAROVNIŠKI PROCESI V MARIBORU

Po do sedaj znanih podatkih se je v Mariboru leta 1546 pričel prvi čarovniški proces moderne dobe na Štajerskem. Proces proti šestim čarovnicam je vodil mariborski mestni sodnik Jurij Krejač. To je eden izmed redkih procesov na slovenskem Štajerskem tega časa, ki ima ohranjeno obsežno gradivo. V svojih izpovedih so ženske na široko odprle vrata svoji domišljiji, samo da bi zadovoljile zasliševalce. Zanimivo je, da je imela vsaka od obtoženk svojega hudiča, ki jim je prinašal predvsem denar. V kasnejših procesih se pojavlja le en hudič.

V času cerkvene reformacije na Slovenskem so katoličani in protestanti kljub nasprotovanju z enako vnemo preganjali čaravnice. To še posebej velja za Jakoba Bithnerja, ki je bil proti koncu 16. stoletja gonilna sila vseh čarovniških procesov na Štajerskem. Tako je med drugim leta 1580 začel veliko, več let trajajoče preganjanje čarovništva, ki je imelo središče v Mariboru.

Čarovniški procesi so na slovenskem Štajerskem dosegli svoj vrh v 2. polovici 17. stoletja.

Točnega števila žrtev čarovniških procesov ni mogoče ugotoviti. Med zadnjimi žrtvami sta bili leta 1712 v Mariboru usmrčeni dve neznani osebi.

Šele v 2. polovici 18. stoletja so z reformami Marije Terezije pričeli uvajati sodoben pravni sistem, splošno šolstvo, ki je postopoma odpravilo nevednost, praznoverje in s tem čarovniške procese.

Iz ohranjenih podatkov o dvesto let trajajočih čarovniških procesih v Mariboru je razvidno, da so sodili 45 osebam, 40 so jih tudi usmrtili, dve prebičali in le tri oprostili. Ušlo je malo obtožencev. Velika večina jih je šele med mučenjem »priznala« svoje »zločine« in ovadila sokrivce, s katerimi so se procesi nadaljevali. Ti podatki potrjujejo tudi dejstvo, da so bili obtoženi čarovništva skoraj gotovo obsojeni na smrt.

UGOTAVLJANJE ČAROVNIŠTVA

Poznali so različne preskuse za dokazovanje čarovništva. Preskus z vodo, tako imenovana čarovniška kopel, je med najbolj znanimi. Vendar se je ta preskus na Slovenskem uporabljal zelo redko. Bolj običajen preskus v slovenskih deželah je bilo iskanje čarovniških znamenj, ki so bila neobčutljiva na bolečino.

SODBE IN KAZNI

Obtoženci so zaradi brezobzirnega vodenja postopkov umirali že med preiskavo. V primeru čarovništva je mučenje prišlo na vrsto potem, ko so osumljenca zaslišali in svojih zločinov ni priznal. Pri mučenju so uporabljali različne mučilne naprave.

Velika večina obtoženih, mučenih in usmrčenih so bile ženske. Najpogostejša kazen je bila smrt na grmadi. Večino obsojenih so žive obglavili, truplo sežgali in pepel zakopali izven pokopališča. Le tu in tam so kakšnega moškega obesili in žensko utopili.

Morišča so bila po navadi na mestih, ki so jih za to določili že pred davnimi časi, in sicer za pokopališči, na križiščih cest ali na gričih v bližnji okolici.

ZAKLJUČEK

Človeška zgodovina je polna vsakršnega nasilja, potrebnega in nepotrebnega, smiselnega in nesmiselnega. Nobena morija pa se po absurdnosti ne more primerjati s preganjanjem čarovnic. Čarovniški procesi so ena najtemnejših plati ne le mariborske, ampak evropske zgodovine. To je bil donkihotski boj z nečim, česar sploh ni bilo.

VIRI:

1. Marjeta Tratnik-Volasko, Matevž Košir, *Čaravnice: predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1995
2. Sašo Radovanovič, *Bog se usmili uboge grešne duše. Amen: čarovniški procesi na slovenskem Štajerskem v letih 1546-1756*, Pomurska založba, Murska Sobota 1997
3. Valentina Varl, Dušan Tomažič, Sašo Radovanovič, *Mariborske zgodbe*, Založba Kapital, Maribor 1997
4. <http://www.gimnazija-ravne.si/pdf/projektne1/Carovnistvo.pdf>

* Adrijana Krčmar in Karmen Vele, *učenki OŠ Duplek, mentorica: Marina Herman*

ZAKAJ JE MARIBOR TOLIKOKRAT POGOREL

Svetlana PAHERNIK, Špela RADMILOVIČ*

Letošnje poletje je gorelo na Peloponezu, Balkanu, Cipru in marsikje drugje. Najbolj prizadeta je bila Grčija, kjer je gorel celoten Peloponez. Požar se je razširil vse do Aten, na srečo jih ni dosegel. Večkrat je zagorelo tudi v Mariboru, ugotovljeno je bilo, da so bili nekateri požari podtaknjeni. Presenetljiva novica za Mariborčane je bila, ko so izvedeli, da so ogenj podtikali mladi, neodgovorni gasilci.

Srednjeveška mesta so se razvijala znotraj obzidja, kar je močno vplivalo na obseg in podobo mesta. Požar je bil ena ključnih nevarnosti, ki je zavirala razvoj srednjeveških mest. Pogosti požari so se močno razširili predvsem zaradi lesenih hiš, pokritih s slamo, ozkih in težko prehodnih ulic, slabih gorilnih naprav, nepazljivosti in vojaškega nasilja.

Če ste se kdaj povzpeli na stolp mariborske stolnice in opazovali srednjeveško jedro mesta ob Dravi, Koroški ulici, pa vse do Grajskega trga in Gregorčičeve ulice na severu, do Svetozarevske na vzhodu in Strossmajerjeve ulice na zahodu, ste gotovo opazili strehe različnih oblik in višin. Na prehodu iz srednjega v novi vek so bile te hiše lesene, krite s slamo, imele so veliko odprtih ognjišč, ulice so bile ozke in umazane, na trgih in dvoriščih je bilo veliko lesa, slame, vozov, tudi hlevi za živino so zaudarjali. Takrat je bila na stolpu mariborske stolnice protipožarna straža, ki je z zvonjenjem zvonov Mariborčanom naznanila strah požara.

ZAKAJ SO GORELA SREDNJEVEŠKA MESTA

Ogenj je bil v srednjem veku vir toplote za ogrevanje, kuhanje, tudi vir svetlobe, prav tako pomemben za določene obrtniške procese. Za kurjavo so večinoma uporabljali les, za razsvetljavo še olje in čebelji vosek oziroma drevesno smolo. V srednjeveških mestih je pogosto zagorelo zaradi odprtih ognjišč, zaradi malomarnega in nepazljivega ravnanja z ognjem. Drugi pomemben vzrok požarov je bilo vojno nasilje. Požiganje in netenje požarov sta bila sestavna dela srednjeveške vojaške doktrine. Ker so takrat za gradnjo manj pomembnih stavb uporabljali predvsem zelo gorljiv material, je to olajšalo širitev ognja iz hiše na hišo. Le najpomembnejše zgradbe v mestu so bile grajene iz kamna, vendar je bilo ostrešje leseno.

Po propadu rimskega imperija je bila bivalna kultura prebivalcev na zelo nizki ravni. Lesa je bilo takrat v izobilju in pomenil je najcenejši, priročni material za gradnjo hiš. S sekirami ali žagami so podrli drevo, ga oklestili in olupili. Iz tako pridobljenega lesa so bile narejene preproste brunarice. Uporaba desk v gradbeništvu se je pojavila komaj v 13. stoletju z izumom vodne žage. Zidane stavbe so bile redkost. Ob lesenih in zidanih je obstajal še tretji tip hiše, ki je imel nosilno konstrukcijo iz lesa, vmes pa polnilo. V središču hiše je bilo ognjišče ali kurišče. Dim se je dvigal pod streho in uhajal skozi reže v njej. Največjo nevarnost za obstoj hiše je takrat predstavljal ogenj. Zaradi kurjave na odprtem ognju in materiala, iz katerega so takrat bile hiše, se je ogenj zelo hitro širil s strehe na streho in tako uničil celo naselje. Gašenje goreče slame z vodo ni imelo posebnega učinka. Obnova bivališč, upepeljenih v požarih vsakih nekaj let, je bila draga in tudi naporna. Med obnavljanjem je bilo mesto tudi najbolj ranljivo. Vse to je zaviralo razvoj mesta in zato so ljudje želeli svoje hiše narediti varnejše pred ognjem. Rešitev je bila v pečeh, požarnih zidovih, dimnikih in opeki.

PROTIPOŽARNI UKREPI

V naslednjih stoletjih so se splošne razmere v mestih izboljšale. Poskrbeli so za možnost protipožarnih ukrepov. Črna kuhinja je prinesla dvig bivanjskega standarda. Prednost črne kuhinje je bila predvsem v tem, da je bil glavni prostor (hiša) brez dima. Peč je bila obdana z negorljivimi materiali. Pri zmanjševanju požarne nevarnosti so imeli poleg peči in ognjišča pomembno vlogo še dimniki. Prvotni dim-

niki so bili pleteni, namazani z ilovico. Kasneje so se pojavili tudi zidani dimniki, ki so bili dražji, a varnejši. Zamenjava lesenega dimnika z zidanim je pomenila velik strošek in veljala kot statusni simbol. Tako so na Ptuj še leta 1527 pobirali dimni davek, kar dokazuje, da so hiše z zidanim dimnikom pomenile višji bivalni standard ali celo razkošje. Prvi predpisi o zidanih dimnikih so tako znani od 15. stoletja. Dimnik je moral biti dobro zgrajen, redno vzdrževan in čiščen, da topli plini in saje niso zanetili streh. V 15. stoletju skrbijo v mestih za dimnike dimnikarji. Glavna naloga mestnih oblasti pri požarni varnosti je bila, da prebivalce vzpodbudijo k uporabi varnejših gradbenih materialov. Slamnato strešno kritino je bilo potrebno zamenjati z opečno. Hiša, grajena iz kamna, pokrita z opeko, je, podobno kot dimnik, veljala za statusni simbol.

Eden od obveznih ukrepov proti požarom v mestu je bil obvezna pogasitev vseh ognjišč. V Angliji je bilo že v 11. stoletju uvedeno večerno zvonjenje v mestu. Tedaj so v mestu morali pogasiti vsa ognjišča. Kršilca so ponavadi hudo kaznovali. V statutu mesta Ptuj iz leta 1376 preberemo o ognjiščih: »Sodnik naj si prizadeva, da bo ogled ognjišč na vsake kvatre, in kar bi se ugotovilo za nevarno, naj se odpravi, in naj se saje poberejo in odpeljejo.« (Statut mesta Ptuj 1376, 137) Isti statut je »predpisoval kazen za lastnika hiše, v kateri je nenamerno nastal požar. Kazen je znašala funt denaričev ... Statut je prepovedoval zastavljanje ulic in trgov z lesom.« (Kušar 2003) Glavno skrb za požarno varnost je imela oblast v mestu.

Naprednejšo zakonsko regulativo v požarni varnosti so prinesli požarni redi, ki so se pojavili v 13. stoletju. Z njimi so mesta urejala gradnjo hiš, določala gradbeni material in opozarjala na požare in gašenje. Povod za sprejetje požarnih redov so bili veliki požari, ki so uničili kar cela mesta. Poleg požarnih redov so mestne oblasti sprejemale tudi posamezne predpise, s katerimi so izboljšale požarno varnost, vendar so mesta še zmeraj pogosto gorela. Gasili so prebivalci sami. Zato je imel vsak ceh svoje naloge, primerne delu in svojim sposobnostim. Morali so skrbeti za preskrbo z vodo, stražo, gašenje, podiranje gorečih zgradb itd. Zaradi orodja, ki so ga imeli na voljo, so stavbe morale biti primerno visoke, ne višje, kot jih lahko doseže lestev. Zanimivo je, da se je višina gasilske lestve (22 m) ohranila do danes.

POŽARI V MARIBORU

V Mariboru je bilo šest večjih požarov, ki so resneje prizadeli mesto. Največji so bili med leti 1513 in 1797. 1513. leta se je Maribor spremenil v pepel. Znano je, da je takrat na Koroški cesti zgorela mestna hiša. V požaru so zgoreli tudi številni dokumenti, listine, privilegiji, ki so jih meščani mesta pridobili od cesarja za posebne pravice v trgovanju z vinom. V mariborski mestni knjigi najdemo dokument, datiran 1514, december 20., ki navaja: »Kralj Maksimiljan I. izjavlja, da sta mu mariborski mestni sodnik in svet naznanila, da so Mariborčanom ob zadnjem požaru zgorele vse privilegijske listine, ki so jih mestu podelili Maksimiljanovi predniki, avstrijski vojvode, in da sta ga prosila, naj jim te privilegije ponovno potrdi. Maksimiljan je poslal v Maribor komisarje, ki naj bi ugotovili, katerih svoboščin so se meščani posluževali že od nekdaj.« (GZM XIII/18) Tudi v nekem drugem dokumentu iz 1517. leta izvemo od žiškega priorja Mihaela o velikem požaru v Mariboru 1513. leta, ki da je Mariborčanom uničil vse dokumente, ki so si jih morali ponovno pridobiti pri cesarju Maksimiljanu. Dokument sicer govori o sporu med Ptujčani in Mariborčani zaradi trgovine z vinom na Koroško. (GZM XIII/38)

V dokumentu iz 6. julija 1521, zapisanem v Gradcu, ponovno izvemo o nevšečnostih Mariborčanov zaradi izgorelih dokumentov v požaru. »Avstrijski nadvojvoda Ferdinand I. naznanja, da so mu mariborski mestni sodniki, svet in občina po svojih odposlancih predložili privilegij pokojnega cesarja Maksimiljana II.« (GZM XIII/53)

Požari niso povzročili samo neposredne materialne škode, temveč so meščanom povzročali številne spore v trgovanju z drugimi mesti. Državni uradniki so morali ponovno preverjati pridobljene listine, cesar jih je moral

znova podeliti.

V 17. stoletju je Maribor doživel štiri večje požare, dodatno so ga prizadele še kuge.

Leta 1601, 6. maja opoldne, je izbruhnil požar na Koroški cesti v hiši Ludvika Himelsteina – zaradi streljanja domačega hlapca. Pogorela je večina mesta s cerkvenim zvonikom, rotovžem in utrdbami. Poročilo o požaru je napisal mestni sodnik Andrej Storch, 28. novembra 1605. (Curk 1985, 28) Notranjeavstrijska državna komisija je prišla v mesto in ocenila škodo. Šele leta 1603 je Maribor dobil 1072 goldinarjev za popravilo župne cerkve. Oproščeni so bili tudi določenega davka za eno leto. (Varl idr. 1997, 54)

Naslednji požar je izbruhnil 30. aprila 1648 med 6. in 7. uro zjutraj v Čermoniševi hiši v Mali gosposki ulici, današnji Jurčičevi ulici. V dveh urah je pogorelo vse mesto (razen nekaj hiš) s cerkvami, vrati in rotovžem vred, pa tudi skladišča s hrano in municijo ter šele pred kratkim pokrito obzidje. Do 9. ure zjutraj je bilo vsega konec. (Curk 1985, 29) Mesto je bilo takrat eno samo pogorišče, polno ruševin.

Tretji požar je Maribor prizadel 27. aprila 1650 ob 6. uri zvečer v hlevu nekega kmeta na Koroški cesti. Podtaknil ga je hudoben vojak, ki so ga pozneje zaradi drugih prestopkov usmrtili na Češkem. (Curk 1985, 29)

Zadnji veliki požar v mestu je izbruhnil 1. avgusta 1700 med 6. in 7. uro zvečer v hiši Janeza Filipiča na Koroški ulici blizu mestnih vrat. Povzročil ga je komornik grofa Rosenbergerja, ki je streljal na lastovko, zažgal pa slamnato streho, nakar je zgorelo vse mesto, razen župne cerkve, minoritov, hiše poštnega mojstra s kapelo in petih hiš v Slovenski ulici; zgorelo je še osem ljudi, med njimi pek in kovač, vsak s svojo ženo. (Curk 1985, 29) Poročila o požarih so zapisali mestni pisarji ali pa sodniki.

Okoli leta 1700 pa so meščani na Grajskem trgu postavili Florijanovo znamenje. Molili so in prosili sv. Florijana, da jih obvaruje pred največjo nesrečo v mestu. Florijan je danes zavetnik gasilcev, ki so začeli organizirano gasiti požare v 19. stoletju.

Po eni strani je požarna nevarnost pomenila stalno grožnjo in oviro v razvoju mesta. Po drugi strani so odgovori na izziv požarne varnosti pomenili preobrazbo mesta. Začeli so graditi višje stavbe, pojavili so se drugačni materiali in novi umetnostni slogi. Tako so zgradbe v Mariboru dobile nova pročelja, ki so naznanjala barok, klasicizem, neoklasicizem.

Ko se sprehajamo skozi mesto, nam hišna pročelja, portali, dvorišča in stopnišča šepetajo skrivnostne zgodbe svojega časa. Le ustaviti se je treba, opazovati, raziskati in vzbuditi kreacijo povezovanja realnega stanja, zgodovinskih virov in lastne domišljije. Poskusite, presenečeni boste nad spregledanimi lepotami našega mesta.

VIRI:

1. *Statut mesta Ptuj 1376*, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 1998
2. Domen Kušar, Vpliv požarov na razvoj in podobo srednjeveških mest, *Urbani izziv*, l. 14/2 (2003), str. 65-71
3. Dokumenti iz Mariborske mestne knjige I: 1342-1737, GZM, XIII/18, 38, 53, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1987
4. *Viri za gradbeno zgodovino Maribora do 1850*, ur. Jože Curk, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1985
5. Valentina Varl, Dušan Tomažič, Sašo Radovanovič, *Mariborske zgodbe*, Založba Kapital, Maribor 1997

* Svetlana Pahernik in Špela Radmilovič, *učenki OŠ Kungota, mentorica: Marica Čerič*

KUGA ALI ČRNA SMRT

Miha MIHALJČIČ, Lucija SNEŽIČ *

SPLOŠNO

Kugo povzročata t.i. Jespinov bacil (po odkritelju Francozu Yespinu), ponavadi zelo hitro izbruhne z visoko vročino, bruhanjem, bljuvanjem in otečenimi bezgavkami. Iz oteklin lahko nastanejo krvave oteklina (bube, odtod ime bubonska kuga), ki so ljudem v srednjem veku povzročale gnus, strah. Bacil lahko napade tudi dihalni sistem (pljučna kuga) ali pa krvni obtok (hemoragijska oblika kuge ali tudi črna kuga). Kuga se prenaša s pikom bolh, ki so prej pile okuženo kri pri podganah, ali z ugrizom podgane, redka je kapljična infekcija, nastopa pa predvsem pri pljučni kugi.

Kuga se pojavlja sunkoma in v kratkem času usmrti velik del prebivalcev. V preteklosti so zmotno prištevali med kugo bolezni, ki so bile takrat pogoste. Dr. Ivan Saltzman je leta 1522 v svoji brošuri kugo opisal kot nekakšno zaznano spremembo v telesu, podobno mrzlici z notranjo vročino.

PRENAŠALCI

Kugo lahko prenašajo nekateri glodalci, kot so črne in sive podgane, polhi, veverice, bolhe ...

KUGA V NAŠIH KRAJIH

Težko bi bilo določiti točen datum pojava kuge, znano pa nam je, da je morila že med Langobardi in Goti (takrat je že verjetno prihajala tudi v naše kraje). Po zapiskih Valvasorja sta kuga in lakota prišli v Slovenijo leta 792. Po Valvasorju je kuga leta 1600 v Ljubljani in njeni okolici pomorila 17 000 prebivalcev.

Leta 1272/1273 naj bi Madžari iz Štajerske in Koroške odgnali kar 20 000 ljudi, v ptujsko okolico pa prinesli kugo.

Velika epidemija kuge se je v Istri pojavila leta 1291, leta 1337 na spodnjem Štajerskem; aprila in maja leta 1368 pa je prešla tudi Primorsko, takrat je Tolminsko ostalo skoraj brez ljudi.

Do spodnje Štajerske je prešla preko Koroške, naprej na Mursko polje, jeseni leta 1328 pa v Slovenske gorice in na Dravsko polje. Na Koroškem in Kranjskem so nekateri legli kar v odprte grobove in čakali, da umrejo.

Leta 1350 je kuga že razsajala v Ptuj, 1348 v Podsredi, 1385 v mariborski okolici, 1445 na Primorskem in Tolminskem, 1449 se je razširila iz Primorske na Kranjsko, leta 1467 pa je bila spet na Primorskem.

MARIBOR

Leta 1680 kuga, ki v 17. stoletju petkrat obiše mesto, razsaja najhujše; za njo umre 483 ljudi, tretjina takratnega mestnega prebivalstva.

KUŽNO ZNAMENJE

V Mariboru se je v 17. stoletju prvič pojavila kuga. Zaradi katere je umrla tretjina prebivalstva. V zahvalo za prenehanje kuge so mariborski prebivalci leta 1681 postavili kužno znamenje – steber s podobo Marije. Tega so v 18. stoletju nadomestili z današnjim, ki je delo Jožefa Strauba. Okoli Matere božje je razvrščenih šest svetnikov, priprošnjikov zoper kugo. Kužno znamenje se nahaja na Glavnem trgu, mimo katerega vodi Koroška cesta.

ZAKLJUČEK

Leta 1473 je Slovenija zajela velika vročina. Usahnili so vsi potoki, jezera in celo reke. Tisto leto so Turki prinesli kugo v Celje, Konjice, Slovenj Gradec, Šalek in v Gornji Grad.

VIRI:

1. Edvard Glaser, Kuga v dobi Andreja Perlacha, ČZN, l. 62, n.v. 27/2 (1991), str. 195-216
2. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Kuga>

* Miha Mihaljčič in Lucija Snežič, *učenca OŠ borcev za severno mejo Maribor*, mentorica: Mojca Letonja

ČRNA SMRT V MARIBORU LETA 1680/1681 – ALI KAKO JE KUGA ZAOBŠLA HIŠO PEKARICE MURMANN

Neža KOVAČIČ, Tamara PEŠIČ *

Pisalo se je leto 1680. Za mestne zidove se je že pretihotapila julijska vročina. Razširila se je vest, da je v Mariboru že nekaj ljudi umrlo nagle smrti. Prebivalci še niso vedeli, da jih je ponovno obiskala kuga, menili so, da so pokojni zboleli za vročično boleznijo. »Črna smrt« pa je že začela s svojim morilskim pohodom. (Travnar 1934, 120) Kdor je obolel za to, njim še neznan bolezni, se ga je lotila omotica in omedlevica, tresla ga je huda vročina, v trebuhu je začutil pekoče bolečine in na telesu so se pokazale temnomodre bule. (Lešnik 1938, 11-12) Nekateri so celo menili, da so zboleli zato, ker so uživali kruh iz nezrelega in v peči posušenega žita, spet drugi pa so pravili, da so kugo prinesle sape, ki so prihajale preko gora s Koroške. (Travnar 1934, 120) V šestih dolgih mesecih, od julija do decembra 1680, je v notranjem mestu umrlo 158 ljudi, v mestu in predmestjih pa skupaj 463. Prebivalstvo se je znatno zmanjšalo. (Lešnik 1938, 12) Čeprav se je kuga pojavila v Mariboru že prej, pa je svoj vrhunec doživela prav leta 1680. Kot sva že omenili, ljudje niso poznali vzroka za to bolezen, zato se je kuga širila, še preden so ljudje uspeli postoriti kaj v zaščito. V nekaj dneh so umrli nekateri bolniki, vsi strežniki, pogrebci in celo nekateri zdravniki in duhovniki. Tudi meščani tej kruti bolezni niso ušli. Šele tedaj se je meščanov polastila neizmerna panika. Kdor je le mogel, je zbežal, ali pa se zaklenil v svoje stanovanje. Tudi za najboljše plačilo ni bilo mogoče najeti človeka, ki bi hotel streči bolnikom ali pokopavati mrlične. (Travnar 1934, 120) So pa vestno zapisovali smrtno žrtve. Npr. poročilo deželnega fizika dr. Jerneja barona Taccoja, ki pravi takole: »... 27. junija sta umrla v svoji hiši – oddaljeni četrte ure od mesta – neki krznar in njegova žena. 28. junija sta zbolela na kugi sin nekega mesarja in neki grobokop, v hiši patra Petra Gazarola pa je umrla neka ženska. Tudi pater je dobil kužne bule; vendar je upati, da bo okreval ...« Po zapiskih v ptujskem minoritskem samostanu je v času od 9. julija do decembra 1680 zaradi kuge umrlo 483 ljudi, mesto pa je tedaj štelu okoli 1000 prebivalcev, kar je približno 35 % vseh meščanov. Kljub številnim smrtnim primerom se preprosto ljudstvo ni dosti brigalo za sanitetne odredbe, kar naj bi, po nekaterih poročilih, zakrivili celo duhovniki. (Travnar 1934, 121)

Čeprav je zgodba o pekarici, ki naj bi v času kuge v Mariboru pekla kruh in tako preskrbovala okužene meščane, glavna tema najinega referata, pa sva pri iskanju gradiva naleteli na zelo skromno omembo. Ugotovili sva, da se podatki nanašajo na pekarico, gospo Murmann, ki je živela v hiši na Koroški cesti 24 (Gospojna 2). Na vrata hiš, ki so bile okužene s kugo, ali pa je v njih zaradi nje kdo umrl, so z apnom narisali bele križe. V tem času pa naj bi v mestnem jedru obstajala ena in edina hiša, ki je bila brez belega križa. To je bil dom pekarice Murmann. Gospa Murmann je ves čas epidemije kužne bolezni preskrbovala meščane s peko kruha. Na železnih lopatah z dolgimi ročaji je prodajala hlebce kruha skozi majhna okence. Da bi preprečila okužbo sebe, so ji morali meščani plačilo, okužen denar, metati v posodo, ki je bila napolnjena z močnim kisom. (Lešnik 1938, 12; Radovanovič 2005, 135) S tem je dosegla, da so se kovanci razkužili, hkrati pa ni zbolela tudi sama.

Ta znamenita hiša pekarice Murmann obstaja še danes. Hiša stoji na Koroški 24 / Gospojni 2 in je petosna, restavratorsko obnovljena nadstropnica s pomolom na dveh konzolah, ki je v zašiljeni niši nekoč hranila baročen kip iz začetka 18. stoletja. Gre za staro pekovsko hišo, zgrajeno leta 1533, ki jo je okoli leta 1750 imel v lasti Franc Weizer. Okoli leta 1760 pa jo je dobil v last Peter Murmann, po letu 1785 pa so se lastniki menjavali na približno 15 let. Njeno krilo ob Gospojni ulici 2 se leta 1824 še ni stikalo z njo, sedaj pa je devetosna nadstropnica s prenovljeno fasado, ki sega od nje do krila s št. 4 hiše v Orožnovi 9. (Puff 1999, 354).

O zgodovini te hiše bo marsikdo rekel, da se mu zdi precej skrivnostna in zanimiva. Zanimivo pa je ravno to, da so poleg kuge leta 1680/1681 hiši prav tako prizanesli vsi požari, ki so kadarkoli divjali po mestu. Trpljenje ob opazovanju umiranja prijateljev, sorodnikov in partnerjev za kugo, je ljudi zelo prizadelo in razžalostilo. Ko pa je ta kruta bolezen ponehala, so Mariborčani izpolnili obljubo, ki so si jo zadali v hudi stiski. Najprej so leta 1681 na Glavnem trgu pred mestno hišo postavili kužno znamenje, ki ga lahko občudujemo še danes. V istem letu so na Kalvariji pričeli graditi cerkvico v čast sveti Barbari. Meščani so, iz hvaležnosti za rešitev, na strmi grič sami nosili kamenje, apno in pesek ter opravljali druga težaška dela pri gradnji.

Danes meščani in njihovi domovi zapisujejo nove življenjske zgodbe v knjigo svojega mesta, premalokrat pa se ob sprehodu skozi stare mestne ulice spomnimo, da so tudi v starih zgradbah stlane prijetne, ljubeče, pa tudi strašne in trpeče zgodbe ljudi, ki v spominu in negovanju naše kulturne dediščine oživijo in živijo še naprej.

VIRI:

1. Elza Lešnik, »Šumi, šumi Drava«: črtice iz mariborske zgodovine, pripovedke iz mariborske okolice in od drugod, Tiskarna sv. Cirila, Maribor 1938
2. Rudolf Gustav Puff, *Maribor: njegova okolica, prebivalci in zgodovina*, Založba Obzorja, Maribor 1999
3. Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice*, Založba Kapital, Maribor 2005
4. Vladimir Travner, *Kuga na Slovenskem*, Ljubljana 1934

* Neža Kovačič in Tamara Pešič, učenki OŠ Prežihovega Voranca Maribor, mentorica: Klavdija Šipuš

TURŠKI VPADI

Urban ŠTIBERC, Jan ALATIČ *

UVOD

Kot že vemo, so Turki predstavljali resno grožnjo slovenskim deželam. Najbolj izpostavljena dežela je bila Kranjska, a tudi Štajerska je občutila ostrino spopadov. Nekaj časa je bila obramba neučinkovita, ko pa so se deželni zbori zavedli resnosti položaja, so tudi obrambo bolj organizirali. Napadi so vodili do velike gospodarske škode, strahu med ljudmi in hudih bojev, ki so se vlekli skozi desetletja. O turških vpadih smo veliko slišali pri pouku, a mnogo je ostalo še neznanega.

TURKI NA ŠTAJERSKEM

Turki so prvič prišli na Štajersko leta 1471, kjer so vse do leta 1494 v Podravju požigali, plenili in zaslužnjevali ljudi.

Na prehodu iz 15. v 16. stoletje so turški vpadi začasno ponehali. Leta 1521 pa so Turki premagali ogrsko vojsko pri Mohaču pod novim sultanom Sulejmanom Veličastnim. Takrat so Turki ponovno začeli napadati naše kraje.

VOJAŠKI RED

Mestno vodstvo v Mariboru je leta 1530 sprejelo nov vojaški red za obrambo mesta. Ta je odredil, da morajo takoj, ko udari plat zvona oziroma alarm, vsi strelci v teku zasesti svoja mesta na bastiji in na obzidju. Za obrambo mesta je bilo na voljo 60 mož, od tega 1 stražmojster, 13 strelskih mojstrov in 46 vojakov – meščanov. Vsi ostali za orožje sposobni možje so bili priložnostno razporejeni na najbolj ogroženih delih obzidja.

KROJAČEK REŠIL MARIBOR

Kot spomin na turške pohode po Štajerski se je ohranila pripoved o tem, kako je krojaček rešil mesto Maribor pred Turki.

Ko so se Turki bližali Mariboru, so meščani pozabili spustiti vodo v obrambni jarek, ki bi varovala mesto. Ko so prišli Turki pred mesto, so Mariborčani razmišljali, kako bi prišli do treh ribnikov, da bi lahko spustili vodo v jarek. Opogumil se je krojaček, ki se je oblekel v Turka ter se pretihotapil k trem ribnikom in spustil vodo v jarek. Potonilo je skoraj dve tretjini Turkov.

DNEVI GROZE: 16. – 19. SEPTEMBER 1532

Te dni so divjali boji med razmeroma maloštevilnimi branilci mesta in ogromno turško vojsko, ki se je vračala z Dunaja. V okolici mesta, ki je takrat imelo okoli 1000 prebivalcev, se je trlo okoli 100 000 turških vojakov, ki so se celo noč in ves dan pomikali mimo mesta proti Bresternici in preko pontonskega mostu preko Drave.

TURKI PRED MESTOM

Ohranila se je še ena zgodba. Leta 1532 so Turki pod Sulejmanom vdrli na Štajersko in se mimo Gradca napotili proti Mariboru. Trgi Wildon, Lipnica in Ernovž so že pogoreli in podobna usoda je pretila tudi Mariboru. Mnogo družin je zbežalo v bližnje vinograde in pohorske gozdove. Mladi tesar Predenig je imel v stolpu župnijske cerkve stražarsko mesto, da bi zaslišal pričakovano zvonjenje za nevarnost iz Gradca. Ženi je naročil, da mora z otrokom zbežati v Ruše. Hlapcu Wenskemu pa, da mora iti kot spremljevalec.

Še preden so uspeli oditi, so od Košakov prihajali Turki. Gospa Predenig z otrokom ter Wenski so se hitro povzpeli na stolp k Predenigu. Tam so bili za kratek čas na varnem. Malo za tem je dobil Wenski zamisel, da bi se po zunanji strani stolpa spustili. To so tudi storili in se tako rešili. V zahvalo za pogumno rešitev svojih najdražjih je Predenig naredil pogumnega Wenskega za somojstra in se zavzel za to, da mu je mesto podelilo tudi mestne pravice.

OPUSTOŠENJE

Posledice tega pohoda so bile za mesto in za okolico zelo hude, saj še za leto 1542 iz popisov izvemo, da so bile mnoge vasi nenaseljene, v mestu pa je bilo od 180 meščanskih hiš kar 54 nenaseljenih.

O USODI TURŠKIH UJETNIKOV

Najbolj izpostavljena za turške vdore je bila Kranjska. Deželni stanovi so okrepili obrambo in se neposredno bojevali s Turki. Zato najdemo veliko virov, ki govorijo o spopadih, spiske in vire o usodi ujetnikov.

Turške vdore razdelimo na več obdobj:

Prvo obdobje (1408-1469): v tem obdobju je bil glavni namen vdorov rop, vendar določeni trenutki opozarjajo na pripravlanje za dokončno osvojitve dežele.

Drugo obdobje (1469-1483): to obdobje se popolnoma razlikuje od prvega. Namen je bil izčrpati dežele do te meje, da bi jih lahko zasedli. Napadi so bili zelo siloviti.

Najhujše obdobje turških napadov se je začelo s prihodom sultana Sulejmana II. Veličastnega na prestol. Nova turška ekspanzija se je začela s padcem Beograda (1521). Turška meja se je približevala slovenski, dokler ni končno dosegla reke Une.

V 2. polovici 16. stoletja se je bolje organizirala obramba. Napadi niso bili več tako siloviti in zato se je povečalo število turških ujetnikov. V prvih dveh obdobjih ni podatkov o turških ujetnikih, saj obramba ni bila učinkovita.

Ohranjen je vir o usodi turškega odreda, ki so mu kmetje in plemiča pripravili zasedo in Turke pobili, krščanske ujetnike pa rešili.

Stanko Jug v svoji razpravi omenja težavnost ujetja turških napadalcev. Število ujetnikov je bilo majhno v primerjavi s številom padlih Turkov.

Bilo je veliko zamenjav (turške ujetnike za krščanske ujetnike). Ohranili so se podatki o zasliševanju ujetih Turkov. Na tak način so ugotovili strateške načrte turške vojske. Zasliševali so tako, da so zaslišancu postavili 15 vprašanj.

Turški ujetniki so bili največkrat zaprti na ljubljanskem gradu. Ljubljanski magistrat je imel leta 1660 zaprte Turke na Tranči. V Ljubljani je bilo vseskozi določeno število ujetih Turkov. Gašper Križanič je vodil register tistih ujetnikov, ki jih je držal na svojem posestvu v Pustem Gradcu. Sem je vpisoval dolgove ujetnikov, njihovo osvoboditev ter smrt.

Turški ujetniki, ki so bili zaprti na posestih, se niso vedno sprijaznili s svojo usodo, kar je včasih privedlo tudi do uporov. Obstajajo tudi podatki o begu turških ujetnikov, nekaj pa jih je delalo na posestvih kranjskih fevdalcev. Nekateri ujetniki so pri gospodarjih uživali takšno zaupanje, da so jih poslali kot ogleduhe na različna območja.

Trgovina s turškimi ujetniki je segala celo preko meja Kranjske, prodajali pa so jih za majhen denar. Nekaj so jih tudi poklonili v dar.

Vsi turški ujetniki so se bili prisiljeni spreobrniti v krščansko vero. To vidimo na podlagi številnih prekrščenj. Ti obredi spadajo v čas protireformacije na Slovenskem.

Krsti so bili opravljeni zelo slovesno, pri čemer so krščencu nadeli novo krščansko ime in mu dodelili botre: tako so npr. dečka, ki se je imenoval Milo, prekrstili na ime Ivan. Istočasno so deklico Chuneo preimenovali v Kristino. Neka ženska je leta 1660 dobila ime Marija Magdalena, njena hčerka pa Katarina.

O usodi Turkov na Štajerskem, ki je prav tako utrpela precej hude napade, pa vemo precej manj kot na Kranjskem. Konec 15. stoletja se je na Dravskem polju začela množična kolonizacija uskokov. Poznamo nekatera rodbinska imena kot so Hasan, Hasanmali, Mustafa, Murat, Turk, Oman, Šalamun. Iz tega časa se tudi na nekatere štajerske kraje vežejo imena, ki spominjajo na Turke: Turški vrh, Turška vas, Turški les in Derviše.

ZAKLJUČEK

Izvedeli smo, da niso imeli ujetnikov le Turki, temveč da so bili tudi pri nas turški ujetniki, o katerih se ve zelo malo. Turki so v vpadih v naše dežele ogromno pokradli, požgali in opustošili. Slovenci so organizirali najboljšo možno obrambo, ki pa je bila prešibka za dokončno zmago nad turško vojsko. Kljub temu je branilcem uspelo ujeti precej Turkov, od katerih so poskušali dobiti tudi kakšno koristno informacijo. Turške ujetnike so pokristjanili in jih uporabili tudi kot delovno silo. Spomin na turške dni je med Slovenci še zelo živ, kar se kaže tudi v različnih ohranjenih krajevnih imenih in zgodbah.

VIRI:

1. Valentina Varl, Dušan Tomažič, Sašo Radovanovič, *Mariborske zgodbe*, Založba Kapital, Maribor 1997
2. Ignacij Voje, O usodi turških ujetnikov v slovenskih deželah v XVI. in XVII. stoletju, *ČZN*, l. XLIII, n.v. 8/2 (1972), str. 254-261

* Urban Štiberč in Jan Alatič, *učenca OŠ Franceta Prešerna Maribor*, mentorica: Mirjana Colnarič

MESTNO OBZIDJE IN OROŽJE

Tjaša MAJCENIČ, Matej TOPLAK *

MESTNO OBZIDJE

Mestno obzidje je nastalo v 3. četrtini 13. stoletja kot znak pravnega statusa naselbine in kot obrambno sredstvo, ki pa je v 15. stoletju prevladalo in dalo naselbini vedno bolj utrdbeni značaj.

Za njegovo osnovo so vzeli razdaljo med Belim (Barbarinim) in Triribniškim potokom v dolžini okoli 500 metrov, ki je služila kot mera za omejitev rombastega areala v izmeri 25 ha. Obzidje je bilo običajne frankovske mere, povprečno 7-8 metrov visoko in 1,6-1,8 metra debelo, brez stolpnih oporišč in s štirimi preprostimi zidnimi vrati. Po notranji strani ga je spremljal leseni mostovž, po zunanji pa okoli 20 metrov širok in povprečno 8 metrov globok jarek, ki so ga do 16. stoletja postopoma razširili in poglobili. V 1. četrtini 14. stoletja je dobilo na vogalih razen na jugovzhodnem tri oglate stolpe, na cestnih vpadnicah pa mestna vrata, ki so se imenovala Pristaniška (Vodna), Dravska (Rečna), Gospejna (Gornja, Koroška) in Ulrikova (Spodnja, Graška). Posebno v 16. stoletju, ko je mesto štel med pomembnejše strateške postojanke dežele, je dobilo pravni status trdnjave in ga obdržalo do leta 1782. Šele v 2. polovici 15. stoletja se je začela zavestna prezidava mesta v trdnjavo. Vrata so barbakansko učvrstili, nastali so 4 severni stolpi in predzidje, stranska jarka sta dobila vodni zapori, nastal je Židovski stolp in utrjen pomol nad Dravsko ulico, zrastle sta utrdbi ob Dravi ter tabora na obeh koncih mostu. Ker to ni zadostovalo, se je v 16. stoletju utrjevanje pospešeno nadaljevalo. Nanovo so zgradili dele severnega obzidja, ki se je zrušilo v letih 1548, 1551 in 1560, zgradili 4 bastije, zidarsko obnovili Dravska vrata in podzidali tabor na mostišču pred njimi, razširili in poglobili mestni jarek, postavili kasarno in proviantno hišo (frajovž), uredili orožarno, obnovili grad Zgornji Maribor na Piramidi, taborsko utrdili župno cerkev, mestni stolp ob njej dvignili na zvonovo etažo ter leta 1593 mesto oskrbeli z municijo in enoletno živilsko zalogo. Naraščajoča turška nevarnost tudi v 17. stoletju ni popustila, vendar mesto že od leta 1560 ni več dobivalo izdatnejše deželne pomoči, razen za izgradnjo proviantne hiše. Zato se je utrjevanje omejilo predvsem na vzdrževanje mestnih utrdb, ki so zamenjale še zadnja dva šalasta polstolpa za grajski stanovanjski stolp v severni ter Lehmanovo bastijo v vzhodni obzidni stranici. Šele 18. stoletje je prineslo olajšanje, čeprav je mesto moralo še vse do leta 1782 skrbeti za svojo obrambno sposobnost. Zato je lahko uporabljalo mitnino (od leta 1726 le še tretjino) in tridnevno tlako okoliških podložnikov, pobiralo pa tudi poseben stražarski davek. Bastijo je mesto sredi stoletja prodalo grofom Brandisom in pred letom 1775 opustilo tabor na južnem bregu reke. Rušenje mestnih utrdb se je začelo po letu 1782, od njih je do danes ostalo bore malo.

O mestnem obzidju in njegovem obsegu nam danes pričajo njegovi ostanki na Gregorčičevi, Strossmayerjevi in Svetozarevski ulici in deloma ob Dravi. Južni del obzidja je potekal ob dravskem nabrežju, kjer je najstarejši del mesta – Lent. Ohranjeni so tudi štirje obrambni stolpi.

ŽIDOVSKI STOLP

Židovski stolp, postavljen v 2. polovici 15. stoletja, smo našli med potepanjem po Lentu in sicer ob sinagogi na Židovskem trgu. Nekoč je tam prebival mestni stražmojster, danes pa lahko sem pridemo na ogled fotografske razstave – v njem ima namreč svoje prostore Fotoklub Maribor, ki ponuja na ogled dela domačih in tujih avtorjev.

VODNI STOLP

Mogočno mestno utrdbo iz 16. stoletja si lahko ogledamo tik ob Dravi in Lentu, mimo nje pa nas bo popeljala

Usnjarska ulica, ena najstarejših v mestu. Prebivalci so stolp zgradili zaradi stalno prisotnega strahu pred turškimi vpadi in z njim pomaknili obrambo mesta tudi k reki. Danes stoji na novih temeljih, 142 cm višjih od prvotnih, ki jih je bilo treba zvišati zaradi naraščanja vodne gladine ob dograditvi jezua v Melju. Nad vodnim stolpom se iz stare židovske četrti dviga Židovski stolp.

SODNI STOLP

Sodni stolp iz 14. stoletja je eden od obrambnih stolpov mestnega obzidja, ki so nekoč ščitili mesto. Okoli leta 1540 so ga pozidali v trdnjavsko obliko, sedanja podoba pa je iz leta 1830. Ime je dobil v času, ko so v njem izrekli sodbe. Povezujemo ga s čarovniškimi procesi, saj so tukaj izrekli sodbe ženskam, ki so bile spoznane za čaravnice. Sodni stolp je zaradi svoje oblike poznan tudi kot Okrogli stolp, zaradi bližine Minoritskega samostana pa kot Samostanski stolp. Najdemo ga na spodnjem delu mariborske tržnice na Lentu.

ČELIGIJEV STOLP

Čeligijev stolp je edini še ohranjeni stolp izmed petih stolpov severnega mestnega obzidja. Tudi Črni stolp imenovana stavba je dobila ime po znamenitih mariborskih pivovarjih Tscheligijih. Danes, v letih 1460-1465 zgrajeno kamnito stavbo, ki je skoraj kvadratne oblike, obkrožajo novozgrajeni bloki. V bližini, na vogalu Gregorčičeve in Gledališke ulice, stoji prav tako s pivom povezano poslopje nekdanje Gambrinusove restavracije in dvorane. Stavba je dobila ime po legendarnem flandrijskem kralju Gambrinusu, ki naj bi izumil varjenje piva.

Mariborčani so ponosni na svoje mesto, še posebno na Lent, ki se bohota v svoji dravski veličini s festivalom in z ostanki nekdanje mestne utrjenosti.

ZBIRKA OROŽJA

Zbirka orožja v Pokrajinskem muzeju Maribor predstavlja obdobje od poznega srednjega veka do sredine 20. stoletja.

Najstarejša orožja so nedvomno bojni mlati z gibljivo glavo. Ti so zasnovani na dejstvu, da zamah povečuje moč udarca in tudi učinkovitost pri odbijanju nasprotnih udarcev. Mednje sodita enoročni triglavni bojni mlat iz 16. stoletja in dvoročni bojni mlat z lesenim nastavkom, obdan z ostmi, verjetno iz 17. stoletja.

Med posebnosti zbirke nedvomno sodi lomilec meča iz leta 1620. To bodalo se ni rabilo samo za odbijanje nasprotnikovih udarcev, marveč je bilo z njim mogoče prestreči rezilo rapirja in ga tudi zlomiti.

Najpogostejše in najučinkovitejše hladno orožje v srednjem in na začetku novega veka je bil meč, orožje z ravnim rezilom. Pojem meča je v bistvu zelo preprost: to je dolgo rezilo z ročajem. Zlasti na zahodu je bil meč simbol vojne, pravice, vojaške veščine in časti. Zgodnji srednjeveški meči so imeli široko rezilo za sekanje. Od 13. stoletja so postala pogostejša koničasta rezila za bodenje.

Oklepi so postajali čedalje močnejši in le takšno rezilo je lahko prodrlo skozi ozke zgibe in reže na oklepu. Najstarejši v zbirki je nedvomno enoinpolročni meč iz 2. polovice 14. stoletja. Ime je dobil po ročaju, ki je bil dovolj dolg, da ga je bilo po potrebi mogoče prijetei z obema rokama. V 16. in 17. stoletju je prišlo do številnih sprememb meča. Razširila se je uporaba dvoročnega meča tako za bojevanje kot ceremonialno rabo. Hkrati se je

enoročni meč spremenil bolj kot v prejšnjih stoletjih. Vedno bolj dovršen je postajal ročaj, saj je le tako lahko varoval roko, ki je postala brez oklepa nezaščiten.

Helebarda je bila v 16. in 17. stoletju eno izmed najbolj vsestranskih orožij na drogu. Z njo je bilo možno sekati, bosti in tudi vreči nasprotnika s konja. Množico tovrstnega hladnega orožja sestavljajo sulice, helebarde (združeni sekira, ost in kavelj) in partizane (bodna ost z zavitim ušesoma). Popolnoma opremljen vitez je bil sredi 15. stoletja tako zaprt v svoj oklep, kljub temu pa ni bil tako omejen v svojem gibanju, kot je videti. Pregibi in stiki so bili oblikovani in izdelani tako, da so omogočali gibanje.

Posebna skupina sta orožje in oprema orientalskega izvora, povečini jatagani (turška sablja z naprej ukrivljenim enoreznim rezilom, brez odbojnika) iz 18. stoletja in deli opreme: okrogli jekleni ščit, ščitnik za roko in čelada, vse iz 18. in 19. stoletja.

Puške sprednjače so bile zaradi svoje preprostosti in cenenosti do sredine 19. stoletja bolj v uporabi. Tako dolgo obdobje priljubljenosti je botrovalo neštetim izvedbam in manjšim izboljšavam preproste zasnovne vžigalnega mehanizma, kopita in cevi. Pri zbirki starejšega strelnega orožja zbuja občudovanje vrsta umetelno okovanih in izrezljanih pušk iz 18. in 19. stoletja, nedvomno pomembni puški, ki sta bili izdelani v delavnici J. Erharta v Mariboru.

Pištoła ali samokres se je pojavila v Evropi v zgodnjem 16. stoletju. Zaradi omejenega dosega, moči in natančnosti je bila z vojaškega vidika od nekdaj manj pomembna od dolgocevnega orožja, zato pa se je toliko bolj priljubila civilistom. Zbirka pištol iz 18. in 19. stoletja ter revolverjev pa se že navezuje na 20. stoletje in na obdobje pred prvo svetovno vojno. Zbirko zaključuje vrsta vojaških pušk nekdanje avstro-ogrske armade in drugih vojska iz prve svetovne vojne.

VIRI:

1. Jože Curk, Oris 12 najpomembnejših gradbenih objektov v Mariboru I, ČZN, l. 59, n.v. 24/1 (1988), str. 119-145
2. Sašo Radovanovič, Zbirka orožja, *Stoletno sporočilo: vodnik po izbranem gradivu iz zbirke Pokrajinskega muzeja Maribor*, Pokrajinski muzej Maribor, Maribor 2003, str. 154-172
3. <http://www.starodobnik.net/>
4. <http://www.arhitekturni-vodnik.org/?object=215&mode=2> (15.10.2007)

* Tjaša Majcenič in Matej Toplak, *učenca OŠ Benedikt, mentorica: Milena Salobir*

UTRINKI Z MALIH SIMPOZIJEV 2007 IN 2006

